

TÖRTÉNETPOLITIKAI TANULMÁNYOK

ÍRTA
SZEKFÚ GYULA

B U d A P E S T , 1934
KIADJA A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG

Minden jogol fenntartunk. A fordítás joga a szerző tulajdona.
Copyright 1924. by Magyar Irodalmi Társaság. Budapest.

BUDAPEST, 1924
MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSULATOK SAJTÓVÁLLALATA RT
SZABÓ T. ISTVÁN

A CÍMHEZ.

„Alig van korszak, melyben a nyilvános élet annyira egyoldalú irányban mozgott volna, mint éppen a mai időkben. Ma mindenütt a politikai elméletek uralkodnak. Nagy ritkaság, ha egy-egy intézmény vagy vállalkozás belső feltételei szerint ítéltetik meg; legtöbbször csak a teória mértékét szokás rájuk alkalmazni. Mindennütt a végletek hangja hallatszik: az egyiké oly hangos, mint még Soha, mert dacos büszkeséglölti el győzelmei és a mellette nyilatkozó nagytömeg miatt; a másik véglet bár tagadhatatlanul gyöngébb, de heves és izgató ellenzékben van. Két iskola harcol itt egymással, miután különböző színárnyalataikkal megszállották az egész küzdőteret. A régi századok skolasztikája a szellemi világot akarta disztinkciókba szorítani; az új skolasztika a reális világot akarja iskolás nézetei szerint berendezni. A dolgok ezen állapotában az első következmény az, hogy politikáról és ítéletről, miként ezt a korábbi korszakok felfogták, senki sem beszél többé. Az igazi politika tekintettel van a gyakorlati érdekre, a szükségesre és a kivihetőre, s nem áldozza fel bármely pillanatban egész múltját csalóka reményekért; az igazi politika nyugodt haladást, lépésenkénti biztos fejlő-

Tiszta ítélet pedig csak akkor alkotható, ha mindenkit saját álláspontjáról is, a benne rejlő törekvések szerint méltányolunk. Ismétlem: úgy lát-

szik, mindkettő: igazi politika és igazi ítélet hát térbe szorult és feledésbe merült. – Kétségtelenül fontos dolog volna mindkettőnek újra hangot adni.”

Ezekkel a szavakkal nyitotta meg Leopold Ranke, már akkor is kitűnő történeti munkák szerzője, 1832-ben új folyóiratát, a *Historisch-politische Zeitschriften*. A történettudomány nagy mestere ezzel a kezdeményével is iskolát alkotott» Azóta a mai napig alig van nevesebb, önállóan gondolkodó német történész, aki a mestert követve, „aktuális érdekű történetpolitikai tanulmányokat ne írt volna. A történetpolitikai értekezés azóta szinté külön műfajjá kövesült. Kitűnő művelői a jelenben Meinecke és Marcks, meg az olasz Ferrero. A minta Ranke maradt, amint ő idézett folyóiratában, melyet négy éven át szinte egymaga írt össze, a jelenkornak égető problémáit próbálta történetileg iskolázott szemmel vizsgálni és rendszerbé foglalni. A fenti részletben a győzelmeire büszke radikális szélsőség alatt a liberalizmust értette, mely akkor harcolta át a júliusi forradalmat és leplezetlenül hozzákezdett az államéletnek liberális doktrínák szerint való beskatulyázásához. Ranke ezzel és a másik szélsőséggel, a beteges porosz feudális iránnyal szemben egy konzervatív-idealista politika harcosa, aki azonban elveit nem a politika fegyvereivel akarja megvalósítani, hanem egyszerűen azzal, hogy az embereket a *politikai gondolkodásra* próbálja megtanítani, ami szerinte nem egyéb, mint hogy kiki tudatában legyen annak, minő összefüggés van a jelenlegi helyzet és a tegnapi, a történeti múlt között, amely utóbbtól függetlenül, kizárólag saját doktrínákra támaszkodva, a jelen soha meg nem állhat és nem állandósulhat. A történetpolitikai tanulmány ezek szerint távolról sem politikai, vagy csupasz újság-

cikk, hanem egy-egy aktuális probléma történeti összefüggéseinek felfedezése, a jelen helyzetre alkalmazott történetkutatás.

Az ilyen tanulmány a történetkutatónak nemcsak a múltra irányított érdeklődését elégíti ki. Amennyiben a történetíró több, mint adatok szívos cserkésze és száraz feldolgozója, amennyiben pillantásával képes behatolni rég elmúlt állami és társadalmi viszonyok homályos szövedékébe, természetes dolog, hogy érdeklődését saját jelenének viszonyai is kell hogy felköltsék és ébren tartsák. Ennek ellenkezője eleve is kompromittáló volna ránézve és kételyeket ébreszthetne ítéleteinek józansága és realizmusa iránt. És ezen a téren tesz az írónak a történetpolitikai tanulmány kitűnő szolgálatot: kielégítvén az aktuális politika iránti, mondhatnám legális, jogos érdeklődését, megtartja őt a múlt vizsgálata számára és megakadályozza abban, hogy a politikai porondra leereszkedve, bensőbb életre hivatott önmagát lealacsonyítsa. A történetpolitikai tanulmányok a szelep szerepét töltik be, melyen át a szabadba tódul a gőz és ezáltal a gépezet állandó, rendszeres működése fenn tárta tik. A német történetírók nagy része így maradt meg a kutatói pályán, holott például a francia történészek, Tocqueville-től és Thierstől a mai szocialista Aulard-ig, nem tudva ellenállni a politika csábításainak, történeti műveiket épp azon távlattól fosztották meg, mely nélkül hosszabb ideig tartó hatás nem is képzelhető el.

A magyar irodalomban a történetpolitikai tanulmány kissé ismeretlen fogalom. Régebbi történetíróink: Szalay László, Horváth Mihály, Salamon Ferenc, aktív politikusok voltak, kik politikát írtak és csináltak, s így nem kellett nekik aktuális érdeklődésük kielégítésére ehhez a kétlaki műfaj-

hoz folyamodniuk. Az újabbak pedig kutatói buzgalomukban vagy egészen megfélemedtek a körülöttük történeté avuló világról, vagy hírlapi cikkekben puffogtatták el aktuális érdekű ideáikat. Valószínű, hogy az én itt következő kísérleteimet is az ellenségek pamfletnek fogják minősíteni, a barátok pedig, ha lesznek, aktuális politikai következtetésekre fogják felhasználni. Holott e tanulmányoknak csak a tárgyük aktuális, céljuk nem. Egy pillanatig sem hittem, s nem is kívánom, hogy bármely aktív politikust legcsekélyebb mértékben, akár álmában is befolyásoljanak e tanulmányok. Nem a politika csinálójának, hanem a politika szenvedőinek, passzív résztvevőinek írtam ezeket, hogy némely összezilált problémát szétbontsak előttük és megtanítsam őket tisztán látni ott, hol a politikusoknak csaknem létérdekük a tisztán *nem* látás. Mint Ranke mondja: politika és ítélet, azaz helyes politikai ítékezés az, amire a mai káoszban szükség van. Ez az, amit én a következőkben magyar testvéreimnek néhány igen fontos problémát illetőleg közvetíteni akarok. Egy igen-igen fontos kérdést: a földbirtokét és az azzal összefüggő szociálpolitikai kérdést, a kisemberek védelmét, megbecsülését és a történeti tendenciát, mely szerint alul levő osztályok kell hogy előbb-utóbb emelkedjenek, bár mindez magától kínálkozik történettávlatbeli szemléletre, csak azért zártam ki vizsgálódásom köréből, mivel a tárgynak fokozott aktualitása lévén, valószínűleg nehéz lett volna megmaradni a napi politikától távoli területeken.

ÁLLAM- ÉS MEMZETFENNTARTÁS.

A korszakok mesgyéjén átlépő nemzedéket nem figyelmeztetik útjelző táblák, tilalmas határpóznák, szigorú útlevélvizsgálatok és testi motozásra vetemedő vámőrök, amikor a régiből, a múltból, a jelenbe ér, mely immár visszavonhatatlanul jövője is lesz neki. Az újra csak akkor eszmél, mikor a réginek hiányát érzi. Mint a vándor, kit eleinte hűségesen elkísér az otthoni ösvény, meg gyermekkorának játszótársai, én és patak, hogy azután mindez a régi, kedves ismerős egyszer csak búcsú nélkül, észrevétlenül elhagyja és hirtelen csupa idegen arc, idegen vidék, idegen folyó és ismeretlen ösvény legyen körülötte. Csak ekkor, a réginek eltűntével ébred a gondtalan vándor a változásra és kezdi szemügyre venni az új környezetet, s járását és életét az új viszonyokhoz alkalmazni.

Ilyen gondtalan vándor volt a múlt nemzedék magyarsága, melytől mi, a trianoni fagynak fázós gyermekei, sok lim-lomot, színházi díszleteket, potemkinfalvakat, farsangi maszkokat örököltünk, de egyetlenegy rendes öltözetet sem, mely a ránszakadt jégkorszakban épségben megóvná testünket addig is, míg újra feljön a Nap, a *mi* napunk. Az új viszonyok közt mindenről magunknak kell gondoskodnunk és a tévedések legnagyobbikát követnők el, ha egyéni, nemzeti és állami fennmaradásunkat, magán- és közéletünkben, továbbra is a múlt korszak elvei szerint akar-nók biztosítani. Ne felejtjük el: korszakok mesgyéjén léptünk át és csak most, visszatekintve, borzong igazán lelkünk, látva a kitölthetetlen mély szakadékot, mely a múltat jelenünktől örökre elválasztja.

Mi régente jó és elegendő volt, az ma nekünk haszontalan rekvizitum, mellyel nem tudunk mit kezdeni. A múlt kevesebbet kívánt, kisebb fáradságot, semmi szenvedést, könnyen és jól lit» fogalmai egyszerűek voltak. Nagy, sőt elnagyolt vonások, csekély vagy semmi differenciálódás. Hogy csak a legszélesebb körű fogalmakat ragadjam ki: állam és nemzet jóformán egybe esett a múlt nemzedék szemében. Boldog büszkeséggel hirdette ez a magyar nemzetállamot és senki sem képzelte el, hogy ez az állam szét fog esni, s a nemzet, az állami otthonára büszke, meleg fészkében gondtalanul élő nemzet szét fog osztatni idegen, ellenséges érzelmű államtestek között. Hogy ez a nagy változás megtörtént, magában véve is eléggé feljogosít bennünket arra, hogy a régi korszak állam- és nemzetfelfogását elavultnak, az új időkben hasznavehetetlennek tekintsük.

De nem jogi vagy állambölcseleti szempontból, hanem történetileg tekintve a dolgokat, fogalmak helyett emberek, s emberek tömegei, társadalmi osztályok érdekelnek bennünket. Ha nemzeti multunkat, egyszerűsített módon, két nagy korszakra osztjuk: az inkább középkori rendi korszakra, mely 1848-ig tartott, s a modern alkotmányosra, azaz liberális-demokrata korra, mely viszont ideológiában már 48 előtt, a valóságban 48-ban, illetőleg 1867-ben kezdődve, napjaink forradalmaiban pusztult el: e két korszakot nézve, az állam és nemzet tartalmát kitevő néposztályok dolgában két különböző képet kell hogy nyerjünk.

A rendi Magyarország, a többi nyugat-európai rendi államhoz hasonlóan, igen világos elvei voltak e tekintetben. Állam és nemzet akkoriban egybeesett, mindkettőnek körébe ugyanazon néposztályok tartoztak, melyek azonban nem merítették ki az e hazában élő összes

néposztályokat. A magyar államot, a szent korona testét, Verböczy alkotmányában a kiváltságos rendek: főpapok, főurak és nemesek, valamint a szintén privilégiumok birtokában lévő városok alkották; ugyanezek voltak a nemzet is, némi fikció segítségével, mivel a kiváltságos rendek egy része idegen, nem-magyar anyanyelvű volt. Mindkét fogalomból: nemzetéből és államéből, ki volt tehát zárva a jogtalan jobbágyság, melynek jogi viszonyait a rendek saját érdekeik és belátásuk szerint rendezték. Csak itt-ott, egy-egy könyvcímen találjuk a szerző, a *nem-nemes* szerző neve mellett: magyar nemzetiségű (*gentis Hungarae*), de ilyen esetben is a tudósnak, a papnak, a jobbágyságból immár kiemelkedő intelligens embernek szólt a megtiszteltetés; a parasztság tömege tényleg nem tartozott sem a magyar, sem más nemzet körébe, nemzetileg indifferensnek, államilag passzív, jogtalan alattvalónak tartatott. Az államot munkájával, adóval és fegyverforgatással szolgálta – a kizárólagos nemesi fegyverforgatás évszázadokon át tudvalevőleg a magyar földön otthonos fikciók egyike volt –, kétségtelesen jobb viszonyok közt, mint az athéni rabszolgák, de az állam és nemzet aktív, alkotó körétől épp oly távol, mint a Perikles kultúráját vállalain hordozó ókori munkástömeg. Emberi mivoltát számításból respektálta a kiváltságos rend, nehogy a túlságos szolgáltatások alatt elcsenevészedve, kidőljön a kerti és házi munkaerő, a szőlők és földek megmunkálója, a kocsis és az igavonó állat egyszemélyben.

A rendiség ezen embertelen bánásmódján akart segíteni az új liberális-demokrata korszak. De nem azon a módon, mely a rendiség kiépítésére, emberségessé tételére magától kínálkozott volna. Miután a rendi államban már volt három vagy

négy kiváltságos, s viszont egy jogfosztott, elnyomott osztály, az észszerűség úgy hozta volna magával, hogy az előbbieik kiváltságai megvagdaltassanak és a tőlük elvett jogokkal az, eddig elnyomottak ajándékoztassanak meg. A rendi állam eddig három kiváltságos osztály jólétéről gondoskodott, s most az átalakulásnál arra lehetett volna törekedni, hogy a három mellé a negyedik is felvétessék az ellátandók közé. Ilyen értelmű volt a harmincas és negyvenes évek közkedvelt kifejezése is, mely szerint a jobbágyságot is „be kell venni az alkotmány sáncai közé”.

A tényleges átalakulás azonban nem így ment végbe. Az alkotmány sáncai közé nem vétettek fel azok, akik kint áztak-fáztak és éheztek, hanem még azok is kiűzettek belőlük, kik eddig bent melegedtek. És a sáncok leromboltatván, szegény jobbágyok és kiváltságos rendek összekevertettek egyetlenegy homogén masszává: a modern alkotmányos, népképviselői kormányral bíró állani egyenjogúsított polgáraivá. Az egyenlőség és szabadság nevében megszűnt az úr és megszűnt a szolga: a liberális doktrína szerencsésen megvalósította a rousseau-i ideát, az emberi egyformaságot, melyet kiemelkedő fő nem zavar többé.

Sietve tegyük hozzá: a papiroson, az alkotmány betűje értelmében. A valóságban, mint tudjuk, az egyenlőség meggereblyélt talajából a legkülönbözőbb teremtmények, egymás gyökeres ellentettjei, egymás agyarkodó ellenfelei nőttek ki. A modern alkotmányos állam túlságosan egyszerűsítve látta feladatát. Elképzelte magának, hogy a rendi államnak embertelen különbségtévését jóvá teszi azzal, ha mindenkit egyenlővé tesz és minden osztályt egyforma bánásmódban részesít. Ez talán célhoz vezetett volna olyan korszakban, mely az állami befolyás, az állami gyámkodás és ellen-

őrzés elvét vallja, aminő volt például a XVIII. század abszolutizmusa. A liberális korszak épp az ellenkező állásponton volt: egyrészt az egyéneknek minél szélesebb munka- és hatáskört engedett, másrészt az emberek és osztályok egymásközi viszonyát illetőleg az állam befolyását minimumra redukálta. A liberális-demokrata állam az egyenlőség elve mellett az állami non-intervenció elvét vallotta, a *laissez faire* elvét, mely magyarul annyit jelent: faljatok fel egymást, kedveseim; más, régi kifejezéssel: aki bírja, marja.

Megkezdődött tehát a liberális alkotmány értelmében egyenlősített emberek közt a darwini harc a létért, melyet divatos gondolkodók sokáig egészséges dolognak hirdettek, azon feltevésben, hogy az emberek egyéni harcából is az erősek, a szépek és nagyrahivatottak kerülnek ki győztesen, s a betegek, hasznavehetetlenek pusztulnak el, akár csak az állatfajok küzdelmében. Az eredmény az embereknek az állatoktól való gyökeres különbözőségét bizonyítja. Az egyenlőségből és liberális non-intervencióból csakugyan létrejött a heves küzdelem, a *bellum omnium contra omnes*, mely valóra váltotta azt a régi keserű mondást, hogy az emberek egymással szemben farkasokként viselkednek. Hetven év államhatalomtól nem zavart küzdelmében tönkrement a korábbi kiváltságos rendek legnagyobb tömege: a nemesség és részben a városi polgárság, anélkül, hogy pusztulásukból a felszabadított jobbágyságnak haszna lett volna. Nem, a jogegyenlősített jobbágyság nemes uraihoz hasonlóan pusztult és költözött ki Amerikába bányamunkásnak, jogtalan páriának. Az egyenlők küzdelméből az egyenlőtlenek élet-halálharca lett, melynek során aki kezdetben bármi csekély előnyt tudott magának biztosítani, azt kihasználva, később feltétlenül a győzők közé

emelkedett. Ilyen volt a nagybirtokos osztály, az abszolutizmustól megkímélt arisztokraták, továbbá az ipari és kereskedelmi pozíciók birtokosai, köztük első foglalként a zsidóság. A liberális korszak vége felé e két osztályt kivéve mindenki szegény volt ez országban, szegény és gyöngye, akarat- és befolyástalan, csakis azzal a különbséggel, hogy némelyek, mint a munkások és eladósodott parasztok, tudták és érezték is ezt, mások, főként a középosztály, nem.

A liberális papiros és a liberális valóság ezen eltérő voltát kellett szemünk elé idézni, hogy kellően értékelhessük a korszak felfogását a nemzetes államalkotó osztályokat illetőleg. *Elvben* a liberális-demokrata állam államalkotónak ismert el minden néposztályt. Mindet egyformán keblére ölelte. Szerelméből egyiket sem zárta ki. Nem esett többé abba a hibába, hogy adófizetés vagy katonasállítás alól egyik vagy másik néposztályát felmentette volna. Jogegyenlőségnek közteherviselés volt a korrelátuma a liberális papiroson. Behajtotta az adót mindenkitől, azoktól is, kiktől az államilag engedélyezett létért való küzdelem rég elvette már a jövedelmi forrásokat és a keresetképeségeket. Régi statisztikáinkban sok a szomorú, kínzó lap, ilyen a gyermekhalandóság, a tüdővész, az analfabétizmus, a kivándorlás mellett a bírósági végrehajtások statisztikája. A végrehajtó, aki adóhátralék, nevetségesen csekély összeg fejében elvette a paraszt tinóját és földjét, a liberális államnak egyik legismertebb funkcionáriusa volt a vidéken, a parasztság, sőt még a középosztály körében is. Mindegyik osztály egyképen államfenntartó volt, de a szegény államfenntartó pusztult, a gazdag gyarapodott. Ez volt a liberális államnak állásfoglalása e kérdésben.

Nemzetiség dolgában hasonló viszonyokat talá-

lünk. Papiroson, a közfelfogás szerint a nemzet-
hez tartozott minden magyar állampolgár, nem-
zetiségi, azaz anyanyelvi, sőt nyelvtudási különb-
ség nélkül. Jogi elmék ezen siralmas véget ért
fikciójával most nincs mit foglalkoznunk. A való-
ságban a nemzetiséget egyedül azon osztályok tar-
tották fenn, melyek egyrészt produkálták, más-
részt támogatták és magukba vették a nemzeti
kultúrát. Ezek pedig köztudomás szerint anyagi-
lag gyöngye, szegény osztályok voltak: a pusztuló
kis- és középnemesség, a városi intelligencia, a
hivatalnokosztály, általában állami alkalmazot-
tak. Vállaik nagyobb terhek súlya alatt ingadoz-
tak. Gyöngeségük, a magas célhoz való eszközeik
elégtelensége akkor derült ki, mikor az anyagiak-
ban eresebb zsidóság fellépett saját, budapesti
kultúrájával, mely a régi, gyökeres magyart
könnyedén, komoly harc nélkül tolta háttérbe. A
liberális korszak végén nemzeti kultúránk is agó-
niában hevert, mert hordozói, a nemzeti intelli-
gencia emberei, a liberalizmus létért való küzdel-
mében gyöngének bizonyultak. És az állam nem
lépett közbe s ha igen, semmiképen nem a gyön-
gék érdekében.

Nevezzük az új korszaknak tőlünk, nem nagy-
számú keresztény magyartól posztulált politikáját
kereszténynek, konzervatív-reformernak, keresz-
tényszociálisnak, avagy szécheny iesnek: annyi
kétségtelen, hogy állam és nemzet körét egy új
politikában nem fogjuk azon tartalommal kitöl-
teni, melyet az imént* a rendi és liberális korszak-
ban megismertünk. Itt a valóság talajára helyez-
kedve, egészen új képződményeket veszünk észre.

Igen fontos változás: nincs többé szegény bir-
tokos- és paraszt-osztályunk. Akinek ma földből,
azaz gabonából, borból, állatból van jövedelme,

életjáradéka, az kivétel nélkül az anyagilag erős néposztályokhoz tartozik. Az egészen kisbirtokú parasztnak ma biztosítva van megélhetése, a százholdas pedig, vagyoni helyzete alapján, az ország előkelői közé kell hogy számíttassák, olyan nagy mennyiségű pénzt, azaz hatalmat ad a kezébe a korábban alig jövedelmező birtokocská. Nemességünknek azon része, mely az ősi földnek bármi kis foszlányát kezében tartja még, avagy házasság vagy vétel útján újra visszatért a földhöz, ma szintén gazdag, erős és alkotni tehetős. Itt tehát egy magyar néposztálynak gazdasági kiemelkedésével állunk szemben: bizonyos mértékben csak ma teljesül be a 48 előtti jobbágyfelszabadítás szép álma: gazdag nemesbirtokosok mellett hasonlóképen gazdag, megelégedett parasztbirtokosok. Ezt a legújabb fejlődési ténytet az sem, képes paralizálni, hogy a világháború és a rákövetkező gazdasági káosz éveiben a liberális korszak gazdagjai: a nagybirtokosok és a bank- és kereskedelmi zsidóság is megsokszorozta gazdagságát, azzal együtt hatalmát s állami és kulturális befolyását. Mivel az újonnan felemelkedő kisebb birtokosok hatalma alapjában véve ugyanazon forrásból táplálkozik, mint a nagybirtokos arisztokráciáé, valamint a ma már szintén nagybirtokra támaszkodó zsidóságé, a régi és új hatalmasok összeütközésétől nem kell tartani; ez újonnan jöttek helyzete immár biztosítottnak tekinthető.

Emelkedő osztályok közé kell sorolnunk az ipari munkásságot is, amelynek életszínvonala a régiéhez képest magasabb lett, bár ez az emelkedés a birtokos osztályoké mellett nem annyira szembeötlő. Szociálpolitikai törvényhozásunk elmaradt még, de még sokkal hátrább van szociálpolitikai *gondolkodásunk*, melynek kifejlődését az ipari munkásságnak csak nemrég tapasztalt hatalmi

gőgje és terrorja akadályozza. De a szociálpolitika, az emberi munkának nemcsak megfizetése, de megbecsülése is, előbb-utóbb éppúgy hozzá fog tartozni az európai gondolatkincshez, mint például az általános iskoláztatás; Magyarországra bevonulása és kiterjedt megvalósítása inkább csak az idő kérdése.

A liberális korszak pusztuló osztályai közül mindezek tehát lassanként vagy rohamosabban, de emelkedőfélben vannak. Hozzájuk kell még számítanunk az önálló iparosokat, általában a városi kispolgárságot, mely napról-napra termel és dolgozik s ezért napról-napra, a viszonyokhoz képest, emelheti jövedelmét. Ma már helytelen volna a földhöz ragadt szegénység szimbólumának például a susztereket tartani, mint ez még a liberális korszakban szokásos volt. Maradnak a szegénység és hatalomhiány pocsolyájában a földnélküli falusiak és a városi intelligencia, amennyiben ez nem tartozik a biztosröptű zsidósághoz. És itt van az a pont, ahol az államnak szűkebb, mondjuk: jogi, államháztartási érdeke és a magyar nemzetiségnek magasabb és széleskörű érdekei széjjel válnak s ahonnan az egész nemzeti organizmust akut veszedelem fenyegeti.

A római birodalom egyik történetírója, Otto Seeck, a hanyatlás és feloszlás egyik okát abban a különös jelenségben látja, melyet ő a legjobbak kiirtásának nevez el. Ezen processzus kezdeteit már a római köztársaság utolsó századában megfigyeli, amikor a politikai tömegkivégzések, Marius és Sulla véres korától kezdve éppen azon egyéneket törölték ki a nemzeti életből, kiknek bátorságuk, akaratuk és alkotóerejük volt. Mert ha nem lett volna, nem kerültek volna, mint veszedelmes egyének, a proskripció listáira. Ez az antiszelekció folytatódott a császárság ideje-

ben, amidőn, mint tudjuk, a régi szenátusi családok, Róma világnagyságának oszlopai, mind kidőlték s betetőzést nyert a későbbi császároknak rendszeresített rabszolgaszabadító politikájában. A jók kipusztítását teljessé tette a semmitérők, a haszontalanok felemelése. Az antiszelekció a rabszolgák közt is tudatosan végrehajtatott. A testileg-lelkileg egészséges, hatalmas erejű, de bárdolatlan germán rabszolgák a nagybirtok ültetvényeire és gyáraiba küldettek s ott a szintén rabszolga felügyelőnek ostorcsapásai alatt, megértetett munkában pusztultak el anélkül, hogy magzatokat hagyhattak volna hátra. Annál kellemesebb élete volt a keleti-görög vagy szír-szemita eredetű luxusrabszolgának, kit simulékonysága, mozgékonyága, hazug nyelve és romlottsága a hízelgést kívánó lusta nagyúrral megkedveltetett; az ilyenek százszámra éltek munka nélkül a gazdagok házaiban és vidéki villáiban és ha előbb nem, az úr halálakor szabaddá tétetve,, mint házas és gyermekes polgárok múltak ki tisztes öregkorban. Diocletian és Nagy Konstantin birodalmát már ezek a keletiek kormányozzák, amennyiben a szervezett kizsákmányolást kormányzásnak nevezhetjük, A dolog természetéből következett, hogy csakis a hadsereg volt az, ahonnan az erőseket nem sikerült kiszorítani: a régi városi polgárság és a gyarmatosok kihaltával a katonaságot egyesegyedül csak a germán barbárok soraiból lehetett felfogadni, akik aztán annak idején minden nehézség nélkül hatalmukba vehették a legjobbjaiktól megfosztott, elkeletiesedett római területeket.

Jelenünk tapasztalatai azt mutatják, hogy a legjobbak kiirtása ha másutt nem, de Oroszországban megkezdődött és nagy előhaladást tett. A szovjetek kipusztítván az orosz intelligenciát,

melynek bátorsága és értelme is volt arra, hogy meg ne hódoljon a kommunista-lázálmoknak, országukat körülbelül arra a színvonalra süllyesztették vissza, mint mikor az oroszok felett néhány százezer tatár uralkodott a fegyver és félemlítés eszközeivel. Most azonban a fölemelkedésnek a szovjetek minden őrjöngése mellett is gyorsabb és nagyobb a lehetősége: a kapitalisztikus világrendszerbe újra beillesztett Oroszország külföldről könnyen meg fogja kaphatni a restaurálásához szükséges jobbakat, az intelligenciát, addig is, míg az új, kapitalisztikus-rendi állani ki nem táplálja a régi helyébe az új középosztályt.

Az orosz példa azt mutatja, hogy a legjobbak kiirtása ma sem lehetetlen, a gazdasági viszonyok ma is hozhatnak létre, adott körülmények közt, hasonló, a darwini optimizmust kigúnyoló processzusokat. Bármiféle pesszimizmussal nézem is hazai fejlődésünket, semmi okom sincsen feltételezni, hogy a legjobbak kiirtása még agyrémként is fölmerült volna bárki fejében is. Középosztályunk anyagi pusztulása, déclassévá tétele azonban nemzeti létünk szempontjából végső következéseiben nem sokkal marad hátra a legjobbak kiirtása mögött. Ennek kezdetei már a liberális korszakban mutatkoztak.

Állami, törvényhatósági és magántisztviselőink helyzete már a háború előtt is ingadozott és hogy katasztrófához nem jutott, az csakis a gazdasági élet aránylagos nyugalmanak, állandóságának volt köszönhető. Amint azonban, a háború alatt, beköszöntöttek a gazdasági életnek előre nem látott válságai, az addig elégedett, kispolgári életet élő nemzeti intelligencia menthetetlenül nyomorba süllyedt, szegény koldussá vált. Élénk emlékezetemben van, talán másoknak is az az eset, mikor egy miniszter megdicsérte és mintaképül

állította azt a bírót, ki maga talpalta a cipőjét. Ez a miniszter egyszerű, primitív kifejezője volt a közhangulatnak, mely gyorsan beletörődik a gazdasági gyöngék pusztulásába, legyenek ezek bármily kulturális érdekek képviselői. Másik eset szintén a kezdetek korából: az egyik boulevard-lap tudósítója lelkenedve jelenti Kolozsvárról, a román betörés idején, hogy egy törvényszéki bírót a burgonyatisztítás hasznos és tiszteletreméltó foglalkozásán kapott rajta. A jámbor férfiút erre odavonszolta a boulevard-fórumra és bemutatta, mint a nemes és találékony hazafiság követendő mintaképe. A hírlapíró bizonyára nem pucolt sem azelőtt, sem azóta krumplit- vagy répát, amely foglalkozás azonban a szellemi munkások közt a háború vége felé s az új béke éveiben is gyakori dolog volt. Ma mondhatjuk, hogy a nemzeti intelligencia foglalkozásának tekintélyes hányadát az élelmiszer után szaladgálás és csomagok szállítása teszi ki. Aki azonban ebben ma is dicséretre-, nem pedig sajnálatraméltót lát, annak a nemzeti élet követelményei és a nemzeti társadalom struktúrája iránt a legcsekélyebb érzeke sincsen. Az intelligencia sülyedése állami szempontból is veszedelmes. Nemcsak az állami gépezetet bénítja meg az elégedetlen emberek munkája, melyet egyedül a nyomás, az állami kényszer hoz létre, sokkal magasabb erkölcsi körökben is kárt okoz az elszegényedés, amire csak egyetlen példát légyen szabad felhoznom. Hogyan kívánható egy anyagilag tönkrement bírótól, hogy önállóan, függetlenül ítélkezzék, mikor ehhez a jogi képzettségen, a törvények és rendeletek ismeretén kívül önálló műveltségre is szüksége van, olyan műveltségre, melynek olvasmányaiból napról-napra meg kell újulnia, amint testünk is naponkint új és új szöveteket nyer az

állandó, megszakítás nélküli, naponkénti táplálkozás folytán. A burgonyatisztítás és cipőreparálás a műveltség kárára megy; aki velük kénytelen idejét tölteni, az műveltségét legföljebb pártlapjából fogja táplálni s ezzel szellemi függetlensége, s egyúttal, ami állami szempontból fontos: ítéleteinek önállósága is, észrevétlenül és öntudatlanul illuzóriussá válik. Egyéb foglalkozások köréből bárki is illusztrálhatja hasonló példákkal a tételt: hogy a középosztály bukása *állami* szempontból is káros jelenség.

De még sokkal károsabb a *nemzeti* élet szempontjából. A veszedelmeket, melyek innen fenyegetik magyar nemzetünket, csak akkor tudjuk egész szomorú valóságukban meglátni, ha előbb megvizsgáljuk azon kapcsolatok, melyek a társadalom egyes részeit kötik össze a nemzeti műveltséggel. Nehéz feladat, néhol nagyítóüveg kell hozzá, hogy e miniatűr kapcsolatok észrevehessük, másutt pedig nincs is mit kutatnunk, mert vannak osztályok, melyek a nemzeti kultúra iránt tökéletesen indifferensül viselkednek, azzal semminemű kapcsolatban nincsenek.

Elsősorban a nagybirtok, a keresztény nagybirtok, jönne számba, melynek kulturális működésre két tér kínálkozik. Egyik, hogy önmaga hozza létre a kulturális értékeket, amint erre egykor a Széchenyiek, Dessewffyék, Kemények, Eötvösök messzelátható példát nyújtottak. Mai nagybirtokosaink a földdel együtt nem örökölték ezt a példát. A politikánál magasabb működési körre alig képesek emelkedni. Másik mód volna a nemzeti kultúrának terjesztése és pártolása, azon nemzeti kultúrártékek megőrzése, melyet nem ők, hanem mások termelnek. Ezen a téren már több nagybirtokossal találkozunk, de úgy látszik nekünk, hogy sem a tennivalókat és tenni érdemeseket nem

ismerik eléggé, sem pedig előrelátó, szükségletekkel számoló, állandó hatású tervezkedésre nem képesek. Így azután akcióik alkalmi jelleget viselnek magukon és nem egyszer azt a kelletlen benyomást keltik, mintha velük gazdagságukat és tétlenségüket akarnák expiálni. Nézetem szerint a nagybirtok jól megszervezett akciójának vagy a legszélesebb értelemben vett népoktatás és nép-egészségügy felsegítésére kellene irányulnia, vagy pedig a magasabb kulturális termelés megkönnyítésére. Ez utóbbi lehetséges volna tehetséges kezdő kutatóknak főként külföldi kiképzése által, avagy az itthoni tudományos üzemek olyatén szükségleteinek biztosítása által, melyeket az állam mai helyzetében nem tud többé ellátni. Mind-egyik mód azonban sokkal költségesebb, semhogy könyöradományokkal, alkalmi, türelmi garásával a gazdagoknak, megváltható volna. Áldozatkészség súlyos szó, nehéz követelés, de *erre* van szükség és amíg *ezt* nem látjuk nagybirtokosaink részéről, addig kénytelenek vagyunk róluk, mint osztályról – az egyes, tiszteletreméltó kivételeket nem tekintve – azt tartani, hogy nemzeti kultúránkra hasznavehetetlenek, meddőek, idegenek.

Tévedünk, ha azt hisszük, hogy mélyebbre már nem kell ereszkednünk. A nagybirtokos nemzeti bűne szinte bocsánatosnak tűnik fel, ha a háború alatt és háború óta felemelkedett közép- és kisbirtokos-osztályt tekintjük. A nagybirtokos arisztokratának mégis vannak némi kultúr hagyományai, örökölt könyvtára, utazásokon szerzett szellemi perspektívája; művelt idegenekkel érintkezik, külföldi lapokat is olvas és bármily közönyösen megy is el a magyar kultúra mellett, ennek hangzavarából – mert olyan távolból csak hangzavarnak tűnhetik fel neki – itt-ott megcsapja fülét

valami név vagy fogalom, melynek már megvan az asszociációja az ő külföldi műveltségében. A nagybirtokosnál tehát nem kell kizártnak tartani, hogy évek hosszú során egyszer-kétszer érdeklődéssel forduljon a magyar közművelődés felé. De igenis kis- és középbirtokosnál, a most fölemelkedett osztályoknak tradíció nélküli, tisztán személyes műveltségre utalt tagjainál. És ezek, legyenek középiskolát, gazdasági iskolát vagy jogot végzett emberek, avagy egyszerű földművesgazdák, *tömegükben* – mert mindig a tömegről, a társadalmi osztályról szólok, nem pedig egyesekről – olyan csekély kapcsolatban, semmi kapcsolatban sincsenek a nemzeti kultúrával, mint az elemek, tűz, víz és levegő sem képesek egymással összekeveredni. A nemzeti kultúrának morális princípiumával szemben áll itt a zsíros vidéken egyedül boldogító anyagi elv és ha a kulturális világ szimbólumának a plátói szümpoziont tartjuk, ennek megfelelője a magyar vidéken a disznótorba testi élvezeteknek és társadalmi érintkezésnek e periodikusan visszatérő legmagasabb pontja. Mikor a forradalmak után teljesen megbizonyosodott, hogy anyagi szempontból e társadalmi osztályunk a nagy nemzeti katasztrófából megerősödve került ki, valahol megpróbáltam kiszámítani, ez a gazdag kis- és középbirtokos osztály hány ezer és tízezer példányát fogja fogyasztani a keresztény magyar irodalomnak. A viszonyok ismerői már akkor illúzióknak, ábrándnak tartották ezt; sajnos, el kell ismernem, nekik volt igazuk. A gazdag vidék nemcsak nem olvas, nem érdeklődik a kultúra iránt, de teljességgel hiányzik is neki az a szerve, mellyel a nemzeti kultúrába bekapcsolódhatnék. A szellemi mozgalmak hatás nélkül mennek el feje fölött, mert egész erkölcsi színvonala sokkal alacsonyabb, semhogy ilyenek befolyásolhat-

nák. Az anyagi kultúrának is csak legkezdetén van. Lakóházának kényelmesebbé és mi fontosabb, egészségessé tételével nem törődik. Evés, ivás, nagy csapatokban lakmározáson kívül legfőljebb a ruha- és bútor-luxus iránt mutat fogékonyságot, ha ugyan fogékonyságnak nevezhetni azt, hogy a nagyvárosi kirakatok selyemruháit, zongoráit, bútorait megkívánva, megveszi, beállítja lakásába anélkül, hogy ez új, nyugatibb környezet bármit változtatna is elvadult, elanyagiasodott gondolkodásmódján. Egyetlen reménységünk, melyet ez osztály szemléléséből meríthetünk, a jövőre utal: talán a következő generáció, a meggazdagodottak utódaié, fogja megtenni az elhatározó lépést, mely szükséges, hogy mai anyagi individualizmusától megszabadulva fölemelkedjék a nemzeti közösség magasabb, erkölcsi és kulturális köreibe.

Alkalmasabb anyag, könnyebben faragható fa a kisvárosi polgárság, annak főként biztosabb jövedelmű iparos népe. Városi helyzete magában véve is fogékonyabbá teszi művelődésre, kulturális hatásokra. Itt megvolna a lelki predispozíció, ha hozzáértők elkészítenék azt a társadalmi és kulturális szervezetet, melynek keretében ez elhanyagolt, magárahagyott néposztályunk beilleszthető volna a nemzeti társadalomba. Színvonala ma igen alacsony, színházon és közkeletű zenén túl nem terjed érdeklődése, melynek irányát ma még egyrészt régebbi, idejét múlt magyar hagyományok, másrészt a liberális Budapest kultúrája határozzák meg. Lelkében még tusakszik a nagy probléma felett: a Szökött katona legyen-e kultúridealja, avagy a Zerkovitz-operett és a Színházi Élet? A keresztény nemzeti közösségbe legnagyobb sikerrel a lelkipásztorkodó alsóbb pap-ság vezetheti vissza, melynek talán lesz elég szo-

ciális érzéke, hogy sikerrel fölvehesse a versenyt a marxizmussal, melynek már szintén vannak hagyományai e néposztályunkban. Mai helyzetében ez a néposztály a nemzeti kultúrának csak egy alacsony színvonalú fölvevő közege.

A szegény faluról, a birtoktalan parasztról, valamint a szintén birtoktalan és jövedelmétől megfosztott városi szegénységről, a kistőkésekről és egyebekről, kikre semmi földi hatalmasságnak nincs gondja, csak Annak, ki a mezők liliomait ruházza mindezekről nincs mit szótanunk a nemzeti kultúrközösséggel kapcsolatban. A pusztai élet gondja sokkal komorabban sötétlik mindennapi szemek előtt, semhogy bárki is megkívánhatná tőlük, hogy a nemzeti kultúrmunkában tudatosan vegyenek részt. Anyagi kultúrájuk is igen alacsony fokon áll és amíg ezt sem tudják állami és társadalmi akciókkal emelni, addig illetlenség is volna, a szegénység kigúnyolása, ha őket a nemzeti feladatok iránt próbálnók fogékonytá tenni.

Végignéztük sorjában a mai Magyarország társadalmi osztályait a hatalmasoktól az erőtlen betegekig, a dúsgazdagoktól a koldusokig és sehol nem találunk olyan réteget, mely a nemzeti kultúrát termelné vagy terjesztené. Kultúránk termelése és elterjesztése ma nem a fent végignézett osztályok munkája, hanem egyesegyedül a birtoktalan, többnyire havifizetéses intelligens középosztályé, éppen azé, melynek ebben az országban legkevesebb szava, legkevesebb hatalma van. Azé, amelynek szűkös eltartását, éhenhalástól ideig-óráig való megmentését, legyen az állami vagy magánhivatalnok, vagy akár orvos és művész, a gazdagság fogcsikorgatással, a szegénység tágra nyílt szemű irigységgel kíséri. És itt nemcsak a szorosán vett kultúráról, nemcsak az irodalmi,

tudományos, művészeti színvonal fenntartásáról van szó, nem, az egész magyar nemzeti kultúra jövőjéről. Arról, hogy a magyar nemzetiség fennmaradjon-e, avagy egyrészt nemzetközivé legyen, másrészt aláhanyatlóan valósággal a disznótori színvonalon állapodják meg. Manapság az anyagiilag gyenge osztályban él, *egyedül* benne él annak a tudata, hogy nekünk elődeink vannak, évszázadok elhalt, elmúlt magyarjai, kikkel minket érzéseknak, viszonyoknak, feladatoknak egyazonsága köt össze. Egyedül ez az osztály tudja, hogy a magyarság megelégedéséhez személyes jólét és vagyonon kívül, sőt attól függetlenül bizonyos állami és nemzeti feltételek szükségesek, melyek ma nincsenek meg. Ez az osztály az, melynek saját gondjai közt is fáj a magyar állam pusztulása, fáj testvéreinek idegen szolgasága, fáj a magyarság mai megvetett sora. Ez az osztály az, mely ha nem is hivatalos és kevésbé hivatalos nemzeti ünnepeken, de néhanapján, otthon, egyedülvalóságában őszintén érzi a keserűséget, melyét csak a történeti érzéssel bírók, a tegnapi emlékezők és holnapra gondolkodni tudnak érezni. Ez az osztály az, mely a jövőt várva, a múltat nem felejt el és a jövővel csak akkor fog megelégedni, ha az a múlthoz képest is kielégítő lesz.

Egyszóval: állami és nemzeti kontinuitásunknak egyetlen tudatos hordozóosztály, melynek elpusztítása tehát a külső ellenségeknek és világnézeti ellenlábasainknak egyképen hasznos és kívánatos is volna. Mai helyzetében félre nem ismerhető rajta a folytonos gyengülés, elerőtlenedés. Nagy eredetiségeket alig termel többé, kulturális befogadóképessége is összezorult, a nagyvilágot, a Nyugatot rég nem látta már s talán nem is fogja többé látni; látóköre mindinkább elvidékiessedik. Ha a kórság procesz-

szusa, mely még a háború alatt kezdődött, tovább tartana, úgy nemzeti intelligenciánkról mint valami elmúltról kell majd beszélünk. Jellemző tünet, hogy amikor a nemzet széles rétegei megvagyonosodtak és immár megérettek arra, hogy intenzív oktatás útján kultúrát vegyenek magukba, az ország oktatószemélyzetének olyan az anyagi helyzete, hogy az állami eltartással összekötött ösztöndíjas helyeket jelentkezők hiányában nem lehet többé betölteni. Tizenöt-húsz év múlva az országnak nem lesz tanára, s ha lesz, tehetségtelen és rossz lesz, mert értelmes fiúk nem mennek többé e pályára. Szomszédainkkal szemben kultúrfőlényünknek meg vannak számlálva napjai, ha nem vagyunk hajlandók pusztuló középosztályunkért anyagi áldozatokra.

A trianoni Magyarországnak előttünk fejlődő viszonyait megvizsgálva, az állam- és nemzetfenntartás szempontjából elég különös eredményre jutottunk. Az államot kétségtelenül az erős, gazdag, öntudatos néposztályok tartják fenn, azok, akik az adót fizetik, azok, akiktől az állam, szükségletei szerint, többet vagy kevesebbet kívánhat, mert tudja, hogy elbírák a terheket; azok, akik széles rétegeket alkotva, a parlamentarizmus idején saját érdekeik képviselőit küldik az ország házába, hogy ott az, ő nevükben kormányozzák az egész államot. Ide tartozik a nagybirtokosoktól kezdve, a nagytőkén, ipari, kereskedelmi vállalkozásokon keresztül a közép- és kisbirtokosig, kisiparosig mindenki, aki teherképes és akinek éppen *mert* teherképes, megvan a lehetősége, hogy a terhek ellen védekezzen. A modern államot működésében elsősorban ezek az osztályok táplálják és nem észszerűtlen dolog, ha az állam feladatait, terheit és kötelességeit éppen ezen osztályok határozzák meg. A modern parlamentáris állam

ezen államfenntartó osztályok sommája, összegezése.

Annál különösebb, hogy ha e néprétegeket nemzetiség szempontjából nézzük végig, nem bennük találjuk az öntudatos nemzeti eszme hordozóit, a nemzeti kultúra termelőit és fenntartóit, hanem az anyagilag erőtlen intelligens középosztályban, melynek államfenntartás dolgában igen csekély aktív szerepe van: a modern állam kereteiben kormányzott, irányított, eltartott osztály, széles néprétegek, államfenntartó osztályok szemében egyszerű teherként, melyet az állam java kíván minél kisebbre redukálni. Ami a nemzetiség fenntartását illeti, az intelligens középosztállyal szemben a többi rétegnek csak másodlagos, befogadó szerepe van, amint a hegedűnek faalkotmánya is csak a húroktól létrehozott hangokat képes visszahangozni, erősíteni, de magától nem tud hangot adni.

Az elsősorban nemzetfenntartó osztály nem államfenntartó tehát s viszont az államfenntartók nem egyúttal nemzetfenntartók is. Ez az eredmény magában véve is utal arra, hogy az utóbbi évek társadalmi eltolódásai nem egészséges folyamat szülőttei, vagy pedig legalább is olyan változások, melyeknek még tovább kell fejlődniök ahhoz, hogy az állami és nemzeti test egészséges nyugalmi állapotba jusson. Olyan országban, hol a lakosság szinte kizárólag egyetlen nemzethez tartozik, s ahol ennél fogva az, állam egész szervezete ez egyetlen, uralkodó nemzet tagjaiból kerül ki, ott nem volna szabad az állami és nemzeti szempontból ily eltérő eredményre jutni. A természetes állapot az volna, hogy aki a nemzetet fenntartja, az tartja fenn az államot is, mert íme, megtanultuk Trianon diktátuma alatt, hogy *van* magyarság állam nélkül is, de hogy magyar

állam lehessen magyar nemzet nélkül, ez teljességgel elképzelhetetlen.

A helyzet javítására két út kínálkozik: egyik, hogy a par excellence nemzetfenntartó középosztályt ismét államfenntartóvá *is* kell tenni, olyképen, hogy anyagi helyzete gyökeresen megjavíttassák, s így megint beleszólása lehessen az az állam kormányzásába. Ezen az úton elérhető volna» hogy az állam kormányzásában az egyes osztályok összegezett érdekei mellett magasabb erkölcsi, nemzeti elvek is állandóan, nemcsak alkalmilag, kényszerítő szükségben, érvényesüljenek. Természetesen ehhez a többi néposztály áldozatkészsége, felemelt teherviselési szándéka volna szükséges, amit hogy most itt szóba hoztunk, ezzel is bizonyítjuk jelen vizsgálódásunk tisztán theoretikus, nem pedig napipolitikai jellegét. Mert józan eszű napipolitikus kétségtelenül óvakodni fog attól, hogy hallgatóit önkéntes adóemelésre buzdítsa.

A másik út jelzőtabláján: „pusztuljon a férge» állhatna. A társadalom elgyöngült osztályai álljanak félre és adjanak helyet az erősebbeknek, melyek máris ráléptek az anyagi kultúrálódás útjára s nemsokára kétségtelenül meg fogják szerezni azt a szellemi kultúrát is, mely a nemzetfenntartás öntudatos, céltudatos munkájához szükségeltetik. Erről az álláspontról hidegvérrel nézhetjük a halálraítélt szegény osztályok vergődését abban a reményben, hogy a ma még disznótoros atyák fiai vagy unokái meg fognak érkezni, egész biztosan, valamikor, a platói szümposzionhoz.

Ezen második út megítélésénél nem szólunk arról, hogy ilymódon évekre, sőt évtizedekre kulturális vákuum, nemzetiségnélküli légüres tér állna elő, a nemzeti kontinuitás megszakadna és

ki tudná előre megmondani, hol venné fel a jövőendő intelligencia a fonalat, mely elődjének gyöngé kezéből kiesett és évtizedeken át hevert a földön. Kérdés, hogy hát fölvenné-e egyáltalában és az új nemzetiség, melyet hosszú megszakítás után termelne, valóban magyar nemzetiség lenne-e.

Minderről nem szólunk, mert az igazi útmutatást a keresztény-nemzeti elv nyújtja, mely sokkal inkább keresztény, semhogy a szegényeknek szegénységben hagyását, a didergőknek hidegbe taszítását, az éhezőknek éhhalálra ítéltetését helyeselhetné és sokkal inkább nemzeti, semhogy a nemzetfenntartást, a nemzetiséghez való kizárólagos és öntudatos ragaszkodást halálos ítélettel óhajtana jutalmazni. A fejlődés mai állapotában az anyagilag gyöngé osztályokat sorsukra engedni nem keresztény-nemzeti politika, hanem régi liberális volna, a *laissez faire* elvének könyörtelen alkalmazása, a gyöngéeknek a létért való küzdelem, a darwini cirkusz véres porondjára dobása.

A keresztény politika, legyen az akár szocializmusig menő keresztény demokrácia, avagy az Othmar Spann-főle rendi konstrukció, egyképen felszabadult a liberális-demokrata korszak állam-és parlamentimádásától. Az állam nem lehet többé öncél, a parlament nem lehet többé a nemzeti életnek középpontja. Aminthogy olyan államokban sem az többé, melyek a keresztény politikától meglehetősen távol állanak. A parlamentarizmus és a parlamenteknek felelős miniszteri kormány még nincs egy évszázada, hogy behozott az európai kontinens államaiba és a folyamatot történetileg nézve, nem valószínű, hogy még száz évig élni fog. A parlamentarizmus a nép választott képviselőinek, s ezek által a kormány

tagjainak oly nagyfokú függetlenséget biztosít a lakosság tömegeivel szemben, az ország kormányzását annyira kiszolgáltatja pártok gépezetének, személytelen, a lakosságtól a kormányzás időtartama alatt elszakadt egyéneknek, hogy a fejlődés, további folyamán egész természetesen abban az irányban fog menni, hogy kormányzókat és kormányzottakat megint közelebb hozzon egymáshoz, az államraison túlzott érvényesülését megszüntesse, a napipolitikát a kormányzásból kikapcsolja. A keresztény elvek szerint kormányzandó állam nem lesz többé alávetve egy-egy hatalmas néposztály önző diktátumának és nem fogja megengedni, hogy egyes néprétegei, éppen a gyengék és szegények, sorsukra hagyassanak. A keresztény rendi felfogás a kormányzó testületet mindennemű napipolitikától függetleníteni fogja és benne a vezetést azoknak fogja adni, akik a többi helyett is gondolkodnak, akik az anyagi világ termelői számára is megalkotják a magasabb formákat, akik az államnak szellemi alkotói és a nemzetiségnek öntudatos képviselői. A liberális egyenlősítés helyett a keresztény méltányosság elvén épülne fel ez az állam, benne mindenki megtalálná munkája jutalmát, tekintet nélkül arra, hogy a másik, aki magasabbrendű munkát végez, magasabb jutalmat is fog élvezni. Idealisták ezt az új, konzervatív rendi államot a jók uralmának nevezik, de ezzel nagyon is hangsúlyozzák, hogy a megvalósulástól még végtelen távol vagyunk. Rendi, de nem keresztény alakulás körvonalai manapság Oroszországban láthatók, hol a munkások, katonák, parasztok hármasságos besorozása tulajdonképpen egy középkori rendi tagozódást jelent, persze ázsiai értelemben, mert a középkori rendiség Nyugat- és Közép-Európában sohasem pusztította ki a rendekbe fel nem vett,

nem privilegizált osztályokat, mint ezt az orosz rendi szovjet megtette a jogtalaná minősített polgári és főúri osztályokkal. Középkori, alacsonyfokú rendiségre emlékeztet az orosz viszonyokban az is, hogy az egyik rend, a munkásoké, kormányozza és elnyomja a többit, főként a parasztságot és hogy az uralkodó rend kebelén belül egészen kis, csekély számú arisztokrácia uralkodik, privilégiumainak könyörtelen kihasználásával, a kommunista-pártnak „gutgesinnt” tagjai. Az orosz fejlődésnek örökletes rendi tendenciájára jellemző, hogy a főiskolákon numerus clausus van bevezetve, igen kevés hallgatót vesznek fel, még pedig szigorúan körülírt osztályokból: elsősorban a kommunista-párt tagjait és azok fiait, azután szintén megbízható egyéb munkás-szervezetek embereit, s csak legutolsó sorban a jogtalan középosztály fiait, kiknek felvételére – *ezért* van a numerus clausus – már nem kerülhet többé a sor. Ha nyugodt, belső forradalmaktól és külső bonyaldalmaktól független fejlődés adatnék Oroszországnak, valószínűleg kifejlődnék egy privilegizált, örökletes uralkodó rend, mely hatalmát a kisebb jogú többi rend és a jogtalanok milliói felett jól táplált és jól fizetett csapatai, a pretoriánusok által tartja fenn.

Ezzel a példával csak azt akarjuk illusztrálni, hogy a liberális parlamentarizmustól végkép elteimetettnek hitt rendiség még azoknál is megjelenik és olyanokat is uralma alá gyűr, akik pedig őszinte gyűlölettel viselkednek iránta. A keresztény rendi állam sem lehet tehát oly reménytelen utópia, milyennek első pillanatra látják tán olvasóim. Ahelyett azonban, hogy ezen jövőendő kormányforma részleteivel foglalkoznánk, vissza kell térnünk kiindulási pontunkhoz, az állam-nemzet ellentétéhez és itt a gondolatmenet záró-

köve gyanánt hathatósan ki kell emelnünk, hogy a keresztény-nemzeti politika az állam és nemzet tragikus összeütközése esetén feltétlenül ahhoz a félhez áll, mely magasabb erkölcsi értéket képvisel és melynek bukása vagy háttérbe szorulása a szellemi világnak, a lelkieknek elszegényedésével járna.

Keresztény-nemzeti politika nem lehet egyéb, mint a lelkiek biztosítása, a nemzeti értékek megmentése. És eszköze csak kiegyenlítés, megnyugtató, a szegények és üldözöttek fölemelése lehet. Állam és nemzet közt megnyílt űr betöltendő, de nem a lelkiek kárára, nem a nemzeti jövő feláldozásával.

Befejezésül rá kell mutatnom még egy veszedelemre, mely a nemzeti kultúra rohamos és fel nem tartóztatott hanyatlásából származik. Aki nyílt szemmel jár, az előtt nem titok, elég hangosan hirdetik, hogy a pusztuló mellett van itt egy virágzó kultúra is, az, melyet korábban kizárólagosan magyarnak, manapság inkább csak budapestinek, vagy liberálisnak, modern nemzetközinek neveznek. Sajátságos jelenség: a liberális ház bedőlt, falai az alapokig leomlottak, de fennmaradt egyetlenegy felépítménye, mintha a levegőben lógná vagy cölöplábakon állna egy idegen tükre felett, melyhez a cölöpépítmény lakóit semmi kapocs nem köti s amely mintha csak véletlenül lebegne éppen azon tó felett... Ez a budapesti kultúra, melynek szerény kezdetekből való rohamos kifejlődését már más alkalommal megrajzoltam, az utóbbi éveknek különleges keresztény-uralma alatt alig vesztett hatalmából. A forradalmakra következő keresztény-nemzeti irány csak határokat szabott érvényesülésének, azáltal, hogy az intelligens középosztály egy részét felvilágosítván, felszabadította, immúnissá tette a

budapesti kultúra iránt. Amit azelőtt nem igen lehetett elképzelni: ma a budapesti kultúra szócsöveire a magyarság egy része nem hallgat többé és nem tartja normának az *egész* ország azt, amit Budapest, a *régi* Budapest diktál. Ez kétségtelenül nagy eredmény, de nem olyan, mely a régi, liberális budapesti kultúrát gyökereiben rendíthetné meg. A liberalizmus fennmaradt cölöpépítményét a régi kezekben maradt nagyipar és kereskedelem gazdagjai tartják fenn, kiknek száma és hatalma az utóbbi évek kríziseiben aránytalanul megszorodott. Tanulságos az osztrák példa: Ausztriának lakossága a keresztényszocialista és marxista táborok közt oszlik meg, liberális-polgári párt régóta nincs ott többé, de a liberális felépítmény ma is megvan annyira, hogy a főváros tizennégy-tizenhat nagy napilapja közt csak egyetlenegy a keresztényeké, egyetlenegy a marxistáké, s a többi mind olyan világnézetet képvisel, melynek a lakosságban nincs többé híve és hallgatója. Emelet, melynek nincs földszintje. A nagy bécsi bankok és kereskedelmi vállalatok fenntartják ezt a levegőben lógó kultúrát, mely hozzánemértők előtt hatalmat képvisel, de amelynek tényleges hatalma csak addig van, míg a keresztény tömegek öntudatra nem ébrednek. A mai helyzetben, mikor ez még távolról sem történt meg kielégítő módon, a budapesti-liberális hírlapok, kiadványok, írói és hírlapírói szervezetek céltudatosan képviselik a keresztény-nemzeti iránnyal ellenkező tanokat, melyek a régi állapot, a liberális-budapesti egyeduralom teljes és tökéletes megvalósítását célozzák.

Összehasonlítva a két kultúrát, mely néhány év óta egymás mellett, egymás ellen, legbékésebb esetben: egymásról látszólag tudomást nem véve él és *akar* virágozni, a régi liberális sokkal ked-

vezőbb helyzetben van, mint az új keresztény-nemzeti. Itt nem arról szólok, hogy a réginek emberei nagyobb ügyességgel rendelkeznek saját mesterségükben, mint az újnak kezdő, gyakorlatlan munkásai. Ezen az idő maga fog változtatni és változtat is minden új nap és holnap. A jövőre nézve sokkal fontosabb, hogy a régi kultúra mögött anyagilag erős és áldozatkész néposztály áll, míg a kereszténynek, mint láttuk, a gyöngye középosztály az egyetlen támogatója. A háborús és a legújabb, békebeli vagyonok legnagyobb része a régi kultúrát támogatja és ebben a munkában olyan példákat hoz létre, melyeket a keresztény-nemzeti társadalom, jól tudjuk, sohasem fog követhetni. Aki figyelemmel kíséri a numerus clausus folytán külföldi egyetemekre szorult hallgatók segélyezését és ennek központi megszervezését, az előtt tisztában van a jövő: a régi kultúra szolgálatában egy csomó lelkes fiatalember, kik mindenüket azon iránynak köszönik, melynek szolgálatában vannak, kik pártfogóik jótéteményéből képezték ki magukat, láttak világot és tanultak embereket ismerni, s akiket ennél fogva a régi kultúrához erős morális kapcsolatok fűznek hozzá. A liberális kultúra és budapesti középosztály emberei egynek érezhetik magukat a gyárossal, bankárral és tőzsdebizományossal, ki felnevelte őket és most anyagilag támogatja az intézményt, melynek keretében a kultúrát, az ő kultúrájukat produkálják; de vajjon megvan-e, meglehet-e ugyanaz a kapcsolat a keresztény-nemzeti kultúra munkásai és a nagybirtokos, a kiscgazda- és középbirtokos társadalom között? Eddigi fejtegetéseink megadják a választ, a vigasztalan *nem*-et. A keresztény-nemzeti kultúra munkásai felnövekednek a társadalom támogatása nélkül, nélkülözések között, emberek és orszá-

gok ismerete nélkül, azzal a kínzó tudattal, hogy szegénységük, kulturális elszigeteltségük örök és senki sincs véreik közt, kinek elpusztulásuk csak annyi fájdalmat is okozna, hogy érdemesnek tartaná kezét kinyújtani a fuldoklónak megmentésére. Az egyedülvalóság nagy teher, de az egyedülvalóságnak, az elhagyatottságnak az a mértéke, mely a nemzeti kultúra munkására nehezedik és fog nehezedni, ha a viszonyok nem javulnak: olyan teher, melyet állandóan csak szentek viselhetnek. És mindnyájan emberek „„„, vagyunk, s ember az is, kitől az idealizmus ez emberfeletti mértékét követeljük.

A ma viszonyaiból a holnapra következő: keresztény-nemzeti kultúránk méginkább el fog gyöngülni és a budapesti méginkább meg fog erősödni. A mi konstrukciónkban a keresztény-nemzeti kultúra valódi nemzetiséget, a másik internacionalizmust és azt a korszakvégi beteg kultúrát jelenti, mely a halálraszánt organizmusokban terjed el és jelenlétével jele is, de egyúttal oka is a betegség letális kimenetelének. A két kultúra körén kívül áll az állam, melyre befolyást szerezni, melynek hatalmi eszközeit saját használatba venni mindkét kultúrának természetesen érthető törekvése. Ez még nem sikerült a keresztény-nemzetinek, s az eddigiek után kétséges, fog-e egyáltalában sikerülnie. Arra azonban van példa, hogy a másik kultúra, anyagi erejére támaszkodva, előbb csak segítségére siet az államnak kulturális feladatai elvégzésében, s ezzel a segítséggel jogos igényt szerez magának arra, hogy az államilag terjesztett műveltségnek is irányt szabjon. Ismét Ausztria a példa, hol az egyetemi intézetek deficitjét, amint az a békebeli dotációval összehasonlítva adódik, egyetlen ember, idegen nagyvárosi kultúrának tegnapi-mára meggaz-

dagodott képviselője vállalta magára, hogy évről-évre fizetni fogja. Abban a pillanatban, amikor az állam felmondta a szolgálatot, a nemzetiség pártolása és irányítása szabad vásár tárgya lesz és annak kezébe kerül, ki legtöbbet ígér érte. És Közép-Európa háborúutáni kapitalizmusát eléggé ismerjük arra, hogy tudjuk, kinek van nagyobb gyakorlata az árveréseken való legmagasabb ajánlatokra.

Állami és nemzeti érdek különválásából így következik a nemzetiség bukásán át az államnak is idegen kézbe jutása. Az egész egy összefüggő láncolat, melynek végén állam- és nemzetvég tátongó mélysége fogadja azt, ki vakon végigtapogatózik a veszedelmes úton. A menekvés módjait fennebb, az egyes társadalmi osztályok helyzete és feladatai rajzánál érintettem már. Az egyéni és osztályok szerinti, különválasztott akcióknál sokkal sikeresebb volna, ha a régi hadiadók mintájára egy kultúradót vállalnának magukra az egyes osztályok mind összesen, parlamentáris képviselőjük által, amely kultúradé hozamából alsóbbfokú műveltségünk és egészségügyünk, valamint kultúrprodukciónk üzeme biztosítható volna, munkásainak életszínvonala pedig intézményesen, költségvetésileg emelhető. Mindez azonban a jövőbe, és pedig a távoli, messze jövőbe tartozván, túlmegy a történetíró hivatásán és érdeklődési körén, mely a jelent csak megfigyelés és tanulás, nem pedig politikai alkotás és pozitív javaslattevéssel kedvéért vizsgálhatja. A lelegelevenebb aktualitás, melyet a történetíró a napipolitika határain megengedhet magának, csak figyelemzés lehet: ez az út az, melyen jártok és ennek az útnak végiben el fogtok bukni, ha még idejekorán meg nem fordultok. Hogy megszívleli-e

valaki a figyelmeztetést, azt éppoly kevésbé tudnám, de nem is feladatomban megmondani, mint nem feladata az útjelző-táblának és szemaforoknak sem. Ami bennem kívánja, erősen óhajtja, bár megszívlelné népem a figyelmeztetést, az nem a történetíró, hanem más, minek nyilatkozatai nem tartoznak e nyomtatott hasábokra.

A LIBERÁLIS PÁRTALAKULÁS TÁRSADALMI ALAPJAI.

A régi szabadelvű párt s utódja, a nemzeti munkapárt feloszlása óta folyton visszatérő témája a magyar politikai sajtónak az új liberális párt alakulása. Korábban hetenkint és havonkint, majd napról-napra merülnek fel a hírek, melyek a liberális tömörülés újabb és újabb tényeit hirdetik és az olvasókban olyan benyomást iparkodnak kelteni, mintha a nagy liberális párt feltámasztása nem egyében múltnék, mint egyes politikusoknak vagy párttörödékeknek taktikai, tehát könnyen korrigálható magatartásán. Nézetünk szerint ez a hit, mely a mai viszonyok közt is, amint ezek az 1918. évi katasztrófa óta kifejlődtek, lehetségesnek tartja a régi szabadelvű párthoz hasonló nagy liberális alakulatot, illúziókból, önámításból származik és nem veszi tekintetbe azon feltételeket, melyek nélkül számbelileg is tekintélyes pártok liberális alapon az eddigi tapasztalatok szerint elő *nem* állhatnak.

Nagy, teherképes és egyúttal kormányképes liberális pártot parlamentáris vezér férfiak taktikázásával, pártcsoportok és párttörödékek ide-oda tologatásával, itt szétosztásával, ott tömörítésével kétségkívül lehetetlen alkotni. A pártnak kell, hogy gyökerei legyenek a társadalomban, kell, hogy tömegek higgyenek és esküdjenek az alapelvekre, melyeken a párt felépül és kell, hogy a párt parlamenti képviselőit e tömegek tartsák vállaikon, amint például a szociáldemokrata parlamenti pártot is a szocialista irányban megszervezett ipari munkásság tartja vállain. Más szóval: a liberális párt újjáalkotása nem a parla-

mentben levő liberális vezetők széthúzásán, gyűlölködésén, kanapepörein múlik: ők kibékülhetnek egymással és párttöredékeiket egymásba olvaszthatják, de ezzel még nem tettek egyebet, mint hogy három darab öttagú pártból egy tizenöttagút varrtak össze, anélkül azonban, hogy a liberális elvnek a politikai életben bármi csekély mértékben is nagyobb befolyást szereztek volna. Liberális frakciók parlamenti egyesüléséből legfeljebb új parlamenti frakció születhetik, de nem az a tömeg”, az a társadalmi réteg, mely az ő immanens liberalizmusával szüli meg a parlamenti liberális képviselőt. Ilyen tömeg ma nincs többé sem nálunk, sem a többi nyugati államban. A XIX. század nagy liberális pártjait a kontinensen mindenkor a harmadik rend, a polgárság, az úgynevezett középosztály küldte az ország képviselőtestületébe. Középosztály alatt persze nem a mai magyar satnya képződményt értjük, mely szinte egészében állam- és magánhivatalnokból, tehát függő helyzetben levő egyénekből éli. A múlt század közepén, a liberalizmus virágkorában, mely egybeesett a kapitalisztikus gazdaság hirtelen fellendülésével, a nagy német és francia liberális pártok az ipar és kereskedelem, a nagy- és kistőke embereiből tevődtek össze, ezek adták a törzset, melyen a fej és agy funkcióit a szellemi képzettségű intelligencia s ennek az államhivatalnokokkal szemben függetlenebb osztályai, ügyvédek, orvosok, írók és művészek látták el. Ezen összetételüknek megfelelően a nagy liberális pártok éppen nem támaszkodtak az alul levő széles társadalmi rétegekre és hogy mégis uralomra juthattak és tényleg uralkodtak is, ezt ők egyrészt a többi társadalmi osztály politikai hátramaradottságának és súlytalanságának, másrészt annak köszönhatték, hogy szükkeblű választó-

jogi törvényekkel kizárták a nép túlnyomó tömegeit az alkotmányos élet köréből. A liberalizmus klasszikus korszaka volt a francia „polgár-királyság”, midőn hatalmas liberális gondolkodók ültek a kormányon és vezették az állam hajóját radikalizmus és reakció szikláinak közt – a forradalom katasztrófájába –, de ennek a liberális virágkorának is létfeltétele volt a szűk választói jog, mely szerint Franciaország, a *liberális* Franciaország, lakossága számarányában, sokkal kevesebb embernek adott politikai jogokat, mint ugyanakkor a feudális alapokon nyugvó, rendi Magyarország. Az általános választójog hiánya és vele nagy tömegek távoltartása a politikai élettől: ezek csak külső kritériumai nagy liberális kormánypárt fennállásának. Mögöttük egy más jelenség rejlik, mely inkább társadalmi és pszichikai jellegű, semmint politikai. Nagy liberális párt és általa liberális kormányzat csakis olyan társadalomban lehetséges, melynek politikai tevékenységre jogosított tagjai műveltségben, anyagi és szellemi képességekben és törekvésekben homogének. A kontinens liberálisai annak idején a nagy francia államférfiú és historikus, Tocqueville művéből ismerték meg az északamerikai liberális demokrácia elveit, melyeket aztán mintául vettek saját államuk berendezésénél – Tocquevillenek e munkája magyar fordításban is korán megjelent – s már Tocqueville is megfigyelte, hogy az északamerikai Unió lakosai akkoriban úgy szellemi műveltségben, mint anyagi jólétben nem mutattak fel oly különbségeket, mint az európai államok. Elemi iskolát mindenki tanult ott, de igen kevesen felső iskolákat; minden ember a pénzkeresésnek élt, szellemi arisztokrácia és feudális úri osztály nem volt, úgy, hogy a liberalizmus egyik kardinális követelménye, az egyenlőség, nemcsak

politikailag, hanem társadalmilag is valódi képződmény, nem pedig egyszerű programmpont volt. Ezt az egyenlőséget a fejlődés akkori, száz év előtti fokán a pénzarisztokrácia sem zavarta, mely akkor, mikor még a nyugati hatalmas területek meghódításra, gazdasági kiaknázásra vártak, még gyermekkorát élte. A gazdag emberek rabszolgák fölött uralkodtak, de műveltségben és életmódban alig különböztek a nagy tömegetől. Az ilyen egymással homogén egyénekből összenőtt társadalom minden nehézség nélkül állhatott a politikai egyenlőség alapjára és valósíthatta meg intézményeiben azon politikai jogokat, melyek Európába átültetve együttesen a liberális program alkatrészeivé váltak.

Más volt a helyzet a kontinentális államokban – Angliáról itt nem szólunk, mert az angol fejlődés mindig speciális volt, melyből általános európai tanulságok nem nyerhetők. Az európai államokban a XIX. század eleje óta a rohamosan fejlődő kapitalisztikus középosztályok magukévá tették az északamerikai demokráciától kölcsönzött liberális elveket és szemmel láthatólag arra törekedtek, hogy azokat a rendi állam hatalmi tényezőivel, a többé-kevésbé abszolutisztikus királysággal és a feudális osztályokkal szemben megvalósítsák. Ezekkel szemben ők valóban zárt, homogén tömeget képeztek; azzá tette őket a feudális vidéki és az udvari nemességtől különböző polgári műveltségük, valamint a vagyonnak azon aránylag egyenletes elosztása, mely a német városok kereskedő köreiből éppúgy megvolt, mint a takarékos francia polgárok közt. De ez a harmadik rend, a liberális elvek tulajdonképeni hordozója, nemcsak az uralmon levő, s onnan ledönthető magasabb osztályokkal, a történeti arisztokráciával szemben volt homogén: zárt frontot

alkotott lefelé is, egyrészt az akkor fejlődő ipari munkássággal, másrészt a falusi parasztsággal szemben. Az egyenlőség elvét valló liberális társadalmi osztály fölfelé azért harcolt, hogy a föllette álló történelmi osztályoktól elvegye a hatalmat és azokat sajátmagához lerántsa; itt tehát célja az egyenlősítés, a nivellálás volt, a társadalom felületéből kiemelkedő képződményeknek lerombolása és ezzel a felületnek az ő saját módja magasságában való kisimítása. Ezen cél érdekében követelték a politikai pártok – mert egyes fenkölt, ideális indítóokú férfiakról itt nem beszélünk – a paraszt- és ahol még volt, a jobbágyosztályok helyzetének javítását, mert a jobbágypártolással mindenkor együtt járt a feudális társadalom hatalmának gyöngítése. Ez azonban nem akadályozta a liberális pártokat, hogy lefelé is elzárkózzanak és az alattuk levő tömegekkel szemben is zárt falanxot alkossanak. Ennek eszköze pedig a politikai jogoknak bizonyos cenzushoz kötése volt, amely rendszabály anyagi és szellemi téren egyaránt alkalmazva – vagyoni és értelmiségi cenzus formájában – természetyszerűen utalt a liberalizmus kettős, racionalisztikus és pénzgazdasági, kapitalisztikus eredetére. Az elzárkózás ily módon nem volt oly szigorú és hermetikus, aminő a feudális osztályoknál tapasztalható, melyek származási és faji különbségeket is számba vettek, míg a liberális társadalmi osztályba bárki is bejuthatott az alulállók közül, ha az anyagi és szellemi műveltségnek a cenzustól megkívánt mértékét megszerezte magának. Az ipari munkás takarékoskodván pénzével, idővel kis házat vett magának Paris külvárosában és felemelkedett a liberális kispolgári tömegbe; a műveltségi nívóhoz szükséges frazeológiát nem volt nehéz elsajátítania a hírlapokból.

A további fejlődés során a liberális pártok a felsőbb osztályokkal szemben inkább elérték céljaikat, mint lefelé, az alattuk állók irányában. A feudálisoknak politikai előjogait majd minden európai országban sikerült megsemmisíteni; *több* politikai joga egyik osztálynak sem maradt, mint amennyivel a liberális középosztály rendelkezett, azaz elvei szerint kívánt rendelkezni. Ami túlsúlya még van feudális osztályok elszórt maradványainak a modern liberális államszervezetben, az inkább a vagynonon alapszik s így következése a liberalizmus pénzgazdasági természetének, meg a parlamentarizmus plutokratikus hajlandóságainak, részben pedig bizonyos szellemi és faji tényezőkből ered, amint például a német junkerek befolyása a wilhelmin-korszakban azon a közismert tényen alapult, hogy ők voltak az igazán reprezentatív képviselői, a kvintesszenciája a porosz szellemnek, mely a Vilmosok Németországát megalkotta. Politikai előjogokkal azonban ők sem bírtak többé: a liberális középosztály felfelé kétségtelenül elérte célját.

De lefelé csak addig, amíg a korlátokat fenn tudta tartani. Ez pedig egy, legfeljebb két generációnál tovább sehol sem tartott. A fejlődés külső határköveit a választói jog időnkénti kiterjesztései jelölik. Amíg az alsóbb osztályokból egyesek csakugyan magukévá tették az új uralkodó osztálytól megkívánt anyagi és szellemi feltételeket, addig az egyenlőséget veszély nem fenyegette. De a választói jognak minden újabb kiterjesztése könnyen felforgathatta az egyensúlyozás paradicsomi állapotát, mely a liberális középosztályban uralkodott. Itt különösen tanulságos a magyar fejlődés. A hetvenes és nyolcvanas évek materialistikusan liberális közszelleme azért uralkodhatott oly kizárólagosan az országban, mert a libe-

ralizmus hordozója, az akkori középosztály, szinte egyedül bírta a politikai jogokat. A vidéki népesség katolikus tömegeit, melyek természetes ellensúlyai voltak a liberális uralkodó osztálynak, szinte teljesen kizárta a politikai jogok gyakorlásából a választói törvény; s amennyiben itt-ott mégis rendelkeztek a liberális párttörvénytől megkívánt cenzussal, ott az államhatalom rendelkezésére álló adminisztratív eszközök zárták el előlük az érvényesülést. Emlékezzünk vissza az irtó harcra, melyet a liberális kormányok a katolikus néppárt paraszttömegei ellen folytattak, mert jól tudták, hogy a liberális párturalomnak végét jelentené, ha a liberális elvektől átitatott társadalmi osztályokon kívül egyebek, keresztény parasztok vagy akár marxista munkások is érvényesülnének a politikai életben. Ha a kilencvenes évek egyházpolitikai harcaiban sikerült volna a papjaitól és kisemberektől vezetett keresztény tömegeknek a hatalmat a liberális párt kezéből kicsavarni, ezzel nemcsak az egyházpolitika terén állt volna be változás, hanem a keresztény demokrácia ügye is nagy lépéssel jutott volna előbbre, a választói jog gyorsabb kiterjesztésével, mint azt később a liberális párt eszközölte. Keresztény demokrácia pedig kétségtelenül enyhítette volna azon közjogi harcokat, melyek Nagy-Magyarország utolsó éveit oly méltatlanul éktelenítették el.

A magyar fejlődés beteges voltát mutatja, hogy a liberalizmus két nagy ellenfele, a keresztény irány és a szocializmus közül, melyek annak párturalmát alulról támadták, nálunk a szocializmus előbb jutott uralomra, anélkül, hogy előretörését a keresztény irány idejében ellensúlyozni tudta volna. Másként Németországban, hol a hatalmas lendületű marxista munkásságnak mindenkor számolnia kellett a katolikus centrum keresztény

szakszervezeteivel és organizált falusi tömegeivel. A liberális ideológián kívül álló ezen társadalmi osztályok nem voltak erős nyomás alatt tarthatók, innen van az, hogy a német birodalomban és annak egyes tartományaiban nem is volt sohasem oly kizárólagosan uralkodó szabadelvű párt, mint nálunk. A német liberális pártok nem tudták az egyeduralmat megszerezni, nem tudták sem a keresztény vidéki tömegek, sem az ipari munkásság organizálását megakadályozni s ezzel mindinkább háttérbe szorultak az állam kormányzásából. Mert abban a pillanatban, midőn a liberális társadalmi osztály kénytelen a politikai jogok gyakorlását alatta álló osztályoknak is megengedni, ezzel már végkép elvesztette a játszámát, lévén az egész természetes, hogy az aránylag csekély számú liberális tömeg a munkások és parasztok tömegétől előbb-utóbb majorizáltatni fog. A németbirodalmi liberális párt, mely még Bismarck korában erősen számottevő politikai tényező volt, utána pár évtized alatt annyira tönkrement, hogy ma már neve sem maradt fenn. A liberális középosztály elvesztvén mesterségesen fenntartott politikai befolyását, nem számít többé a politikában s tagjai a keretek szétbomlása után vagy a keresztény pártban, vagy pedig az ipari munkásság szocialista vezérkarában helyezkedtek el. 1918 katasztrófája előtt a német szocialista pártnak tekintélyes percentszámát a proletariátus mellett az az intellektuális középosztály szolgáltatta, mely a liberális pártok felbomlása óta elszigeteltségéből ily módon keresett menekülést.

Az utóbbi évtizedek eredményei más országokban is hasonlóak. Ausztriában magja sincs többé a régi liberális pártnak, ott a politikai élet központját a keresztény szellemű parasztság és kis-

iparosok harca képezi a marxista ipari munkás-sággal. Az északi államokban, Hollandiában, úgy mint akár Olaszországban, ha van még magát liberálisnak nevező párttöredék, politikai szerepe kimerül abban, hogy a két nagy világfelfogásbeli ellenfél, a keresztény és szocialista gondolat közt időnkint közvetítsen és ide vagy oda csatlakozásával taktikai sikereket érjen el. Néha egy-egy országban mintha új erőre kapnának a liberális eszmék, főként akkor, midőn a jobb és bal küzdelmében ez utóbbiak, a szocialista pártok vereséget szenvednek és meggyöngült állapotukban maguk sem hiszik többé, hogy erőszakos, forradalmi programjukat belátható időben megvalósíthatják: ilyenkor a marxista anyagi kényszer és szellemi erőszaktétele hívei előveszik a régi liberális programokat és szabad fejlődést, szabad versenyt, szabad organizálást követelnek, jogrend után kiabálnak és a művelt világ közvéleményére appellálnak, azon átlátszó célzattal, hogy a számukra kedvezőtlené vált küzdelemben egy időre fegyverszünetet, pihenést nyerhessenek. Miként az osztrák szocialisták őszintén kijelentették: ők hívei a demokratikus parlamenti kormányformának és a liberális politikai jogoknak, mert ezeknek érvényben létele adja meg számukra azt a lehetőséget, hogy híveik fölött uralmukat megszilárdítva előkészítsék a nagy változást, a liberális-kapitális-polgári államszervezetnek megdöntését. Azaz a marxista pártok nem egyszer magukra öltik a liberális köpönyeget, de csak azért, hogy minél előbb ledobhassák magukról és vörös valóságukban elnyomván a többi pártokat és társadalmi osztályokat, átvehessék az egyeduralmat. De hogy a liberális jelszavaknak ily alkalmakkor emlegetése még nem jelenti a liberalizmus fel-támadását, ez természetes, valamint az is, hogy

például a francia polgári radikálisoknak a régi liberalizmusra emlékeztető ideológiája is távol áll a liberalizmustól, amennyiben szellemi téren egyház- és vallásellenes politikájával a liberális ideológia kardinális követelményeit, tanszabadságot, lelkiismereti szabadságot sért és ugyanazt a szellemi erőszakot alkalmazza, melyet a marxista pártok is, ha nem kell félniök véletlenül erősebb ellenféltől.

A világháború kimenetele és az azóta történt dolgok, ha lehet, még világosabbá tették, hogy liberális elveket valló társadalmi osztályok nincsenek többé; ellenkezőleg, azon néprétegek, melyek a szélesebb körű választási jog segélyével felszabadultak a belsőleg korhadt liberális pártok alól, nem hajlandók többé sem szellemi, sem anyagi téren a *laisser faire* kényelmes politikáját folytatni. A szabad versenyről minden téren kiderült, hogy általában a hatalmasoknak válik hasznára és nem a jók és érdemesek kiválasztását eszközli, hanem éppen ezek elnyomására szolgál. A liberalizmus elvei évtizedeken át uralkodtak és mégsem tudták elejét venni soha nem látott erőszakossága társadalmi kitöréseknek. Előrelátás, profilaktikus kezelés szüksége merült fel; az új káoszban, mely a liberalizmus bukása óta előállott, csak céltudatos, organikus munka csinálhat rendet, ez a mindenfelé meggyökerezett meggyöződés elejét venné a liberalizmus feléledésének akkor is, ha egyébként akadna, társadalmi osztály, mely hajlandó volna a régi zászlót kibontani.

Hogy azonban ilyen nincs többé, ez a főntebb vázolt fejlődés meg nem változtatható eredménye. A liberális pártok bűnös könnyelműségükben kiengedték kezükből az ipari munkásság nevelését és vezetését akkor, mikor még ez lehető lett volna; vallásellenes ideológiájukkal és kapitalisz-

tikus kizsákmányoló rendszerükkel viszont a földműves, földhöz ragaszkodó tömegeket idegenítették el maguktól úgy, hogy ezektől ma senki sem kívánhatja, hogy a gyakorlatilag is ártalmas következményekkel járó liberális elvek képviselőt átvegyék. Liberális társadalmi osztály nincs többé, csak egyes liberálisok, itt-ott néhány elméletileg orientált idealista, kinek az a szerencséje, hogy nem került érintkezésbe a mai erőszaktól hemzseggő világgal, melyben a tiszta liberalizmus elve szerint élő embernek olyan helyzete volna, mint egy házát vesztett csigának. Ezen borongós hangulatú liberálisoknál hangosabbak azon töredékek, melyek a kapitalista színezetű liberális középosztály szétbomlása óta nem helyezkedtek el sem a jobb, sem a baloldalon és visszasírják a régi kort, midőn a szabad verseny devizája alatt korlátlanul uralkodhattak. Közép-Európa legtöbb sajtóorgánuma ma is liberális és úgy tesz, mintha az emberiség nemes hagyományait egyedül képviselné a mai romlott világban. Mögötte kereskedelmi és pénzügyi körök állnak, melyeknek érdekei túlnövekedvén állami és nemzeti kereteken, saját, szempontjukból joggal kívánják a liberális szabad versenyt. Liberálisoknak vallják magukat alkalmilag még azon elnyomottak, kik mielőbb szeretnének elnyomók lenni. Az erőszak uralma, melyet a francia földön létesített békekötések állandósítottak Európában, nagy számmal produkálta az elnyomottakat, akiknek azonban, ha önző hátsó gondolatok, elnyomó aspirációk nélkül akarnak szabadulni és ismét emberi életet élő szabaddá lenni, nincs szükségük liberális programokra, mert ami ezekben igazán emberi és hatékonytartalmú, az mind megtalálható egy sokkal régebbi és tekintélyesebb programban, ott, ahol a felebaráti szeretet tanát évezredek óta

hirdetik. A káoszból és erőszak anarchiájából kiárhítózó lelkek a többé életre nem galvanizálható liberalizmus helyett egy ma még jámbor szándékban és legfeljebb kezdetekben élő, de egykor megvalósuló *keresztény demokrácia* segélyével fognak a szabadság és méltányos egyenlőség világába eljutni.

A FAJI KÉRDÉS ÉS A MAGYARSÁG.

A címben foglalt probléma aktualitása érthetővé teszi, hogy a magyar közönséget tájékoztatni óhajtjuk mindarról, ami biztosat és megbízható róla tudni lehet és érdemes. Hogy olvasóink a tényleges viszonyokat megismerve, nyugodtan elfordulhassanak azon zavaros forrásoktól, melyeket a hírlapirodalom és pártpolitika épp ezen problémát illetőleg táplál. Emellett azonban saját foglalkozásom, a történettudományi érdeklődés is ösztönzött a magyar faji kérdésnek egy ily, általános szempontból való megtekintésére, mert hisz nemzeti történetet nehéz volna anélkül művelni, hogy a nemzeti egyéniségnek öröklött és örökölhető tulajdonságait, s magának a nemzeti leszámazásnak lehetőségét és módját ne ismernők. A régi liberális történetszemlélet, a meglévőből élő időknek optimizmusával, megelégedhetett a politikai, hadi, újabban gazdasági események előadásával és bár ennek kereteiben a történet folyását széttagolta is nemzeti egyéniségek, népek és államok szerint, mégis az- egyes nemzeti folyamatokban nem volt képes egymástól lényegileg különböző képsorozatokat, nemzeti egyéniségek szerinti differenciálódást látni, s ehhez képest történetfilozófiájának is alapja az emberi természet identitása, ugyanazonossága volt. Ezen liberális felfogás szerint az emberek természete különböző korokban és helyeken annyira ugyanaz változatlan, hogy egy és ugyanazon gazdasági, politikai, klimatikus tényezők, például tenger közelsége, vadakban gazdag vidék, rabszolgaság, polgári szabadság stb. ugyanazon módon hatnak különböző népekre. Ezzel szemben a történetkutatás csak

újabbán jutott oda, hogy fenntartva ugyan az emberi identitás elvét, mégsem hiszi el többé, hogy a tenger közelsége *minden* népből, mely véletlenül, vándorlásai során a nagy víz mellé kerül, föníciait, görögöt vagy angolt tudna csinálni. A valóságban az egyik nép éppen a benne rejlő népi, faji tulajdonainál fogva megmarad a tenger mellett, hova sorsa vetette és földje terméketlenségével nem törődve, a vízből és a vízen terem új, hatalmas kultúrát, holott a másik nép, kedvezőtlen faji összetételénél fogva, siet el a partokról, melyek neki semmit nem mondanak és mindenkor, zárt könyv maradnak. Azaz a népek kultúráját nem tisztán események és külső viszonyok, miket milieunek neveznek, határozzák meg, hanem legfőképpen maga a nép, ennek belső tulajdonai, melyeket vagy örökölt^ vagy hosszú vándorlásban szedett magára. A mai hazába költözés előtt a magyar nép is lakott tenger mellékén és mégsem lett belőle tengeri hajós és kereskedő; maradt annak, minek született, a pusztá lovasának. Csak a liberális történetfelfogás, amint most jellemeztem, kiálthatta Kossuth Lajossal: Tengerre magyar! és csak a faji tulajdonok elmellőzésével lehetett kivihetőnek tartani, hogy az alföldi magyar versenyre keljen angollal és hollandussal, ez, évszázados benső barátaival az Óceánnak.

Faji tulajdonságokról lévén szó, az öröklés problémája merül fel, ezt nem egyéni leszármazásra, hanem nemzedékeknek egymástól örökölt tulajdonaira értve. A magyar népet illetőleg ezt a kérdést talán akképp formulázhatnák: lehetséges-e az, hogy a magyar nemzet századok folyamán egymásból leszármazó nemzedékekből állott és hogy ennél fogva e vérrokon nemzedékek ugyanazon Örökletes tulajdonokat állították a nemzeti mű-

veltség szolgálatába? Más szóval: Árpád ivadékai vagyunk-e, megáldva egy ősfiatal, egészséges nemzedék erejével és tehetségével, de egyúttal megterhelve azokkal a betegségekkel is, melyek harminc közbeeső nemzedékben kellett hogy kifejlődjenek, vagy, ellenkező esetben, vájjon ezen ezer év alatt nem változott-e meg a nemzet vére olyannyira, hogy a mai korok magyarjában az ősi folyadéknak tán ezredrésnyi csöppjét is hiába keresnők¹? E kérdés a nemzeti történet kedvelőjét igen-igen közléről érdekli, de mielőtt megpróbálnék, hogy válaszoljunk rá, tisztába kell jönnünk azzal, hogy mennyiben használhatjuk a megoldásnál a faj és öröklés fogalmait.

Itt az exakt névvel megtisztelt természettudományokhoz kellene fordulnunk, elsősorban az öröklés disciplináihoz: az anthropológia egyes részeihez, fajbiológiához, fajhygiénéhez. Távol legyen tőlem, hogy laikus létemre e fölöttébb tisztelt disciplinák értékéről, haladásáról vagy esetleg hátramaradásáról nyilatkozzam, de megmaradva a fent körvonalazott *történeti* kérdésnél, ennek megoldásához a természettudományok illető ágai édeskeveset nyújtanak. Az emberiségnek valóságban lejátszódó, történeti életét lehetetlen-ség a természettudomány logikus törvényei alá igazni, s innen van, hogy ez a történetkutatásnak inkább csak negatívumokat tud szolgáltatni, még akkor is, mikor maga a fejlettség magas fokán áll és saját kebelében egyöntetű, elismert nézetekkel bír. Ezt pedig a faji kérdésekkel foglalkozó tudományágakról nem mondhatjuk el. Kiindulópontul fogadjuk el a faj fogalmának bármely általános meghatározását, például: a faj nem egyéb, mint olyan embercsoport, mely *öröklött* külső és belső tulajdonai által minden más embercsoporttól meg van különböztetve és amelyből mindig hasonló

embercsoport származik – vajjon minő nyereséggel jár számunkra, a történeti élet szemlélőire ez a meghatározás, mikor tudjuk, hogy a valóságban ilyen zárt, minden mástól megkülönböztetett embercsoport nem létezik, s talán még a kő- és bronzkorszakban sem létezett! És mikor tudjuk, hogy e megkülönböztető testi tulajdonokat illetőleg sincsenek a tudósok egy véleményen, annál kevésbé a lelkiek dolgában. Ha egy fajbiológia vagy „race-tudomány” leírását olvassuk az egyes fajok lelki ismertető jeleiről, mintha csak francia vagy német sovíniszta vezércikkeket olvasnánk, lelkes irodalmi termékeket, tudományos alapnak teljes híjával. A testi tulajdonoknál könnyebb volna a dolog; itt meg annyi a jellemző testi tulajdonság, elkezdve a csak nehezen, tudományos műszerekkel lemérhető arc-és koponyám eretektől, egészen a laikustól is felismerhető alak, haj és bőrszínig, orrsontig és fülcimpáig, hogy ezek közt a tudósok kedvükre válogathatnak és ezt vagy azt tartják kizárólag, feltétlenül jellegzetesnek. Ugyanazon arcképet különböző fajkutatók különböző fajok leszármazottjának jelentik ki, ami már magában véve is kétséget támaszt az adatok felhasználhatósága és praktikus értéke iránt. Az itt uralkodó zúr-zavarra leginkább jellemző, hogy a szak-tudósok még abban sem tudtak megegyezni, minő fajok laknak Európában, amely pedig a földtekének mindenkitől ismert és ugyancsak átkutatott, sőt legkisebb kontinense. Az angol Ripley 1899-ben három európai fajt vett fel: a tisztára szőke teutont, az alum-fajt vagy keltát, kék szemekkel és barna hajjal és a tisztára barna középtengerit. Felosztása azonban, melyet ő egyéb, korábbi felosztások helyébe állított, TIADI talált általános elismerésre, az egyik legújabb ilyenmű szerző, Fans Günther már négy fajba sorolja az európaiakat,

megkülönböztetve 1. magasnövésű, hosszúkoponyájú, szőke északiakat, mi körülbelül ugyanaz, mint a teuton, vagy germán és árja; 2. kistermetű, hosszúkoponyájú, keskenyarcú, de barna nyugatiakat, ami a mediterránnal egyezik meg; 3. igen nagy termetű, rövidfejű keskenyarcú, barna dináriakat, a Dinári-hegységről elnevezve, honnan ez az emberfajta szinte szemellátólag terjed ma is még- Ausztrián, Bajorországon, Lombardián át északnak és nyugatnak, magába olvasztva és keverve az északi és nyugati fajokat, s végül 4. a keleti faj tagjait, kik alacsony, formátlan zömöktermetű, szélesképű, barna népség, lakója Európa keletének, ahonnan lassan, de a nemtelenek abszolút biztosságával terjed nyugat felé, hogy felfalja, magához hasonló alacsonyrendűvé tegye a nemes szőkét és a majdnem oly nemes nyugatit. Egy csak a napokban megjelent újabb felosztás elfogadja az északi, nyugati vagy középtengeri dinári fajokat, de már az alacsony keleti fajból kettőt csinál: egyik a Franciaországtól Ausztriáig honos, barna alpinus, a másik Ausztriától és Németországtól keletre a többnyire szőke, de egyébként formátlan, alacsonytermetű, testi-lelki fejlődésre többé-kevésbé képtelen keleti faj.

Amilyen könnyen érthetők és játékosan megjegyezhetők ezek a felosztások, annyira bizonyos, hogy a további fajleíró kutatás helyükbe újakat fog állítani. Ezen nekünk, magyaroknak nincs mit sajnálkoznunk, mivel az eddigi nyugati kutatók elég mostohán bántak velünk. Az egész tudományág egy sajátságos föltevésből, hogy ne mondjam, metafizikai hitelvből indul ki: szerinte az európai fajok közt, általában az emberiségben, egyetlen egy előkelő, szép és jó alkotására hivatott faj van, az, melyet északinak, germának, teu-

tonnak, árjának nevezünk. A germán szökeséggel, az eszes, energikus, találékony, kultúrképes férfiasság és az ideális nőiesség képviselőjével szemben a többi faj már születésétől kezdve alacsonyabb fokon áll, ez az igazi, a hivatott vezetője az emberiségnek és bár őt a középtengeri és dinári némileg meg is közelíti, a kultúra haladása mindenütt attól függ, van-e és mennyi szöke vér az alacsonyabb fajokban. Legalacsonyabb fokon a kistermetű, kerekfejű alpinus és keleti áll, ahova számítják a német, francia és angol kutatók a magyarságot is. A szöke árjának imádását, helyesebben önimádását, mint tudjuk, Gobineau gróf honosította meg a múlt század közepén írt, s különösen a szöke Németországban elterjedt nagy munkájával; az ő nem egészen tudományos alapjain dolgozott tovább, a dilettáns irigylésreméltó önbizalmával, H. St. Chamberlain, az angol nevű német, valamint a francia Lapouge. Ez utóbbi többek között fényesen bebizonyította, hogy Franciaországban a nagyobb' adót fizető, tehát jobb jövedelmű, nagyobb keresetre képes emberek általában hosszúfejűek, azaz az északi árja-fajhoz tartoznak; más kutatók pedig, miután az ázsiai mongol-fajt az alacsonyrendűek közé sorolták, a magasszínvonalú kínai kultúrák láttára egyszerűen kijelentik, hogy ezeket nem is a kínaiak vagy más mongol törzsek alkották, hanem egy hosszúfejű, szöke emberfaj, melynek még itt-ott láthatók egyes maradványai északi Kínában. Elfogultságuk olyan nagy tehát, hogy ahol magas kultúrát látnak és mellette nem találnak szöke, árja népet, mely azt létrehozhatta volna, ott feltételeznek, kikövetkeztetnek, költenek ilyent csak azért, hogy a többi faj egyikét-másikat ne legyenek kénytelenek az árjához hasonlóan, kultúrképesnek tartani. Ennek az inkább politikai |g társadalmi.

semmint tudományos iránynak köszönhető, hogy a német kultúrától befolyásolt területeken a faji kérdés nem abban áll: faj vagyunk-e és ha igen, minő *jó és rossz* tulajdonaink vannak, hanem egyszerűen abban: mi vagyunk a germánok, az előkelő faj, a nemesek, *tehát* uralkodás illet meg bennünket a többi felett. Ettől a felfogástól csak látzólag különbözik a másik, a zömöktermetű, rövidlábú, sárga- vagy bronzképű emberek fajfilozófiája, akik elkésérítve a magas, szőke germánok lenézésétől, megint a saját fajukat nevezik elsőrangúnak, az erő, bátorság, őszinteség s több ily hasonló erények kizárólagos megszemélyesítőjének és ezzel követik a rossz példát, a saját fajtájának kritikátlan, majom szeretetét, Az illetén germán, szláv, turáni vagy bármily nevű faji öntudat megnyilvánulásai rendszeren zajos, politikai háttérrel bírván, széles társadalmi osztályok gondolkodását befolyásolják és útjában állanak a faji kérdés tisztultabb, realiztikusabb felfogásának.

Sokkal értékesebbek a fajkutató tudományok negatív eredményei. Közöttük az, hogy a mai Európában a fajhatár sehol sem esik össze a nemzet- és államhatárral. A mai államokban különböző fajú emberek laknak együtt és ami történeti szempontból még fontosabb: ugyanazon nép is különböző fajú emberekből áll. Magyar faj és magyar nép különböző fogalmak tehát, a fajt nem szabad összetéveszteni sem a néppel vagy nemzettel, sem az állampolgársággal. A germán faj déli határa – amennyire még zárt lakóterületről szó lehet, Német- és Lengyelországot egyképen átszeli, s a német és lengyel állampolgárok, valamint a német és lengyel hazafiak egyrésze északi, germán, másrésze keleti fajú. Az iskolai tanításban szereplő germán, szláv, román népcsaládok nem képeznek faji egységet; a szláv népek közt egy-

mással elvegyülve élnek északi, dinári, alpinus, keleti és különböző írók szerint különböző elnevezésű ázsiai fajok. Az angol nép az északinak, nyugatinak és alpinusnak vegyülete, a mai német az északié, keletié, alpinusé és dinárié. Minket, magyarokat Ripley hasonlóképen keveréknek tart, nem mongol vagy türk fajból, hanem egvnyoleadában finnből, hétnyolcadában alpinusból. A már említett nagy germánimádó Günther szerint pedig mi egészünkben a legutolsó fajta keletihez tartozunk és csak annyiban emelkedünk ki, finn és török testvéreinkkel együtt ezen barbár tömegből, mely a német területektől Kelet felé egész Európán át lomhán terjeszkedik, hogy mi megtartván saját nyelvünket és államunkat, mégis alkottunk valamit, igaz, csak germán segítséggel. Természettudományi értelemben kimondhatjuk, hogy magyar, német, olasz, tót, oláh stb. fajok *nincsenek* és nem is voltak; faji szempontból csak négy-öt faj volt Európában és az egyes nemzetek ezekből vannak összegyúrva. Egyetlen fajból álló, tehát vegyítetlen tiszta faj nincsen Európában, még a leggermánabb svédek is, mint nemzet, kevert faji képet mutatnak és mind kevesebb köztük a tiszta germán egyén. Ezen természettudományi megállapítást igazolja az a tény is, hogy Európában igazi faji öntudat sincs többé, a faji lelkiismeret az óriási mértékű keveredés folytán végképpen tönkrement és helyét népi, nemzeti öntudat foglalta el. A természettudományi egységnek, a fajnak felbomlása után, már a történeti időkben, politikai és társadalmi egységek jöttek létre saját külön öntudattal. Feltéve, hogy még volna vegyítetlen tisztaságú ősmagyar, ez semmiképp nem arra volna büszke, hogy ő alpinus, vagy keleti, vagy mongoloid; faji öntudat helyett nemzeti, magyar öntudata lenne, mint mindenkinek, aki a po-

litikailag homogén, de fajilag kevert magyar nemzethez tartozik.

Itt a laikusok számára felmerül a kérdés, vajjon két-három faj összekeveredéséből nem jön-e létre egy új, az előbbiektől különböző, bár általuk kétségtelenül befolyásolt faj. Erre a kérdésre a faji kutatás a leghatározottabb, minden oldalról elismert nem-mel válaszol. Hogy miért, azt nehéz volna részletesen megmagyarázni, miután a kérdés a leszármazás és öröklés igen bonyolult problémáival függ össze. A fajok kereszteződésének törvényeit különböző színben virágzó növényeken Mendel ágostoni szerzetes állapította meg még a múlt század hatvanas éveiben, az ő elfelejtett kísérleteit a múlt század végén ásták ki és fogadták el általánosan a szaktudósok. Piros és fehér virágból az első generációban rózsaszínű állott elő, a másodikban, a rózsaszínűnek a leszármazójában a rózsaszínű mellett megint tiszta fehér és tiszta vörös. Ezen harmadik generációbeli tiszta fehérek közül megint tiszta fehér, a vörösekből tiszta vörös származott. Azaz a természettudományilag tiszta faj a keveréken át is megmaradhat tisztán; nem tiszta fajú generációk után egyszer csak kiütközhetik az ősi, eredeti tisztaságú faj, mely tehát külsőleg sem vész el feltétlenül, s ha emberi lényekről szólunk, a faj szellemi tulajdonságai kevert generációkon át is fennmaradhatnak. Ez nagy tanulsága a természettudománynak, mely kötelességünké teszi, hogy a történeti életben akkor is tekintettel legyünk a faji tulajdonságokra, ha nincs is többé dolgunk tiszta, eredeti, természettudományi fajokkal. Viszont amint a Mendel-féle kísérletek során vörös és fehér virágokból mindig csak vörös és fehér és e kettő keveréke állott elő, úgy az emberi fajok kereszteződéséből sem állhat elő új faj, csakis keveréke

a régieknek és itt-ott az ősi fajnak egy-egy eredeti példánya. Hogy azonban emberi generációk keveredéséből idővel mégis csak előlépjen egy ősi tisztaságú fajpéldány, ez inkább csak theoretice lehetséges. A valóságban egy tiszta fajiságú emberpéldányban annyi specifikus testi és lelki tulajdonság egyesül, amely tulajdonságok pedig, szintén a faj tudományok tanúsága szerint, egyenkint, egymástól függetlenül öröklődnek: külön a hosszú fej, külön a magas homlok, külön a szőke szín – úgyhogy szinte kizárt dolognak tekinthetjük, hogy különböző fajok keveredéséből generációk multával tényleg előjőjön egy, az ősi fajra mindenben visszaütő egyéniség. Az ősi fajok tulajdonságai tovább élnek az utódokban, egyikben ez, másokban az, keverve más idegen faji tulajdonokkal, a legkülönbözőbb változatokban és bár ősi fajt tisztaságában gyermekes dolog volna keresnünk, a leszármazók össztulajdonságait, az egész jelleget mégis csak az eredeti fajok adják meg, melyekből az illetők származnak. Más szóval, a történeti kutatásnál tekintettel kell lennünk azon fajok jellegré, melyekből az illető embercsoportok keresztződés útján létrejöttek, de azt nem remélhetjük, hogy teljesen hasonló leszármazottakra találunk. Sőt a faji leszármazás rendjét is a lehetetlenséggel volna határos megállapítanunk, mivel az egyes tulajdonok, családok keretében is, különbözőkép, ma még kiszámíthatatlanul öröklődnek, s több testvér közül egyik az édesanyjára, másik dédnagyatyjára, a harmadik egy tökéletesen elfelejtett ismeretlen ősére üt, s ennél fogva őt ismereteink hiányosságánál fogva már nem tudjuk elhelyezni a leszármazás rendjében. Ily módon érthető, hogy három vagy négy faj keveredéséből több nemzedék lefolyása alatt egymástól különböző egyedek ezrei származnak, s ebben a vegyes

tömegben az egykor egységes faji jelleg, ezredrészekre széttörölve és az egyesek közt minden rend és szabály nélkül elosztva, szinte atomizálva jelentkezik.

Ismeretes azonban egy eset, amikor több faj keveredéséből ily atomizálás helyett új egység, ha nem is új faj, de legalább egységes faji kép származott. Ez a mai zsidóság, melynek már a szentírásban leírt vándorlásai folytonos újabb vérvagyulást jelentettek, úgyhogy tiszta, egységes fajú zsidóságról már Palesztinában, a babyloni fogságtól a szétszóródásig, sem lehetett többé szó. Hasonló nagy mértékben keveredett idegen elemekkel a zsidóság Jeruzsálem elpusztulása óta, a száműzetésnek immár lefolyó húsz százada alatt. Ezen fejlődés eredményeként ma két különböző faji képet nyújt: az egyik az ú. n. spanyol zsidóké, a szefárdoké, akik a Földközi-tenger körül vándorolva arab, spanyol és hasonló déli keveredésen, fajilag szólva: hamita, negroid, nyugati vagy mediterrán fajhatáson mentek át; a másik a lengyel vagy orosz zsidónak nevezett askenáziak, akik Elő- és Kis-Ázsiából Oroszország területére vándorolva évszázadok folyamán előázsiai (örmény), kaukázusi („szemita”), keleti ó s mongol (türk, szláv), itt-ott árja-germán vérvagyulésen átmenve a szefárdokétól első pillanatra is megkülönböztethető faji képet szereztek. Valóban alig lehet nagyobb ellentétet elképzelni, mint a magistermetű, szikár, sasorrú, olajbarna vagy fekete spanyol zsidó mellett az alacsony, elhízott, húsos orrú, kék- vagy szürkeszemű, szőke- vagy vöröshajú askenázit. Ez a kétféle fajkép maga is bizonyítja, hogy nem eredeti zsidó fajról van szó, hanem egy újabb *történeti* képződményről, mely azonban a fajilag atomizált európai népekkel szemben még mindig zárt egységet alkot, nem

természettudományi, de valóságos történeti egységet. A zsidóságnak ez az egysége, mely lehetővé teszi, hogy faj biológiailag gyakorlatlan szem is észrevegye, elsősorban a vallási köteléknek köszönhető, mely a galuth-országokban, a száműzetés területein élő zsidóságot mindenkor egybefoglalta és a bennszülött lakosságtól elkülönözve megtartotta. A zsidóság már a római birodalomban is külön városrészekkel bírt és ez az állandó különlakás tette néki lehetővé, hogy ősi vallását és erkölcsét idegen befolyástól sértetlenül megőrizze. De ez az elkülönözés, mely a zsidóságnak a különböző hatóságoktól nyert privilégiuma volt, nemcsak szellemi specifikumát tartotta fenn évszázadokon át, hanem faji összetétel dolgában is jelentékenyét alkotott. Az idegenektől *különélés* egyúttal a zsidóság tagjainak állandó *együtt-élését* jelentette, s az állandó önmagukba házasodás elejét vette annak, hogy a meglévő faji jelleg a keresztény lakosság módjára tökéletesen atomizáltassék. A faji bomlás processusát a vallási tan és az együttlakás nemcsak megállította, de vissza is fejlesztette: az ezer-másfélezer éven át egymásba házasodó zsidóságban *öröklés* folytán – ezen van hangsúly – új típus fejlődött ki, mely kétségtelenül eltér az ősi zsidó faji jellegtől, de mindenütt felismerhető, úgy a déli, mint az orosz zsidóság köreiben. Jellemző, hogy mikor vándorlásaik közben a szefárdi és askenázi közösségek egy-egy idegen városban, pl. Hamburgban egymásra találtak, nem olvadtak össze, sőt ellenkezőleg, szigorúan tartózkodtak az egymással való keveredéstől. Ami biztos jele annak, hogy immár mindkét típusban kifejlődött a faji öntudat, az összetartozandóság érzete, mely erősebb, semhogy azt egyedül szellemi: vallási, kulturális kapcsok hozhatták volna létre, annál inkább, mert ez utób-

biak szétválasztás helyett inkább összeköthették volna a portugál és lengyel zsidótelepeket. A táji öntudatot egyedül a vérbeli közösség adhatja egy-egy embercsoportnak, s ilyen vérbeli öntudat a fajilag atomizált Európában tényleg nincs is többé, egyedül a zsidó népben, az évszázados együttlakás természetes következményeképpen. Ez a tény magyarázza egyúttal, miért talál a zsidóság Európa összes népeinél, ha nem is mindjárt ellenszenvre, de arra a feltűnésre, melyet egy homogén tömegben az eltérő, az idegen, a megmagyarázhatatlan *más* képes felkelteni. Az európai népek homogén fajnélküliségében a történeti képződményként helyreállt zsidóság az egyetlen faji individuum, legalább is ott, hol az emancipáció óta sem ment végbe nagyobb mértékű zsidó-keresztény keveredés, vagy ahol ily keveredés következményeit érintetlen tisztaságú újabb zsidótömegek bevándorlása paralizálta.

Ezen kitérés, mely Európa általános faji szintetizáltságát, az ellentét segélyével, még jobban kidomborítja, egyúttal útmutatásul szolgál arra is, hogy a természettudományilag tekintett fajok megszüntével, tökéletes egybekeveredésével nem szűnt meg egyúttal annak a lehetősége, hogy nagyobb embercsoportokban, minők a népek és nemzetek, generációkon át öröklődjenek bizonyos tulajdonságok. Igaz, a zsidókéhoz hasonló zárt nemzeti egységgel egyetlen nép sem rendelkezett az utóbbi kétezer esztendő leforgása alatt, de mégsem lehet kétségbevonni, hogy a népvándorlás, a római birodalom feloszlása óta az európai színpadon szereplő néptörzsek és e törzsek egyesüléséből származó nemzetek, egész történetük alatt ki felé bizonyos zárt egységet alkottak, melynek kereteiben szokások és erkölcsök, szellemi képességek, néhol még testi tulajdonságok is nemzedéke-

ken át többé-kevésbé változatlanul fennmaradtak. Történeti ismereteink alapján határozottan körvonalazott képünk van a kelta britannokról, Caesar ellenfeleiről, azután a germán szászokról, kik Anglia területét meghódítva, a britannokat leigázták, hasonlóképen a francia partok normannjairól, kik viszont az angolszászokat győzték le és összekeveredve a szigeten talált konglomerátummal, a mai angolnak nevezett fajkeveréket hozták létre. Az angol nemzetben ezen három elem: kelta britann, germán szász és normann immár tizennyolc-húsz generáció alatt annyira összekeveredett, hogy az egyes emberekben nehéz volna ezt vagy azt a típust teljes bizonyossággal felfedezni; kétségtelen azonban, hogy magának a nemzetnek az egyéniségét ez a három alkatrész határozza meg és teszi különbözővé minden egyéb más nemzettől, melyek természetesen megint más elemek összetételéből állottak elő. Így mindegyik nemzetnek megvan a maga családfája és a modern nemzetek testi és lelki habitusa sem lehet egyéb, mint ezen családfán szereplő ősök tulajdonainak bizonyos összegezése. A francia történetben a kelta gallok, a francia germánok, a „Provincia” latinjai és görögjei tulajdonságaival, lelki diszpozícióival találkozunk, az oroszban a kevés germán mellett a szlávok, tatárok és különböző türk, ugor népekével. Maga a vérösszetétel képes megmagyarázni a francia és orosz forradalmak mélyreható különbségeit és azt az eltérő hatást, melyet a kommunista-forradalom váltott ki a franciáknál 1871-ben és legutóbb az oroszoknál.

Így felfogva a nemzeti individuumokat függetleníthetjük magunkat a természettudományi diszciplínák fajelméleteitől, megszabadulhatunk a nehezen körülírható, megbízhatatlan fajkategóriáktól és ráléphetünk a történeti adatok szilárd tála-

jára. Öröklött tulajdonságokról lévén szó, a történeti összefüggések mögött levő biológiai jelenségeket persze itt sem tudjuk megmagyarázni és adott esetekben nem tudjuk okát adni, bizonyos népkeverékben *miért* uralkodik *ez* a tulajdonság és miért van tétlenségre kárhóztatva amaz, vagy a harmadik. Amennyire azonban történeti ismereteink visszanyúlnak és világuknál képesek vagyunk egy nemzet származásrendjét figyelemmel kísérni, annyiban lesz lehetséges itt adott tényezőkkal számolnunk és az illető nemzet történetét ismert erők munkásságára visszavezetnünk. A modern nemzetek egyébként is olyan keveredésekből származtak, melyek az európai történet két utolsó évezredében, tehát eléggé ismert korszakokban folytak le és így semmikép sem lesz szükséges a természettudományi faj problémák süppedékes talajára visszatévednünk. Hogy a természettudománytól való elválásunk teljes legyen, nevezzük ezen történetileg öröklött tulajdonságok hordozóit, az illető embercsoportot, melynek kebelében az öröklés végbemegy, a természettudományi fajtól eltérőleg népfajnak, amely kifejezésben a faj a nemzedékről nemzedékre való leszármazás, az öröklés momentumát hangsúlyozza, a nép pedig az egész jelenségnek történeti jellegét. A népfaj fogalmának illetően felfogása mellett, az öröklésnek rendkívül homályos problémáját is egyszerűsítve tekinthetjük. Nem kell többé leereszkednünk a természettudományi ok és okozat fűrészhetetlen mélységeibe – a természettudományok a *miért*-re soha nem tudnak választ adni, legföllebb akkor, ha a pozitív vallást hívják segítségül és megszűnnek természettudománynak lenni, – nem szükséges többé az öröklés miértje után kérdezősködnünk, melyre a fajbiológia úgyszemint tud egyéb választ adni, minthogy felvesz, feltéte-

lez egy *gen* nevű szervet (a *genus*, faj szóból), helyesebben szervkomplexumot és erre bízta azt a feladatot, hogy az öröklés során, mintegy a sejtekben rejtőzve, bizonyos tulajdonokat, az élő organizmus sokféle milyenségeit és mennyiségeit, az egész való élet végtelen változatú jelenségeit létrehozza. A tudósok szerint a *gen* felfedezése, illetőleg a sejtől kikövetkeztetése éppoly nagy felfedezés volt az élő organizmust kutató világban, mint a szervetlen anyagok körében az atom és elektron feltételezése. Az a történettudomány azonban, melynek az öröklés mértjeit kellene kutatnia és a teóriák e világába behatolnia, – amit pedig nem lehetne kikerülnünk, ha a faji problémát természettudományi alapon tekintenők, bizonyára megakadna és elbotolna a teóriák barlangjában és soha ki nem kerülne a történeti valóságba, a goethei arany oszold élet melegségébe. Ami szükségleteinknek, az öröklés problémájával kapcsolatban igen egyszerű, mondhatnám, banális szabályok felelnek meg. Ilyen például, hogy egy népfajban csak oly tulajdonságok öröklődhetnek, melyek megfelelő mértékű keveredés útján belekerültek a népfajba. Azaz, hogy bizonyos mértékig általános tulajdonává lehessen a népfajnak, ahhoz nagyobb mértékű, az egész népfajt átható keveredés szükséges, ellenkező esetben csak a népfaj egyik vagy másik töredékében lesz örökletes az illető tulajdonság. Az öröklődés fogalmából következik továbbá, hogy a keveredésnek több nemzedéken át kell végbemennie; külsőleges, mechanisztikus áthasonulás az illető népfajhoz nem nyújt még bizonyosságot arra nézve, hogy a népfaj örökletes tulajdonai valóban meg is fognak gyökerezni ez új keverékben. Rövid ideig való tartózkodás a népfaj kereteiben nem elég intenzív öröklődést tételez fel, s ebből viszont köny-

nyen következik, hogy külső viszonyok változásával az illető töredék, család vagy egyén, leválva a népfajról, máshoz csatolódik vagy visszatér eredeti köreibe. A történeti élet szinte végtelen változatos sorát mutatja az ilyen átesatolt, ide-oda tolt embercsoportoknak; egyes, nagyszámú és hatalmas népek mindenestül is töredékekre oszlottak, mint például a bessenyők és áthasonultak a körülöttük lakó népekhez.

Mielőtt tulajdonképeni témánkra, a magyar népfaj kialakulására áttérnénk, ki kell emelnünk, hogy a faji kérdésnek történeti alapokra helyezésével végkép megmenekültünk a Chamberlain-féle fajfelfogástól, helyesebben szólva, fajimádástól. Miután felismertük, hogy a modern népfajok természettudományilag szintelenek, atomizáltak és hogy öröklött tulajdonságaik történeti esetlegeségeknek szüleményei – mert csak esetlegességnek tarthatjuk azt, hogy például az angolszászokat a normannok, nem pedig a spanyolországi arabs-mórok igázták le, vagy hogy a magyar városokat a XVIII. században németekkel és nem olaszokkal vagy franciákkal népesítették be, mint ez esetleg a XI., XII. században történt volna –, miután tehát a faji kérdést ilyenképen belevetettük a történeti folyamat örök-változó árájába, nem fogunk többé a faji tulajdonságokban örök állandóságot, elmúlhatatlan értékeket látni, nem tartjuk őket változatlan mennyiségeknek, nem borulunk le előttük mint bálványok előtt – amennyiben a *mi* faji tulajdonainkról van szó – és nem nézzük „le az idegent, mintha az soha el nem érhetné a mi magasságunkat, A történeti világban nincs abszolút faji szerencse, mely jogot adna a büszkeségre, de nincs faji végzet sem, mi kétségbeejtethetne egész nemzedékeket, Magasba törő népeknek szerencsés faji diszpozíciói: véletlen aján-

deka, megbecsülendő és megőrizendő, de nem saját érdem; viszont azon örökölt tulajdonok, melyek egy adott történeti helyzetben elégtelennek, a sikert veszélyeztetőnek tűnnek fel, nem lévén transcendensek és változatlanok, okos előrelátással átalakíthatók, megjavíthatok lesznek. A történetileg körvonalazott faji tulajdonságok ugyanis nemcsak új vérkeveredés által alakulnak át, hanem nemzeti keretekről lévén szó, alá vannak vetve mindazon változásoknak, melyeket egy nemzeti testben szokások és erkölcsök, politikai és gazdasági események, a kissé korlátoltan milieu néven összefoglalt erők hoznak létre. A nemzettestben ilymódon passzív és aktív erők egyesülnek: az öröklődés kerékkötő, konzerváló hatását kiegészítik azon erők, melyek a történeti élet folytonosságában hatva, új és új mozgalmakat okozva, az érzékeny reakciójú nemzettestnek új és új benyomásokat szolgáltatnak, olyan benyomásokat, melyek a következő generációkban éppoly örökletessé válnak, mint az elejitől fogva örökölt faji tulajdonok. A nagy francia forradalom csak történeti esetlegesség volt, s mégis oly mély benyomást gyakorolt a francia népre, hogy tradíciója ma már örökletesen ott él az új és új generációk lelkületében. Nincs kizárva, hogy a szovjetforradalom hasonló benyomást fog gyakorolni az orosz lélekre. Mindez példa arra, hogy a népfaj öröklött tulajdonai együttvéve olyan summa, mely minden új nemzedékben gyarapszik, nagyobb lesz; minden nemzedék valamivel többet származtat át belőle utódjának, mint amennyit ő maga átvett elődjétől, mert benne van már az ő saját élménye is. Ez tulajdonképpen a történeti élet következménye: a mi nemzedékünk örökségképen veszi át összes őseink élményeit, jó és balsorsát, örömét és szenvedéseit és ezzel a gazdag örökséggel, mondják

ki: *megterhelten* fog hozzá saját feladata megoldásához.

A fajkérdés legújabb feldolgozásában, melyet a bécsi prehisztorikus társaság adott ki, a magyarság faji leírása a lettek, litvánok, finnek, szamojédokéval együtt a *szláv* népcsoport egyik alcsoportjában található, a csehek után és a délszlávok előtt. Ezen előadás szerint a magyar a finn *nyelvcsoporthoz* tartozik, ami még nem döntő faji szempontból; az alföldi magyar, a Tisza és Duna között feltétlenül keleti faj táj rí, mongoloid, rövidfejű, *szőke*, de gyakran sárgás, sőt feketésszínű bőrrel. *Állítólag* a finnek közt is sok az ily típusú ember. Az ország egyéb részeiben a keleti race vegyítve mutatkozik, alpinus, dinári, talán kaukázusi elemekkel; nem hiányzik végül a magyar fajképből az északi, germán elem sem.

Kevés, hibás és zavaros, amit e legújabb feldolgozás rólunk tud. Egységes fajképet, az alacsonyrangú keleti fajét, *szeretne* adni, de nem tud, annyira szembeötlő a magyarság keverék jellege. A jobban tájékozott hazai kutatók megerősítik e keverék jelleg pozitív létezését, Negyedszázaddal ezelőtt Jankó János népünkről különböző vidékeken anthropologiai felvételeket készített és a fényképeket több munkájában közzétette. Az ő megállapítása szerint az akkor nyolcmilliónyi magyarságban több kisebb egység különböztethető meg: így az alacsony és barna alföldi magyar, a magas és szőke székely, az alacsony, barnaszemű kún, a kékszemű, középmagas jáász, továbbá a palóc, matyó és az egymástól szintén eltérő dunántúli típusok. Szerinte „a magyarságba különböző időkben idegen, nem magyar elemek olvadtak bele. s ezeknek tüzetes megállapítása kénezi a részletes kutatás tárgyát. Országunkat a tatár-,

majd a törökjárás annyira kipusztította, elnéptelénítette, a megmaradt népességet annyira összerázta, majd szétszórta s az idegen telepésekkel összekeverte, hogy *aligha van a magyarságnak egy olyan töredéke is, amely keverődéstől érintetlen volna*; mindössze a felvett idegen elemek mennyisége lehet kérdéses”.

Jankó János részleteredményeit bármennyire támadták is néprajzkutató társai, köztük Herman Ottó, ezt a megállapítását, a magyarság fajilag kevert voltáról, nem lehet kétségbevonni. Herman Ottó a magyar nép arcáról és jelleméről írt igen jóindulatú ma már tökéletesen elavult művében maga is elismeri, hogy „a szomatikus (testi) faji leszármaztatás összefüggő, szakadatlan sorát és egymásutánját biztosan megállapítani nem lehet és hogy mindazok az alapok, amelyeken ezt a feladatot megoldani törekedtek, egyik vagy másik tekintetben ingatagok. Sem a hagyomány, sem az ősrégészet, sem a krónikák sora nem nyújt eléggé szilárd alapot arra, hogy a faji alakulást eredettől fosva, vagy bár csak a múltnak valamely kimutatható fordulópontjából, szakadatlan sorban az újkorig biztosan levezethetnek”. A magyar nép szerinte is „vegyes elemek szerencsés keveréke” és ennek bizonyítására elég arra rámutatnunk, hogy a magyar népfaj már születése pillanatában is kevert volt, mert két, fafileg egymástól távol álló csoportnak összeolvadásából származott. A legújabb kutatások szerint a finnekkel rokon magyar-ugorok népe az Ural-hegység lejtőjén tartózkodott, félnomád vadász-halász nép, amikor ezt meghódította, magának alávetette egy hún töredék, mely a nagy hún birodalomnak a kínaiak által történt megsemmisítése után Ázsián keresztül nyargalt nyugat felé, s útjában akadt rá a kevésbé harcias ugor törzsekre. E kettő egyesülé-

séből született a magyar népfaj, tehát ugor-turk keverék, melyben a további vándorlás során újabb keveredések folytonosan erősítették a török elemet és fogyasztották, felhígították az eredeti ugor vért. Így a kazárok, majd, a mai hazában, az itt talált avar, hun, bolgár töredékek, némelyek szerint a hún eredetű székely törzs. Mindamellet ekkor még nem lehetett paralizálni az ugor vér nyugodtabb, kevésbé erélyes természetét, s ez lehet az oka, hogy a pusztai lovas magyar nép, aminő volt délorosz vándorlásai alatt, török népekkel szemben nem tudott helyt állani: a kazárnak behódolt, bessenyő és bolgár szétroppantotta, még pedig nem tisztán számbeli gyöngesége, hanem egyúttal faji kevertsége, ki nem egyenlített volta miatt is. Egyenlő fegyverekkel rendesen gyöngye volt török testvéreivel szemben a *félvér* magyar, csak a megtelepedés után, a nyugati kultúrától kölcsönzött fegyverekkel volt képes az utána tóduló török faji áradaton úrrá lenni. Uralkodó nemzetsége azonban kétségtelenül megtartotta török jellegét, erre mutatnak Árpád családjában a többnyire török nevek.

Az új hazában megkezdődött az immár ezer éve tartó germán és szláv keveredés. Pannónia, a máii Dunántúl, már a honfoglalás előtt meglehetősen sűrű szláv, részben német lakossággal bírt. Az a régebbi nézet, mintha Magyarországon a honfoglalás idejében alig lett volna népesség, ma már nem tartható fenn, sem a Dunántúlra, sem az északi Kárpátokra, ahol a völgyekben és fennsíkokon kétségtelenül voltak szláv telének. Mindezek alávettetésén a honfoglalóknak, bár eleinte úr és szolga között a vérbeli keveredés nem lehetett nagymértékű, az érintkezés ez idegenekkel előbb kultúrhatásra, később azonban valóságos keveredésre vezetett, A nyugati kultúrkör is érez-

hetővé tette hatását; a nyugatra tört magyarságnak faji jellege elvesztésével kellett megfizetnie, hogy a nyugati népek közé felvétetett. Legnagyobb hatása itt a kereszténységnek volt. A XI. századbeli pogány lázadások vezetői, Koppany és Vatha, finom faji érzékkel bírtak, meglátván, hogy a kereszténység semmisíti meg az ősi szokásokat és erkölcsöket. A latin szertartású kereszténység a magyarokra eddigi vallásuk, a babonás sámánizmus után, oly magas és faji jellegűtől annyira eltérő élmény volt, melynek előbb-utóbb átalakító hatást kellett gyakorolnia a pogány faji jellegre is. Az a türk, hún vagy mongol félnomád nép, mely kereszténnyé vált, ezáltal olyan kultúrkörbe lépett, melyben faji jellege nem működhetett tovább szabadon, s így kénytelen lőn végkép kiszakítani magát az eddigi faji kapcsolatból. Török testvéreinktől minket tulajdonképpen Szent István szakított el egyszerűsmindenkorra, mert a kereszténység felvételével *európai* népfajjává váltunk, s többé vissza nem térhettünk a régi közösségbe.

Szent István maga, faji jellegét illetőleg, tiszta, vegyítetlen török volt és ha az ő alakját faji összefüggésben nézzük, a lovas török törzsek vezetői közé kell helyeznünk, a parancsolásra termett nagy hódító szultánok és khánok közé. Atyai ágon Árpád török családjából, anyain Saroltától, törökül a „fehéreképű”-től származván, a keleti uralkodók despotikus önkényével, s egyúttal hajthatatlan, kegyetlenségektől vissza nem riadó energiájával kényszerítő népét az új utakra és vaskézzel vezette az ágaskodót a saját tetszése szerint. És ez az új út a fajtól való elszakadás, egy testileg-lelkileg idegen kultúrába beolvadás útja volt; ez az, mi Istvánt, a szentet, annyira érdekes és bopyolult Jelenséggé, tragikus politikai egyé-

niséggé teszi. Személye szerint is rálépett az új útra, amikor germán vérből vette feleségül Gizelát; és ezzel Árpád vérének török leszármazását megakasztotta. De a bajor házasság csak kezdete lön hosszú keveredésnek, úgy, hogy a XI-XIII. századnak sok germán, szláv, görög házassága után a kihaló Árpádokban fajilag is inkább germánt, olaszt, semmint mongol-törököt kell látnunk. A népfaj követte uralkodócsaládja példáját. A többnyire török eredetű nemzetségfők a XI. századtól kezdve egybeházasodtak a bevándorolt német lovagcsaládokkal; a Szent István udvarába bejött lovagok is magyar nőt vettek feleségül. Nemzetségeink közt a XIII. században már alig lehetett olyan, melynek leszármazása tiszta, vegyítetlen magyar. De a kisebb emberek, a közszabadok és „katonák” sem óvták meg faji tisztaságukat. XI. századbeli törvényeink szigorú büntetést szabnak az olyan szabadra, ki szolgálóleányt vesz el magának, ezek a szolgálóleányok pedig, a bessenyő-kúnokat leszámítva, túlnyomó többségükben szlávok, németek, olaszok voltak. A keveredést elősegíti az ország határának kiterjesztése, amikor a magyar királyok fokozatosan rátették kezüket Magyarország északi, déli, nyugati hegyes vidékeire, ahol a lakosság többnyire szláv volt; ott pedig, ahol a király emberei még lakatlan rengeteget találtak, oda szintén szláv vagy német gyarmatosokat telepítettek. Az északon és keleten egymásután alakuló új vármegyék személyzete: tisztviselői és harcosai, ez őslakókkal és a bevándorolt „vendégekkel” és „jövevényekkel” egybeházasodván, csakhamar elvesztették faji jellegüket. Már a XIII. századból ismerünk nemes családokat, melyeknek ősei szlávok, tótok, nem is szólva az ekkor alakuló városi polgárságról, melynek összetétele különösen vál-

tozatos: benne német, szláv mellett olaszokat, valonokat, görögöket találunk: nagy volt a zsidóknak és más előzásiai fajoknak is a bevándorlása, s kétségtelenül nem csekély a beolvadása is.

A faji bomlás processzusát a XI-XIII. században bevándorló újabb török tömessek sem tudták megállítani és hogy mennyire haladt ez már, arra jellemző, hogy a magyar közfelfogás előtt az igazi testvér, a török eredetű bessenyő és kún, már akkor idegennek tűnt fel, benne a magyar a sajátjától eltérő idegen faji kénét látott. A bessenyők kisebb tömegekben vándorolva be és elszórtan telepítve, maguk is menthetlenül belesodródtek a faji felbomlásba. A kánok azonban, miután zárt területen, külön közigazgatási egységekben telepedtek le, tisztábban tudták mesróvni török fajiságukat, mint a magyarság, mely a kunok beköltözése idején is egyébként is már három-négyszáz esztendősz germán és szláv keveredést élt át. De éppen a zárt telepedés, mely a kunságnak faji jellegére konzerváló hatással volt. akadályozta meg azt, hogy betelepülésükből a magvarban levő török elem erősödése. s a faji bomlás meglassítása következhetett volna.

Az átalakulásra óriási hatással volt a középkori kultúra, mely lényegében germán és keresztény lévén, az idegen fajba átültetése sürgető szükségé tette az ősi faji jelleg megváltozását. Ismeretes a Szent Istvánnak tulajdonított mondas: Az egynyelvű és egyerkölcsű birodalom gyöngé és törékeny. A tipikus középkori felfogásnak kifejezése ez; háttérben Nagy Károly és császári utódainak képe lebeghetett, amint ők udvarukban németek, szlávok, olaszok, frankok felett parancsolnak és hatalmas birodalmi' gépezetükkel a legkülönbözőbb faji és nemzetiségű törzsek életét szabályozzák. Amennyiben e hiba-

san Szent Istvánnak tulajdonított mondásból szabad következtetnünk XII. és XIII. századbeli viszonyainkra, amikor már Magyarország valóban több alávetett provinciával rendelkező „regnum”, birodalom volt, érthető az a közfelfogás, hogy az ország jólétéhez és biztonságához fényes német, spanyol, francia lovagok, jól fölfegyverzett, de a béke mesterségeit is értő idegen eredetű városi polgárok is szükségesek; hogy a királyi udvar fényét hatalmas nevű idegenek, nyugati divatos pompába öltözve, emeljék és idegen, alávetett országok küldjék be évente adójukat, szolgaságuk jelet. Ezzel a képpel szemben az egységes magyar-területre korlátozott ország valóban szegényesnek tűnt volna fel. Nemzetiségi tekintetben a középkori udvar és állam egyképen konglomerátuma különböző fajú népeknek és rendeknek, színek összetétele, melyből magától értetőleg következik a színek keveredése, a népek és rendek egymásbaolvadása és faji felbomlása.

Kereszténység és középkori államfelfogás egyformán közreműködtek tehát a vérkeveredés intenzívvé tételén és a magyarság faji jellegének, testi és szellemi tulajdonságainak átalakításán. A XIV. és XV. század magyarja, a Nagy Lajos hadjárataiban résztvevő urak és szolgák, a Hunyadiak bandériumai, a Mátyás ellen rendi, közjogi okokból lázongó magyarok lélekben talán még sokkal távolabb állottak a honfoglalóktól, mint testi tulajdonokban. A magyarság gondolkodásmódját a XV. századtól egészen a modern időkig, a XIX. század elejéig a rendi felfogás jellemzi, mely a nyugati feudalizmusból fakadt és külön hazai specifikuma mellett is nyugati keresztény, germán természetű. A rendiséggel kapcsolatban az egész lovagi ideológia is ekkor nyomul be a magyar gondolkodásba, mely ettől fogva

az egészséges, durva erőszak és ravasz csel helyébe, vagy talán melléje fölveszi a lovagi feudalizmusnak kötött formáit, mint az emberi érintkezés regulatorait. Ennek az új európai gondolkodásnak szüleménye a királyhűség, mellyel korábban csak nagyritkán találkozunk, s ha igen, mint az Árpádok kihalásakor, mint a régi vérségi, faji gondolkodás utolsó foszlányával. Most honosul meg általában a feudális hűségi fogalom, mely immár a vérségtől függetlenül kapcsol össze embert és embert tekintet nélkül a faji kép eltéréseire. A rendi magyar egészében új, a korábbi török magyartól különböző lelkialkattal bírt. A török magyarnak egész gondolkodásában át kellett alakulnia, hogy belőle a rendiség embere, e germán-keresztény, nyugati lény, kifejlődhessék. Ez utóbbi lényegileg is más, mint az előbbi, s közösségük egymással alig van többé. Ez a két magyar: a török és európai, egymástól távolabb van, mint a hódoltság korában egy királypárti katolikus úr és egy török szpáhi, pedig ezek is meglehetősen különböző típusok. Mert a XVI. század Magyarországon lakó törökje már szintén eltávolodott az ősi török típustól, már ő is átélte egy világbirodalom, a konstantinápolyi kalifaság nevelő hatását és különböző európai hatásokat is, úgy, hogy a régi magyar-török típusnál, hogy úgy mondjuk, kevésbé törökebb volt. Ez azonban még mindig aránylag rövid és csekély eredményű fejlődés volt ahhoz az úthoz képest, melyet a magyar tett meg a X. századtól kezdve a rendiségig, Werbőczy magyarjáig. Csak az újkor romantikája képzelhette el sajátmagával egynek, rokonnak, homogénnek a honfoglaló ősoket, holott már a modern magyart megelőző rendi típus is teljességgel más volt, mint ez a mindenkorra kihalt ősi, pogány török.

Mindez még nem volt elég; a fajkép minden új századdal új és új súlyos megpróbáltatásokon ment át. A kereszténység és rendiség után jött a török hódoltság. Ez már nemcsak a szellemet, hanem a faji származás anyagi alapjait is megtámadta. A magyarság háromszáz éves harcaiban borzasztó véráldozatot hozott; tiszta magyar vidékek pusztultak el, s a lakatlan területre a XV. század magyar királyai csak úgy, mint a hódoltság basái, idegeneket, rácot és oláhot ültettek be. Az alföldi magyarságnak a rácokkal kevertsége, ami sok helyütt fajjellemző tény, a török pusztítás eredménye, s már a XV. században kezdetét veszi. A Felvidékre menekült magyarság pedig összekeveredett az ottlakó, tótsággal vegyült magyarokkal és magukkal a tótokkal is, valamint németekkel, úgy, hogy a felszabadító hadjáratok után visszaköltöző családok lényegesen kevertebb faji képet mutatnak, semmint menekülésükkor, kétszáz-százötven év előtt. A felszabadító hadjáratok és a Rákóczi-felkelés emberpusztító hatását ismerjük. A fegyverletétel után, 1711-beu, alig volt többé kétféle lakosa Magyarországnak, s ennek jó, ha a fele magyar.

Erre a negatívumra, a faji pusztulásra következett a XVIII. században a nagy pozitívum: a kimerült magyar népfajba idegen vér öntése. A bécsi udvartól nemzetrontó szándékkal irányított telepítés az utóbbi századok legfontosabb faji ténye, az, mely a mai magyarság vérbeli összetételét végkép meghatározza. Itt a telepítésnek két következményét kell megkülönböztetnünk. Egyik, hogy azon területek, melyekről a hódoltság alatt a magyarság tökéletesen elpusztult, most idegen lakosokkal népesítették be, végkép leszakadtak a magyarságról: ezek a déli részek, Bácska, Bánság, hol magyar többségről, sőt kizá-

rólagosságról, mint a hódoltság” előtt, szó sem lehetett többé. De ezen déli zárt település mellett az egész ország területét is megrakták kisebb-nagyobb idegen telepekkel, a magyarság kebelében levő német, szerb, tót szigetek ebből az időből származnak. Városaink és a földművelő vidék egyképen megtelt idegenekkel. A városok és a hatalmas uradalmak, különböző nemzetiségű jobbágyfalvaikkal, ilymódon gócpontjaivá lesznek a keveredésnek, s mikor a XIX. század elején városaink magyarosodni kezdenek és az uradalmak, vármegyei rendeletekre, magyar nyelvű adminisztrációt hoznak be és magyar tisztviselőket, személyzetet alkalmaznak, ez a magyarosodás faji nyelven azt jelenti, hogy az idegen vér betődül a magyarságba és a keveredés egy újabb fokozattal halad előre. Ez a XVIII. századi település másik következménye: a megmaradt magyarságnak újabb idegen fajjal keverése. Középszályunk legtöbb szereplője ebből a processusból lépett elő, innen van benne a feltűnően sok német és tót elem.

Ami ezután következik, a XVIII. század végétől kezdve, az általános európai jelenség, egész Európában hasonlóan folyt le, s végső eredményében az európai fajoknak föntemplített teljes atomizálását hozta létre. Itt nem tehetek róla, ha a processzus hordozói gyanánt olyan tényezőket kell bejelentennem, melyekről a közönség már únos-úntig hallott. A racionalizmus, a liberalizmus és a francia forradalom, óta tudatossá váló nemzeti eszme, idegen szóval: a nacionalizmus. Az újkori történet egyik érdekes jelensége ez: a nemzeti eszme, mint a fajiság utolsó maradványainak bomlasztója, a nemzetek faji képének ádá, kéréllhetetlen szétromboló ja. De vegyük sorjába e tényezőket. A racionalizmus, mely a német és fran-

cia filozófia és irodalom, valamint a protestáns egyházi élet csatornáin át bőségesen ömlött be hozzánk, elvi alapon nemzetközi volt, népi és faji különbségekkel nem törődve, különböző nemzeteket ugyanazon intézményekre és gondolkodásmódra akart szoktatni. Vérbeli összefüggések, tulajdonságok öröklése és ennek társadalmi és politikai következései ismeretlen fogalmak voltak, róluk senki sem álmodott akkor. Racionális alapon nemcsak faji, de nemzeti politikát sem volt lehetséges folytatni, ezért volt a racionalizmus az abszolút monarchiáknak és a kezdeteiben éppen nem nemzeti francia forradalomnak kedvenc filozófiája. Utóda, a liberalizmus, már nemzeti alapon állott, de ez a liberális nacionalizmus oly elvi súlyokkal volt megterhelve, hogy a faji kérdés,” a vérbeli összefüggés iránt a legcsekélyebb érdeklődést sem tanúsította. A liberalizmus nemzeti eszméje az embercsoportok kebelén belül ható kohéziót mechanikus módon, gépiesen konstruálta meg: eszerint egy-egy embercsoporthoz, minő a nemzet, épp oly külsőlegesen, törvények vagy rendeletek parancsára lehet hozzácsatolni bármily adott számú embertömeget, mint ahogy az állami közösségbe csakugyan fel is lehet venni tetszésszerinti számú vagy eredetű embereket. Ilyen felfogás mellett egyszerűen hatalmi kérdéssé vált, hogyan és mennyire terjesztessék ki valamely nemzettest és hogy mily területek lakosai olvasztassanak bele az illető nemzetbe. Annak, hogy valaki hozzátartozik-e a nemzettesthez vagy sem, a liberális felfogás szerint megvannak a csalhatatlan ismérvei: elsősorban a nyelv, mely nem kell, hogy az illetőnek anyanyelve legyen, elég, ha megtanulja, vagy elsajátítására komoly akaratot tanúsít; továbbá bizonyos nemzeti szellemű politikai tevékenység, pél-

dául szavazat leadása, azután a nemzetiséghez tartozás külső elismerése: nemzeti öltözet, színház látogatása stb. Ez ismertetőjelek kivétel nélkül könnyen elsajátíthatók, csak némi jóakarattal keli hozzájuk. Ennek köszönhető, hogy a liberális elv végkép kiszorította a régi, középkori nemzeti felfogást, mely szerint egy birodalomban éljen többféle nyelv; a liberális alkotmányos államok egymásután megkezdték, illetőleg erélyesen folytatták a munkát, melyet előttük már az abszolút monarchia is (például velünk magyarokkal szemben Ausztria) megpróbált: egységes nyelvű állam- és nemzettestek alakítását, és miután ez a tan az embereknek meglehetősen könnyűvé tette, hogy az uralkodó nemzethez csatlakozzanak, a munka nem is maradt siker nélkül és ha az első nemzedék nem is tudott még teljesen asszimilálódni, illetőleg a nyelvet megtanulni, a második vagy harmadik generációban már senki sem vette észre az idegen eredetet.

A nemzettestek ily módon újból megteltek idegen vérral és ha egyszer az idegen fölvetetett a nemzeti közösség-be, tőle az összeházasodás jogát, a connubiumot sem lehetett megtagadni. Az erősen racionalista műveltségű Kazinczy erdélyi útjában csodálkozott azon, hogy a szászok nem szívesen házasodnak össze a magyarokkal; ő ellenkezőleg, ha még tehetné (boldog férj, akkor öt gyermek atyja volt), csak szász leányt venne el, amint kálvinista létére is katolikus feleséget szerzett magának. Racionalizmusa nem tudta megérteni az erdélyi szászokban még ma is többekévébbé meglevő ragaszkodást a saját fajtához, a faji tisztaságnak és kizárólagosságra való törekvésnek ez utolsó, gyöngé hajtságát. Kazinczy felfogása az akkori közfelfogást jelentette, mely a következő évtizedekben, mikor a liberalizmus lé-

pett a racionalizmus örökébe és megkezdte nemzeti diadalútját, még inkább megszilárdult. A harmincas és negyvenes évek liberális nemzedéke eszményi lelkesedéssel távoztat el minden akadályt, mely az idegenek e külsőleges beolvadásának útjában volna, s már az 1832-1836-i országgyűlésen törvényt akarnak hozni a névmagyarosítás megkönnyítéséről és általános elterjesztéséről. A XVIII. század örökségét, a betelepített idegen tömegeket ez a kor kezűi feldolgozni, magyarrá gyúrni. Az általános lelkesedést és az illúziókat Kossuth fejezi ki ismeretes cikkeiben, melyek az ország egész idegen lakosságának megmagyarosítását közeli jövőbe varázsolják. Széchenyi az egyetlen, ki a faji tisztaság iránt érzékel bírva, ellene szegül a mozgalomnak; letiporlatok. Elősegíti a magyarosodást az egyidejű felbomlása a rendi kereteknek, céhszervezetnek, városi és nemesi jogok Kizárólagosságának; mindez hullámmó, gyökerétvesztett népességet termel, melyre az értelmi és anyagi súly, a magyarságkultúrális fölénye és politikai hatalma, kohézió gyanánt hat. Ez a folyamat a harmincas évek óta, az abszolutizmustól okozott megszakítással, egyenes irányban tartott egészen a régi Magyarország-felbomlásáig, a trianoni határok tényleges felállításáig. Hatalmas lendületet adott neki a gazdasági élet industrialódása, s ezzel kapcsolatban a kapitalizmus, mely emberek ezreit és százezreit szórta szét százados lakóhelyeikről és gyűjté egybe a városokban, ipari és kereskedelmi központokban. Mióta 67-ben beligazgatásunk végre felszabadult az évszázados bécsi felügyelet alól, az ipari és kereskedelmi élet is magyar színezetet nyert s a nagy gyár- és ipartelepek szinte gyűjtőivé lőnek a nem-magyar vidékek falusi lakosságának, mely aztán városokba költözve, a nem-

zetestnek valóságban is, nemcsak jogi fikcióban, legjava avattatott.

Tovább nem kísérjük a fejlődést. Az ismertetett tényezők, köztük a leghatalmasabb, a liberális nacionalizmus, megsokszorozták a magyarság számát, fajilag pedig – s ez az érem másik oldala, mely most Kizárólag érdekei bennünket – a legutolsó csöpp vért, ami még itt-ott tisztán és vegyítetlenül úszkált az erekben, azt is megsemmisíték, felismerhetetlenségig összekeverve idegen elemekéi. Ezt nem szemrehányásként, nem sajnálkozási, de nem is lelkes dicsérettel mondom. Céлом most nem volt egyéb, mint a tényleges viszonyok felfedése, a valóság megmutatása. A valóság pedig az, hogy a magyar népfajnak századok folyamán úgyis végtelenül meggyöngült faji egyénisége a múlt század harmincas éveitől végkép feloszlott; oly óriási vérkeveredés ment végbe a nemzet erősítésének lelkes (devizája alatt. Az országban élő összes népfajok: németek, szlávok, zsidók, oláhok vére bő sugarakban vezetett át a magyar szervezetbe és ott a rendes vérkeringés útjára lépve még olyan területek faji összetételét is befolyásolta, melyek az utolsó századok egyik vagy másik faji elváltozásától érintetlenül maradtak. Aki tehát manapság vérbeli alkatára hivatkozva a régi magyar fajtának adja ki magát, az vagy nem ismeri a saját származásrendjét sem, vagy pedig jóhiszeműségében kell kételkednünk. Nem is szólva arról, hogy a mai faji kevertség közepett, ha volna is egy tiszta fajiságú ember, ez a faji elvek és kapcsok helyreállítását nem több reménnyel követelhetné, mint aminővel Don Quixote ment neki a szélmalomoknak. Kevert faj többé vissza nem tisztázható, amint hogy megtörtént dolog sem tehető meg nem történté.

A régi magyar faj nincs többié, a mai magyarság, úgy mint közvetlen elődjei is, fajilag atomizált, meghatározhatatlan egyéniség. De ez a szomorú történet, melyet a magyar faj évezredek keveredéséről az imént mondottunk el, mégis nyújt tanulságot arra nézve, hol keressük a magyarság specifikus egyéniségét, azt, ami magyarrá teszi és elválasztja a többiektől. A magyar faji egyéniség ma csak tisztára történeti, de mint ilyen annyira jellegzetes múlttal bír, hogy képe állandó és élesen kirajzolható. A most említett események, az ugor-hún keveredéstől kezdve a liberális korszak mechanisztikus hatásáig, mindnyájan erős nyomokat hagytak a magyarság néni egyéniségén, s mindezen nyomok, évszázadok folyamán külön és ellentétes erőktől létrehozva, ma leolvashatók az élő nemzedék arculatján. Ezt az írást elolvasni és arcképünk vonásait összegyűjteni felülmúlná erőimet, s azonkívül, a *saját* arckép lerajzolásáról lévén szó, kiesnék a tudományos kutatás kereteiből. Nem is szólva arról, hogy saját vonásainkat hangulatunk és temperamentumunk adottságain át látjuk kedvezően vagy fekete pesszimizimussal, s a máii időkben valószínű, hogy a kép fekete, vagy „grau in grau” lenne. Inkább csak a figyelmet szeretném felhívni néhány vonásra, mely a fenti történeti áttekintésből teljes bizonyossággal következtethető ki.

Egyik a magyar népfajnak faji közömbössége, mely egyedül tette lehetővé, hogy a faj évezreden át soha nyugalomhoz ne jusson, hanem egyik változástól ki, másikba be a keveredés legkülönbözőbb eseteit átélje, végigszenvedje. Itt nem arról a faji közömbösségről beszélünk, melynek ellentéte található meg magyar falvakban, hol a falu legényei a szomszédból nem házasodnak, vagy ahol a felvég és alvég közt nincs meg a con-

nubium. Ez általános földművelő sajátság, minden parasztnépnél megfigyelhető. A minket érdeklő tény abban áll, hogy fajiságunk (történeti értelemben véve a szót) nem tudatos és az idegenrel szemben hallgat, nem szól, szabad teret enged egyéb, hatalmas érzéseknek és érdekeknek. Rendszeresen a politikai érdek lesz erősebb és dirigálja az akaratot és tevékenységet. Antipátiánk bizonyos kellemetlen, sőt gonosz szomszédok iránt nem a faji különbségből származik, nem a magyar történet és magyar kultúra dacos ellenszegülése, öntudatunk küszöbe alatt, *esek* ellen, akiknek európai múltja és műveltsége a mienkhez képest oly alacsony rangú, hogy mai felemelkedésüket joggal illetlennek, megokolatlannak tarthatjuk. Nem, történeti fajiságunk hallgat, politikai érzékünk beszél, s tartja a filippikát az ország szétrombolói, ősi örökségünk széthordói ellen. Amiből következik, hogyha a politikai érdek ellanyhulna, s más megoldások merülnének fel, mi is eltemetnők a csatabárdot és a békével megnyílna egy újabb hatalmas vérkeveredés lehetősége, az alacsonyrangú idegennel. Lehet, hogy ezt a faji közömbösöket a folytonos kereszteződés fejlesztette ki, s eredete talán a legelső keveredésig, az ugor-hún házasságig kísérhető vissza. Annyi bizonyos, hogy erős faji érzésű néppel szemben, minő a cseh és zsidó, ez a tulajdonságunk kezdettől fogva megnehezíti helyzetünket, kifelé, könnyűvé téve az idegenhez alkalmazkodásunkat, s egyúttal befelé is, egymás közti viszonylatainkban. Összehasonlítva a két említett nép saját fajiságán belüli, belső életét a magyarokéval, nálunk sokkal ritkább, szinte fehérhollószerű az eset, miikor a magyart azért pártoljuk, *mert* magyar, holott ez a másik kettőnél állandóan tapasztalható következménye a faji összetartozás erősebb érzésének

Egy másik általános, mindnyájunkra jellemző tulajdonságunk az utóbbi századok szüleménye. Nevezhetjük a realitás iránti érzék hiányának, s mindenesetre könnyebb negatív meghatározni, mint tartalmát pozitív körülírni. Bizonyos hajlandóság ez a fikcióhoz, elképzelt dolgokban szívesen időzés akkor, mikor a reális élet, a valóság erős munkát, komoly elszánást és következetességet kívánna tőlünk. Nevezhetnők közjogi gondolkodásnak is, mely formákat kíván és formákkal megelégszik, nehogy a hiányzó tartalom felkeltse önelégedetlenségét és feldúlja mesterségesen létesített nyugalmát. Kezdetei ez érzésnek semmikép nem nyúlnak vissza a középkorba, amikor még a magyar politikában élénk reális érzéket, több természetességet, a valóság változásaira gyorsabb reagálást találunk, semmint a XVI. század óta. A rendiség kialakulása után a Habsburg-uralom megszilárdulásával állami és nemzeti függetlenségünk *tényleg* eltűnt, s az önrendelkezés hiányát akkor kezdtük közjogi formulákkal, üresen kongó törvényekkel leplezni és nyugalmunk biztosítására, a realitás, a kellemetlen valóság távoltartására magunkat illúziókkal és formákkal körülvenni. Ennyiben tehát ez a tulajdonságunk történeti egyéniségünknek egyik legfiatalabb, de igen erős növésű hajtása; az utóbbi évszázad és legutolsó évtized összes politikai tévedései, úgy belügyeinkben, mint a nemzetiségekkel és külhatalmakkal szemben, szinte kivétel nélkül visszavezethetők erre az egy sajátosságunkra, melynek életereje igen nagy; realiztikus kezdeményeket képes csirájukban megsemmisíteni, s nincs kizárva, hogy gyökerei ősi faji diszpozíciókba nyúlnak vissza.

Népfajunk erkölcsi képére itt nem térhetek ki, annak egyes vonásait mindenkorra megállapí-

totta Széchenyi István, kinek erre vonatkozó nyilatkozatait korábban összegyűjtöttem és kiadtam. Erkölcsei tulajdonok konstatálásánál nem elég-történeti munkát végezni, mivel a történeti kút-fők ellentmondanak egymásnak és tanúságukat nebéz értékelni. Csak egy példát említek: a napóleoni háborúk alatt a nemzet igazi vezérei, az írók, egymásközi levelezésükben állandóan ag-gúdnak, nehogy besorozzák őket és szolgálniuk kelljen fegyverrel a nemesi felkelésben. Nem egy, egész csomó adatunk van erre: kérdezősködnék, hogyan lehetne ezt elkerülni és nagy az öröm annál, aki már túl van a fegyverviselés korhatá-rán. Már most ezekből az adatokból, melyek a magyarság legjobbaitól származnak, joggal le-hetne megtámadni azt az általános felfogást, mintha a magyar bátor, harcias népfaj volna. Ez azonban mégis hiba és mi több: módszerbeli téve-dés volna, mert a történeti adatok, körülhatárolt és korlátolt mivoltukban, csak egyes eseteket, embereket, foglalkozási ágakat és rendeket jelle-meznek, s belőlük nehéz a népfajt illető sajátsá-g-okat kiválasztani. A jelen esetben a fegyvervise-léstől irtózást eléggé megmagyarázza az íróknak racionalisztikus nevelése, továbbá az inszurrek-ciónak elterjedt rossz híre: európai gondolkodású ember nem vágyódhatott résztvenni e rosszul fel-szerelt, fegyelmezetlen tömegek hadi mozdulataiban, melyeket a hadvezetőség úgyis csak ááyü-tölteléknek tekintett. Ilyen morális kérdésekben a történeti adatokkal szemben az intuíciónak van igaza akkor, mikor népfajunknak, a szomszédok-kal összehasonlítva, harcias erényeket tulajdonít. Általában véve óvakodnunk kell a morális faj-kén megállapításánál túlságos részletezéstől. A történetileg kifejlődött magyarság, mint a többi európai nép is, a rendi kor évszázadai alatt any-

nyira tagolódott, s fajilag is oly különböző vérkeveredésen ment át, hogy az egyes osztályok közti eltérések a részletekbe menő vizsgálatot illuzóriussá teszik. Főúri osztályunk az óriási német, francia, angol, olasz keveredés folytán morális fanképében közelebb áll nyugati rangtársaihoz, mint a magyar közép- és parasztosztályhoz. Viszont gazdatársadalmunkat az évszázados földművelő foglalkozás, évszázados jobbágyi sors és lassan, nehezen terjedő művelődés teszi bizonyos mértékig homogénné a többi nemzetek parasztosztályával. A történeti kutatás itt többnyire csak negatívumokat tud szolgáltatni: egy-egy tulajdonságról kimutatja, hogy nem faji eredetű, nem általános nemzeti tulajdon; aminek azonban szintén meglehet a maga értéke. Így például a tiszai és dunántúli magyar közt levő eltérések csak részben magyarázhatók különböző faji keveredésből: a dunántúliban több a germán és szláv, a tiszaiiban a török, rác, oláh vér (hajdúk!); emellett azonban a specifikus történeti fejlődés is alakítólag hatott gondolkodásmódjukra. A dunántúli magyar, Ausztriához közel, katolikus királyságban, főúri nagybirtokokon sokkal inkább alá volt vetve a feudalizmus rendszerező, diszciplináló hatásának, mint a korlátlanabbul, ily nevelés nélkül élő tiszai. Viszont ennek gondolkodását protestáns vallásán át a racionalizmus hatotta át, aminek nyomait a dunántúli magyarban alig találhatjuk.

Befejezésül még néhány következményére legyen szabad rámutatnunk azon ténynek, hogy a magyar népfaj immár nem tiszta, természettudományi, hanem történeti képződmény. Tiszta fajú embercsoportba lehetetlenség beolvadni: az újonnan jött mindenkor különböző marad a többitől, mivel az elmúlt dolgokon nem lehet változtatni, nemzetségrendjét, családi múltját nem asszimi-

lálhatja senkisémet. Másként áll a dolog a vegyes fajtájú európai népeknél: melyeknél a faji atomizálás óta valószínűnek tarthatjuk, hogy a csatlakozni készülő idegen, maga is kevert fajú lévén, rokontulajdonokkal, legalább is rokon diszpozíciókkal rendelkezik és így könnyen asszimilálódhatik. Mindamellett az asszimilálás lehetősége és tempója esetről esetre különbözni fog. A történeti népfaj egyéniség ismerete alapján senki sem fogja többé lehetőknek tartani, hogy egyszerű névváltoz- vagy a nyelvnek még oly tökéletes elsajátítása is elegendő volna az asszimilációhoz. Fontos itt az, hogy a vérkeveredés során minő fajok kereszteződéséből állott elő az illető, mert ha ennek származásrendjén olyan népek és fajok találhatók, melyeknek vére nincs meg abban az embercsoportban, hova csatlakozni készül, így az asszimiláció nehéz, esetleg kilátástalan kezdemény. Néger nem lehet magyarrá vagy németté tenni; mediterrán és germán keverékű angolt vagy bretagneit is nehezebb, mint csehet vagy németet vagy tótot, kik többé-kevésbé a magyaréhoz hasonló keveredési folyamat szülöttei. Minél eltérőbb a vérvegyülék, annál nehezebb az asszimiláció és annál több nemzedékre van szükség, hogy biztos eredmény, visszaesések nélkül jöjjön létre. De igazi asszimilációhoz semmi esetre sem elegendő egyetlen nemzedék: a történetadta népfajt összefüggésbe egyetlen ember, kinek összes szellemi és testi előzményei idegen közösségekben gyökereznek, saját rövid élete alatt nem képes beilleszkedni; az ilyen, legjobb akarata mellett is, csak utánzó, nem pedig alkotó szerepet játszhat, í-zerény hatáskörben végrehajtja a nemzeti munkát, melyet a népfajban erősen gyökeret vert egyének bíznak rája, de nem *rendelkezhetik*, nem gondolkozhat a népi összefüggés, az egész ember-

csoport javára, vagy nevében. Olyan esetekben, midőn generációk keveredése nélkül, elégtelenül asszimilált tömegek veszik át egy-egy embercsoport vezetését, ott joggal beszélünk idegen uralomról, s ennek hatásaként esetleg a történeti összetétel megváltozásáról. Ilyen volt többek közt az angolszász fajnak a normann lovagoktól leigázása. Kisebb mértékben, a nemzeti élet egyes területein gyakran mutatkozik ilyen elidegenedés, amikor bizonyos nemzeti területek csak névleg maradnak meg a közösségben, tényleg pedig idegen összefüggésbe kerülve, idegen szellemet táplálnak. Így a rómaiaknál az irodalom elgörögösítése, a vallás Szíriaivá tétele, a középkor egyes országaiban a pénzügyeknek elolaszosítása, manapság a hírlapirodalom, színház és irodalom elzsidósodása. Itt külön kérdés tárgyát képezheti, hasznos-e az illető népre az idegen befolyás, szükség-e ilyenén keveredésre: minket itt most csak az érdekel, hogy az ily elidegenülése a nemzeti kultúrterületeknek, – mióta a liberális nacionalizmus a föntvázolt módon nagyszerűen megszervezte a külső asszimilációt, az *egyetlen* nemzedéken át tartó átalakulást, – nem ritka többé, gyakran egészen észrevétlenül történik és az illető névfaj csak akkor vesz róla tudomást, mikor a dolog megtörtént, A XIX. század folyamán oly nagy tömeg idegen vér szűrődött át a nemzettestbe, hogy ennek következményei előre ki nem számíthatók többé. Napjainkban, köztudomás szerint sok az olyan, főként német eredetű magyar, ki a faji egyéniség hangsúlyozásánál előtérben áll; ez a jelenség, egyéb okok mellett, abból is magyarázható, hogy a németben, bár elég könnyen asszimilálódik, megvan bizonyos erősebb faji érzék, az összetartozás öntudatlan érzése, mely most az asszimilált német-magyarokban új közös-

ségük érdekében működik és pedig sokkal erősebben, mint a fajilag indifferensebb magyarságban. Minden beolvadt elem magával viszi az új közösségbe saját lelki diszpozícióit, s ezek még oly tökéletes asszimiláció után is kiütkeznek egy-egy későbbi nemzedékben. Ezért lehet a faji keveredést, amint ez az utóbbi században végbement, szerencsejátéknak nevezni: az illető népfaj veszhet is, nyerhet is rajta, s amíg a keveredést a véletlenre bízza és faji öntudat nélkül autarkijáról lemondva engedi végbemenni, addig nem is tudhatja, javára, vagy kárára fog-e az szolgálni. A fajt lehet rontani, de lehet javítani is; ez a nagy tanulság, melyet a mostani fajok történeti mivoltából meríthetünk. A leromlás megakadályozása a javítás végrehajtása és módozatainak kiválasztása elsősorban éles, illúzióktól és hazugságoktól, el nem homályosult szemet kíván, saját nemzeti egyéniségünk pontos ismeretét, hogy benne a kártékony tulajdonokat megjavíthassuk, az ártalmas anyagokat eltávoztathassuk, de ami nemes és tiszta örökség, ahhoz annál inkább rasszkodjunk és idegenért, legyen az még oly csábító, fel ne áldozzuk. Politikai jövőnk és nemzeti kultúránk sorsa egyképen összefügg azon titokzatos, ősidők homályába vesző szálakkal, melyeknek nehezen kibogozható gomolyagját faji kérdésnek nevezzük. Legelső feladatunk az volna, hogy faji egyéniségünket, legyen az jó vasrv rossz, közönségesen öntudatossá tegyük. mert ha ez bármily csekély mértékben sikerülne is, ettől remélhetnénk nem az idegen gyűlöletét, hanem, mi sokkal fontosabb és égető szükség fajtánkra, magyar testvéreink egymás szeretetét azért, mert magyarok. Évszázadok óta elveszett nagy nemzeti javunk megtalálásáról van szó, talán megéri a fáradságot.

FAJBIOLÓGIAI VAGY TÖRTÉNETI EGYSÉG?

A „Faji kérdés és a magyarság” című tanulmányt, mint benne ki is fejtettem, elsősorban történeti módszertani érdeklődés irattá velem. Látni akartam, mennyi hasznát vehetjük a történeti kutatásban a faji gondolatnak, melyet ma egész Közép-Európában annyi téren alkalmaznak. Az eredmény visszavezetett a faji gondolat háttérét alkotó természettudományi térről a történettudomány mezejére. Történetünket áttekintve, kiderült, hogy a magyar fajról természettudományi, faji-biológiai szempontból története újabb folyamán alig beszélhettünk: az eredeti ugor-turk faji érzés, s vele az egész faji kép már a X-XII. században elhomályosult, s már akkor, a kereszténység felvételével, megkezdődött azon történeti processzus, melyből a magyarságnak az ősitől gyökeresen eltérő, új, történeti faj képe állott elő, az a képződmény, melyet mindennemű természettudományi vonatkozástól szabadon szoktunk nemzet név alatt emlegetni. A mai magyar nemzet ily *történeti* folyamat eredménye, s egészében, egységében valami más, mint Keleten maradt ugor vagy török testvérei.

De bármennyire történeti érdeklődés vezetett is e munkánál, nem titkoltam el magam előtt, hogy a felvetett problémának igen nagy aktuális értéke van. Itt aktualitás alatt nem a napi politikát értem. De azt sem, hogy a napi politikán túl, egész közéletünkben és közvéleményünkben ott forog immár öt év óta a faji probléma és hogy turánizmus és fajvédelem, antiszemitizmus és az irredenta némely ágazatai, valamint az ezekkel ellentett

irányok állandóan e kérdéssel foglalkoznak. Nincs ember, ki állást ne foglalt volna vele szemben és egyeseknek évek, sőt évszázok szerint is új és új, gyakran egymással ellenkező állásfoglalásai ismeretesekek. A faji probléma éppen ezen sokat forgattott, szinte elnyűtt voltánál fogva alkalmas arra, hogy segítségével a nemzet mai szellemi konstituenciójába bepillantassunk és szemügyre véve azon reakciót, melyet a nemzeti testben a faji probléma okoz, a nemzetet mint lelki egységet állíthassuk magunk elé. Ez, a faj kérdésre a nemzettestnek mikénti reagálása az, ami engem tanulmányom megírásakor a történeti szempont mellett különösen érdekelt.

Nemzeti egységről, magyar lelki életről lévén szó, lehetetlen Széchenyi Istvánt nem említenünk. Tudjuk, hogy ő határozta meg nemzeti tulajdonságainkat, ő írta körül az ősi vétkeket, melyek generációkon át akadályozzák a nemzetet abban, hogy magát, helyzetét és jövőjét tisztán láthassa. A magyar nem lát tisztán és mi több, nem *akar* tisztán látni, ez Széchenyinek legkellemetlenebb igazsága, mellyel az ő korában éppoly kevésbé tudott megbarátkozni a magyar, mint ma, amikor pedig annyira divatos az ő szavaira hivatkozni. A látni nem akarás erkölcsi háttérét Széchenyi szerint többnyire hiúság és kényelemszeretet teszi, s ez a háttér az, mi a mai nemzedék faji felfogását, széchenyies külsőségek mellett is, valóságban jellemzi.

Széchenyi felfogását a jelen esetre alkalmazva: a faji kérdésben a nemzet nem hajlandó felismerni, hogy természettudományi értelemben vett faji egysége évszázadok alatt atomizálódott és hogy mai egysége a régitől különböző, történeti alakulat, mert ennek felismerése illúzióktól fosztaná meg és nehéz feladatok elé állítaná, holott a

természettudományi egység fikciója hiúságát is jóltevően ápolgatja és akaratát sem készíti neki szokatlan megerőltetésre.

Már múlt tanulmányomban érintettem, hogy a Gobineau-Chamberlain-éle germán fajfelfogás elterjedtségét főként annak köszönheti, hogy a szőkehajúak, kékszeműek, fehérképűek magasabbrendűségét hangsúlyozva, a németek nemzeti hiúságát legyezgeti. Chamberlain híve olymposi nyugalommal képes a nem-szökét, nem-kékszeműt, nem-germánt lenézni, amilyen igen sok van; márpedig minél több embertársát nézheti le, a legtöbb ember annál jobban érzi magát. Nem csodálatos tehát, ha Gobineau-Chamberlainért a szőke emberek éppúgy lelkesednek, mint ahogyan a didergő emberek is feltétlen barátjai az őket melegítő hőforrásnak, legyen az boglyaskemence vagy akár villanykályha. A jóérzés, melyet e két fajkutató híveinek nyújt, eléggé megmagyarázza ezen ma már tökéletesen elavult elméletek rendkívül nagy aktuális hatását és lelkeken való uralmát.

Hasonló a háttere Gobineau-Chamberlain magyar hívei lelkesedésének. Itt azonban ezúttal egy igen érdekes jelenséggel állunk szemben. A germán tanítást a magyar tanítványok átveszik ugyan, de olyan irányban alkalmazzák, mely homlokegyenest ellenkezik a germán mesterek tendenciáival. Szellemtörténetileg, az ideák vándorlása szempontjából is figyelemreméltó, miként olvassák ki embereink a szőkék magasabbrendűsége tanából a sárgásbarnák vagy feketék felsőbb rendeltetését. Elfogadják mesterüktől, hogy a fajok egymástól kezdettől fogva, természettudományi értelemben különböznek; elfogadják, hogy szintén természettudományilag, a plazmából kikövetkeztetve, a természetanyától predestinálva vannak tehetséges és tehetségtelen,

alacsony- és magasrendű, aktív és passzív fajok; elfogadják ezen különbségeknek ismertetőjeleit és a gondolatmenetben alázatos tanítványként végigkísérik a gögös mestert addig, mikor ez minden díszet és kiválóságot, *mit* csak e gazdag világon össze tud harácsolni, ráaggat a germán nőre és *egyedül* reá... *ide* már nem követi a magyar tanítvány, hanem energikus mozdulattal odanyúl és Gobineau-Chamberlain karácsonyfadíszait lekasztja a germán báburól és hidegvérrel ráaggatja saját szerelme tárgyára, a barnásárga turáni bábura. Ugyanazon úton ugyanazon eredményhez jutott mindkettő: mindkettőnek késsen van a bálványa; – az, hogy e két bálvány az eredeti gondolatmenet szerint egymást kölcsönösen kizárja, mellékes dolog, mellyel a diadalittas faj kutató nem foglalkozik többé.

Egyéb hiányokra nem szükséges rámutatni. Csak azt a körülményt említem meg, hogy Gobineau-Chamberlain magyar hívei faji elméleteket keresztény, gyakran pozitív keresztény, sőt katolikus alapon állítják fel és ebben nem zavarattják magukat azáltal sem, hogy Gobineau az emberfajták egyenlőtlenségéből kiindulva, az emberiség egységes eredetét is kétségbevonja, ami pedig köztudomás szerint a keresztény tannal és hagyományokkal egyképen ellenkezik... A logikai kötéltánc, hogy ne mondjam: tótágas, önmagában véve is világossá teszi az egész elméletnek tudornánynélküli, tisztán érzelmi eredetét.*

Komoly kutatók természetesen elkerülik e gyermekes hibákat. De az ő kétségtelenül tudományos

* Chamberlain nézeteinek propagandisztikus terjesztése a magyar ifjúság körében, a szerzőnek kiállhatatlan gögjét tekintve, a nem-germán eredetű magyarságra kétségtelenül lealázó, de emellett, Chamberlain katolikus gyűlöleténél fogva, a felekezeti béke fentartása érdekében sem igen ajánlatos.

levezetéseiken is megérik az érzelmi elem, mely itt-ott, a vizsgálat fontos fordulópontjain, elhomályosítja pillantásukat, így esik meg, hogy a magyar egység természettudományi kutatói a történeti bizonyosság helyébe hipotéziseket állítanak, melyeknek valószerűtlenségét a kis adatokhoz szokott történetkutató első pillanatra is észreveszi. Ilyen hipotézisek, hogy csak a néhány nevezetesebbet említsem, a következők:

1. Azon a területen, mely Lengyel- és Magyarországtól keletre egész a Csendes-óceánig, a japánokig, délen az árja eredetű hindukig terjed, a szlávokat leszámítva, minden néptörzs egyszerűen mongol, vagy más kifejezéssel, turáni, s mint ilyen, ugyanazon faji alkattal bír. Ezen állításnak hipotetikus volta bárki előtt világos, ha meggondoljuk, minő tarkabarka népcsoportok lakják ezt a mérhetetlen területet és mily kevés és mennyire bizonytalan az, mit e népek múltjáról, történetileg, és jelen alkatáról, néprajzilag, tud az európai világ. Egymástól külsőleg gyökeresen eltérő népeknek egy fazékba vetéséről van szó. Finn-ugorok és ozmán törökök, mongolok és magyarok, hunok és kínaiak vettetnek egybe, anélkül, hogy évezredek át való keveredéseik történetét bármikép is tisztáztuk volna és megközelítőleg is kielégítő vizsgálatot, méréseket végeztünk volna az egyes törzsek anthropológiai alkatáról. Természetesen, minél távolabbról nézzük e tömegeket, annál inkább összefolyik az egész, egyetlen képbe szorul össze a végtelen változatú realitás és akinek kedve van, rámondhatja az egész ködbevesző tájékra, hogy turáni vagy mongol, amint jobban tetszik. De ennek a megállapításnak semmivel sincs több tudományos értéke, mint a jó öreg Herodotosénak, aki a Fekete-tengertől északra barangoló népeket egyszerűen szkytháknak ne-

vezte. Midőn tehát a magyar fajt a mongol vagy turáni egység egy leszakadt hajtásának mondjuk, ezzel egy nagy X részévé tettük, történetileg és biológiailag ismeretlen fajták testvérévé, azaz tudományosan szólva, egy hipotézist alkottunk, melyet elfogadhatok, *mert* kedvemre való, de *nem* azért, mintha be volna bizonyítva és igaz volna.

2. A második hipotézis a hipotézisok konglomerátuma. A nagy anyafajnál könnyű volt a dolog: Ázsia számtalan népeinek történetét oly kevésbé ismerjük, hogy azok keveredéseivel nem szükséges külön foglalkozni; mint mondtuk: a távolból egynek lehet venni az egészet. Nem úgy a magyar népnél, melynek történetét sokkal inkább ismerjük, semhogy gyakori és mélyreható vegyüléseire szemet hunyhatnánk és mai hazájába érkezése óta is változatlan, vegyítetlen, ősfajnak tarthatnók. A keveredésnek e történetileg ismert esetei azok, melyek az egység faj biológusaival egy csomó hipotézist eszeltetnek ki. Ugyebár nem tagadható, hogy a magyar mai hazájában összekeveredett pannóniai szlávokkal, szlovénokkal, tótokkal, osztráknémekkel, szerbekkel, mindenféle körülakozó népekkel? Nem tagadható, de a természet-tudományi egység elmélete szerint ebből még nem következik az ősi turáni vagy mongol egységnek (lásd az első hipotézist!) megromlása. Nem, mert mindezek többé-kevésbé rokonságban vannak a magyarral, mivel mindezek – maguk is mongoloidok, mongol vér *is* folyik ereikben. Alkalmazzuk ez állítást csak négy szomszéd népre, ezzel már egyszerre, négy hipotézis birtokába jutunk, melyek mindaddig megmaradnak hipotézisnek, amíg az eredeti primer hipotézis, a keleti népek turáni vagy mongol egysége, nincs bizonyítva.

3. Az imént említett hipotézistömeg megtámasztására egy további, általánosabb természetű hipo-

tézis szolgál, mely szerint az alpesi fajta nem egyéb, mint a mongolnak közel rokona; mivel tehát az osztráknémetben és a római katolikus szlávokban igen sok az alpin fajbeli, azaz mongol-rokon, tehát a velük való keveredés a magyarság ősi mongol jellegén alig változtatott valamit. Midőn ezt a megállapítást hipotetikusnak nevezem, tisztában vagyok azzal, hogy bizonyítására elsőrangú fajbiológusok tekintélyét lehet felhozni, aminthogy ebben a tudománykörben majd minden hipotézisre lehet szakteknitelyt találni. Ez nem is csodálatos. Korábbi tanulmányomban kiemeltem már, hogy a fajbiológia tudósai eddig még abban sem tudtak megegyezni, hány külön emberfajt vegyenek fel Európában. És ha legalább két fajbiológusnál ugyanazon számú emberfajt találunk, ott legalább is a nomenclatúrájuk tér el, de legtöbbször egészen más értelmet adnak ugyanazon elnevezésnek is. Bizalmatlanságunkat növeli az a körülmény, hogy a legtöbbször idézett német faj tudósok a nem-német közép-európai népeket többnyire csak irodalomból, másod-, harmadkézből ismerik, saját vizsgálatokat nem végeztek e téren, s mi mégis hajlandók vagyunk elfogadni nézeteiket, holott tudjuk, hogy a saját tapasztalatokra és mérésekre támaszkodó hazai tudósok, Herman Ottó, Jankó János eredményeit sem szabad minden kétség nélkül elfogadnunk. Az pedig már határos a komikummal, mikor a mongol felsőbbrendűség magyar harcosai egy-egy részletkérdésben olyan szakteknitelyekre hivatkoznak, minő például a tőlem már korábban jellemzett H. Günther, aki szinte transzcendens hittel csüng a szőke germán előkelősége tanán, s láthatólag ahhoz idomítja összes megállapításait. Az alpin-mongol rokonságot, amint általában a magyarság problémájával összefüggő kérdéseket

illetőleg kiemelhetjük, hogy a tétel bizonyítására felsorakoztatott német faj biológusok többnyire olyanról tanúskodnak, amiről közvetlen tudományos tapasztalatuk nincsen. Ha azt állítom, hogy a mongol, hún, tatár, ugor népek *történetét* nem ismerjük még, és hogy távolról sem ismerjük annyira, mint publikációk tízezrei és Carlyle-ok, Taine-ek, Bankék intuíciója segítségével a nyugat-európai történetet: ezt úgy vélem, mindenki elfogadja. De ha azt állítom, hogy *fajbiológiailag* még a nyugati népeket sem ismerjük eléggé, pedig azokat generációkon át tanulmányozták már a szakemberek, viszont az úgynevezett mongol vagy turáni egységet még kevésbé, sőt mondhatnám, sehogy sem ismerjük, – vájjon ezt állítva rosszhiszemű vagy tudatlan tudós, sőt rossz magyar volnék? Aki e dolgokat képes érzelmi és hasznossági szempontoktól mentesen tekinteni, az második, faj biológiai állításomat éppúgy el fogja fogadni, mint az elsőt, a történetit.

A hipotézisek csak egyik oldala az éremnek. A másik oldalon a fajbiológiai egység hívei, bármily tudományos komolysággal végzik is vizsgálatukat,¹ a történetiszolgálattal pozitív adatok előtt öntudatlanul is szemet hunynak, mihelyt ezek a magyarság állandó és nagymérvű keveredéséről adnak hírt. Itt a módszer általában abban áll, hogy a magyar őstörténet modern kutatóinak adatait felhasználva, amit ezek a magyarság *nemzeti*, nyelvi és politikai kialakulásáról megállapítanak, azt a fajbiológiai kutatók a *faji* egység kialakulására magyarázzák és mint ilyent veszik

¹ Közöttük külön ki kell emelnem Ritoók Zsigmondot, kinek az én tanulmányomra válaszul kiadott igen tanulságos értekezése megjelent a *Napkelet*-ben, 1924, 24. 1. Nagy örömmre szolgál, hogy különböző utakon nevezetes azonos eredményekre jutottunk, minek értékét már ő is szíves volt kimutatni.

át. Holott őstörténészeink, a nyelvészek úgy, mint a politikai és gazdaságtörténészek, adatok hiányában, távolról sem érintik a magyarság faj biológiai kialakulásának kérdését, s józan ökonómiával-tisztán a *történetileg* kifejlődött fajiság, a népfaj és nemzet sorsát kutatják és rajzolják. Ily módon a fajbiológusok előadásában már a kiindulópont, az ugor-hún faji egység is félreértésen alapul, a további gondolatmenetben pedig ez a semmikép nem bizonyított faji egység mindinkább megmerevül és mindazon történeti adatok, melyek épp az ellenkezőt, a folytonos keveredést bizonyítanak, elmellőzötnek, félretolottnak. Íme egy példa ezen történeti előadásra, mely a történeti adatokat igen sommásan intézi el: „A hódító turáni nem magyarosít, mert vérségi tudatában arisztokratikus büszkeséggel nézi le az idegent, és aki hozzá akar emelkedni, annak önként kell magyarrá válnia, hogy fölemelkedhesek az ő fajtasága által teremtett magasabb társadalmi pozícióba. Tiszta fajtája, különösen a kereszténység fölvétele után s az Árpádok második nagy zsenije, Szent István nyugati politikája kaposán lassan mégis keveredik a hódolók- és sűrűn jövő bevándorlókkal, ide oly mértékű keveredésnek, mely igen sokféle, ellentétes fajtabeli tulajdonságok összehozása útján kárára válhatott volna, nem volt kitéve. A turániakkal való keveredése azonos fajtabeli tulajdonságokat hozott, vagyis a régieket erősítette. Idegen fajtákból a német és szláv keveredés volt mindig nagy mértékű, de egyszerre tömeges ez nem lehetett soha, mert hiszen úgy a szláv, mint a német betelepülők maguk között mai napig megtartottak egy szigorú beltenyésztést, ezért is nem magyarosodtak el századok folyamán sem.”* Mint látható, a keveredés

*Ritoók *id.*: H. 35. I.

történeti ténye nem tagadtatik, de ahelyett, hogy történeti tényről lévén szó, a történeti adatok vizsgálatnának meg, az egész processzus mellékvágányra, faj biológiai útra tolatik, a szerző már a következő mondatban megállapítja, hogy a „beolvadás lassú, szórványos volt”. Itt a fajbiológiai kutató nem vette tekintetbe még a 11. századi és a 12. század első feléből való adatokat sem, melyek mai magyar területen szláv lakosságról tudósítanak, nem vette tekintetbe a nem-szabad és későbbi jobbágyosztályok kialakulását, amely osztályok túlnyomó részben nem magyar eredetűek, elmellőzte azt a nagy tömegét a német eredetű bevándorlóknak és a szláv nemeseknek, amely tömegnek a nemzetiségi kapsok szétbomlása igen korán megadta a lehetőséget, hogy a nemzetségek kereteiben még tisztán maradt közszabad családokat is fajilag vegyesekké tegye. Nem tekintette végül azt a hatalmas processzust, melyet a kereszténységnek és a feudalizmusnak kellett létrehoznia a lelki átöröklés tanai szerint a hún-ugor magyarságban, amely processzus, kül- és belpolitikánknak módszereit a közép- és újkorban összehasonlítva, *örökre* megfosztotta a magyarságot a félnomádok természetes frissességétől, *örökre*, visszavonhatatlanul elválasztotta mongol, vagy akár turáni testvéreitől és európai magyarrá tette. Még ha a mongolredőknek és mongolfoltoknak, a mongol faj e biológiai ismertetőjeleinek ezrei volnának is találhatóak a magyarságban – amint persze nem találhatóak –, akkor sem lehetne többé az ezerév óta keresztény magyart mongolnak, vagy turáninak nevezni. Hogy komoly kutatóink sem veszik észre, mily groteszk ez összeállítás: katolikus turáni, lutheránus mongol (aminő fett volna ez elmélet szerint a magyarság nagy része a 16. században), kálvinista hún-ugor! Pedig ezen a téren, a lelki tu-

lajdonságok, a magyarság egész szellemi konstitúciója kialakulása terén fajbiológusaink valóban értékest alkothatnának, ha a lelki átöröklés tanai és tapasztalatai segélyével tekintenék át politikai és kulturális történetünket. Ez a kutatás morális fajképünkben feltétlenül ráakadna némi hún és ugor reminiscenciákra, ez kétségtelen, de ép oly kétségtelen az is, hogy az *egész* fajkép tűz és vízként különböznék attól, melyet ma egy baskír, osztják, északkinai vagy tatárról elképzelünk. Ha még megemlítjük, hogy a természettudományi egység hívei a fajbiológiai tények közül is kissé egyoldalúan, éppen azokat használják fel, melyek az egység fenntartására és állandósítására szolgálnak, minő a vérszilárdság, ösvesztetés:, beltenyésztés stb., holott az egységet romboló, a keveredést előmozdító tényezőket elmellőzik, és azokat sem veszik tekintetbe, melyek a tudomány mai állásában teljességgel kiszámíthatatlan, s ezzel az egységet elméletileg is megdőntő hatást gyakorolnak, minő pl. a mutáció, a recesszív tulajdonság: akkor körülbelül mindent érintettünk, fami módszertanilag érdekeset a természettudományi egység híveinek kutatásai nyújtanak. Ezen módszertani eredmények abban foglalhatók össze, hogy a történeti adatokat *összességükben* elmellőzik, pótlásukra önkényes hipotéziseket állítanak fel és fajbiológiai eredményüket a fajbiológia kutatásainak *nem teljes* felhasználása mellett állapítják meg. Egészen más eredményre jut az olyan fajbiológus, akit nem büvölt meg kutatásai kezdetén a magyarság feltételezett faji egysége, s aki ennél fogva teljes tudományos szabadsággal alkalmazza tudományának *Összes* eszközeit, nemcsak azokat, melyek felvett thesisét támogatják. Egy ilyen, *fajbiológustól* származó megállapítás szerint a faji jelleg elhomályosodik ott, ahol a

nép idegen elemekkel való keveredés folytán szinte a felismerhetetlenségig kivetkőzik eredeti jellegéből. Így van ez Európa majd minden népével, de különösen a magyarral, amely hosszas vándorlásai folyamán annyi idegen elemet olvasztott magába, hogy az ősi mongol típusból alig őrzött meg valamit. Ez a nagyarányú keveredés anthropologailag teljesen megbontotta valamikor bizonyára egységes jellegét. Ma már a magyarság vidékenként, társadalmi osztályonként különböző képviselői között egy sincs olyan, amely kifejezője lehetne az egész magyarság jellemző vonásainak. Sőt még összeválogatva is nehéz a tiszta, ősi magyar típus képét megalkotni”.* Nekem nagy meglepetésemre szolgál, hogy itt egy természettudós erősíti meg korábbi tanulmányom főeredményét: a magyarságnak fajilag atomizált voltát, s ezzel azt, hogy magyar fajról ma csak mint történelmi képződményről beszélhetni.

Látnivaló, hogy még tudósaink közt is vannak olyanok, akik félnek tisztán látni, s akik tudományuk egész fegyverzetét túlságos súlyosnak érzik és nem öltik magukra, mikor saját fajtánknak, a magyarságnak múltját és összetételét vizsgálják. Ez az új eredményektől való félelem és a régi képzelgéshez való görcsös ragaszkodás még sokkalta nagyobb azon körökben, melyek saját kutatásokra nem támaszkodhatván, a közélet szerveitől: hírlapoktól, előadások útján, pártpolitikából merítik adataikat és konstruálják felfogásukat.

* Marosi Arnold, *Átöröklés és nemzetvédelem*, Szent István-könyvek 19. sz. E könyvecske szép példája annak, mily meleg hazafias érzése lehet a történelmi egység hívének, pedig nem hiszi el a magyarság faji jellegének ezeréves egységét és változatlanóságát.

Ezen hazafias, keresztény körök – úgy érzem – idegenkedve fogadták korábbi tanulmányom eredményeit s nem merték elfogadni azokat, azon meggondolástól vezetve, hogy ha igazak eredményeim, ha csakugyan keverék faj vagyunk, akkor mi értelme van az öt év óta folyó keresztény nemzeti mozgalomnak, amely mozgalom fajtánk szertetéből indul ki és fajtánk felszabadítását, erőssé, egészségessé tételét célozza. Mi értelme volna a fajtát ápolni és gondozni, érte szenvedni és áldozatokat hozni, ha – nincsen faj?

Tárgyilag ez a felfogás egyszerű félreértésen alapszik. Mert hiszen az én felfogásom szerint is *van* magyar faj, csak hogy egy másodlagos, nem természettudományi, hanem történeti képződmény, de mint ilyen is, saját jelleggel és minden mástól megkülönböztető tulajdonságokkal rendelkezik. Kimutattam azt is, hogy a történeti fajba nem lehet minden előkészület nélkül – hogy úgy mondjam: névmagyarosítás útján – beleolvadni, hogy a történeti fajiság is határozott jellegű egység, melyet meg *kell* óvni, s melynek örökletes jó tulajdonságai fejlesztendők, az ártalmasak nemzedékek munkája árán levetendők. Az a körülmény, hogy mai jellegünk nem egy ázsiai képződmény, hanem évezredes európai fejlődésünk eredménye és hogy benne összefut mindaz a milliónyi kis vérerecske, mely ezer év óta ezen a földön, a *mi* földünkön magyar, török, germán, szláv emberekben lüktetett, ez a körülmény nem hiszem, hogy értéktelenné tenné történeti fajiságunkat. A fajbiológiai egység híve egy körül sem írható, meg sem határozható mongol bábót tisztel ősenek, míg a történeti belátásra ébredt magyarnak az egész magyar történetet véreben kell éreznie, minden borzasztó csapásával, véres balsorsával, hatalmas uraival, szegény

jobbágyaival, tarka, végnélküli ember soraival együtt. A fajbiológiai egység tanának Dzsingisz-khán, tiszta turáni, a szimbóluma, a történeti egysége az a Szent István, aki germán nőt vett el, – hogy pedig Szent Imre anyja, Gizella germán véreben bármi mongol csöpp is lett volna, senki sem fogja a fajbiológia híveinek elhinni.

A történeti fajiság tehát, ha már erről van szó, nemzeti szempontból is épp oly jó, sőt sokkal jobb szolgálatokat tehet, mint bármely mongol vagy turáni elmélet. Ebből következik, hogy az idegenkedésnek, mellyel találkozik, *nem* tárgyi az alapja, hanem egészen más valami. És most érkezünk vissza kiindulópontunkhoz: Széchenyi tanításához a nemzeti vétkeikről és illúziókról. A fajbiológiai egység, nevezzék azt turáninak, vagy mongolnak, szemmel láthatólag alkalmas a nemzet illúziói fenntartására. Először is lehetővé teszi a köztudomás szerint idegen eredetűnek, hogy amennyiben nem zsidó, hanem más egyéb nemzetiségű, az alpin-mongol elmélet segítségével ősmagyarának tartsa magát. Ez magában véve is hasznos dolog és előnye az elméletnek. Még inkább számot tarthat a közkedveltségre azáltal, hogy könnyen látható kereteket szab a nemzetiség számára, kereteket, melyek természettudományi tények függvényei lévén, a közéletben mozdíthatlannak, változatlannak tűnnek fel. És valóban, a fajbiológiai egység lehetővé teszi a magyarságnak azt az elvi, általános szerelmét, melyből semmi nemű cselekedetnek nem kell következnie, s mely Széchenyi szerint a hazát szerető magyart semmiképp nem akadályozza abban, hogy papot és nemest, jobbágyot és polgárt, magyart és tótot és németet egyképen gyűlöljön. Nagyon jól tudjuk, minő gyűlölködő népség a Gobineau-Chamberlain elveire esküdt sudárnövésű szőke német, még akkor is,

ha fekete, mint az éj és válla púpos és lába csám-pás. Elvi magaslatáról, még ha *ilyen* is, akkor is bátran lenézi és megveti az egész emberiséget, mely nem hiszi el mesterei tanítását. A fajbiolo-giai egység-elv Magyarországon is lehetővé teszi, hogy hívei begubózzák magukat elképzelt maga-sabbrendőségükbe és lenézve testvéreiket, elveszít-sék érzéküket a való világ, a lehető és elérhető iránt. Annyi bizonyos, hogy az elmélet sem a szé-chenyies önismeretet, sem a nemzettagok egymás-közi szeretetét, sem a keserű valóság ismeretét nem feltételezi, nem pártolja. Kényelmes, kellemes egy elmélet: melegen tart, mint a téli bunda.

Sokkal nehezebb a sora annak, aki a nemzet-testet történeti egységnek tekinti. Az ilyen nem fogadhatja el a körötte nyüzsgő jelenségeket hamisítatlan ősmagyar fajiság kisugárzásának. Nem ölelheti keblére különbség nélkül mindazt, aki Árpád apánk egyenes leszármazottjának vallja magát. Nemcsak azért nem, mert hisz önmagáról is tudja, hogy ő benne sem vegyítetlen csörgedez a honfoglalók vére. A történeti egység híve kény-telen megfigyelni, különböztetni, megállapítani és értékelni. Ez már magában véve is munkát jelent, a magyar kényelemszeretet, gondolathiány meg-mozdulását, életreébredését. Az ilyen nem fogadja el az embereket *sans phrase* olyan gyanánt, ami-lyennek kiadják magukat. Mindenki iránt, önmaga iránt, vére iránt is kételyei vannak. Saját vérében is képes tulajdonságokat felfedezni, melyeket őseitől örökölt ugyan, melyek talán az ősök korá-ban hasznosak voltak, talán már akkor sem, de ma bizonyára ártalmasak, tehát hatásuk más tulaj-donok és erők által paralizálendő. Az ilyen ember tudatában lévén a magyar vérkeveredés tarkasá-gának, megértéssel és szeretettel fordul testvérei

felé, akik alapján véve nem tehetnek róla, ha öröklött fajképük megnehezíti nekik a nemzeti ügy józan, célirányos szolgálatát. De ez a megértés nem fogja megakadályozni abban, hogy a fajilag gyöngé, vagy indifferens egyéneket, legyenek azok még oly történelmi nevek hordozói, akár η hétvezér leszármazol is, könnyörtelenül távol tartsa azon nemzeti terektől, ahol ők hátrányos faji összetételüknél fogva nem volnának képesek egész munkát végezni. A történelmi egység híve egy pillanatra sem teheti ölbe kezét, mert nagyon jól tudja, hogy jelenünkből, annak végtelen sok realitásából fog kinőni a holnap magyarság, a magyar jövő, melynek milyenségére tehát mi, a maiak vegyünk befolyással, nem pedig évezredek kódéba sülyedt turáni kromoszómák a mongol fennsíkon, valahol a khinai nagyfal tövében. Innen van, hogy a fajegészségtannak fajjavító tanításait is siker reményében csak a történelmi elvet elfogadva lehet alkalmazni: *a történelmi egység nemhogy kizárná, de követelően parancsolja a változékony, egyiknapról másikra könnyen degenerálódó fajképnek preventív intézkedésekkel való eugenetikus ápolását.* Széchenyi István fanatikusán hitt a magyar faj nagy jövőjében, mert a faj javíthatóságát, a fajiság megváltoztathatóságát is hitte, mert a magyarság egész lelki konstitúcióját át akarta alakítani s ennek érdekében tőle minden ártalmas ilyen elemet távoltartani. Széchenyi István a felületes asszimilációnak, s általában a zsidóság asszimilációjának elvi ellensége volt, de vájjon ki merné elképzelni az ő bozontos szemöldökének bizarr játékát és megvető arcfintorait, ha korának fajbiológusa azt kívánta volna tőle, hogy a magyart a Gobi-sivatag turáni sátorlakóihoz reformálja vissza!

Ezeket voltam bátor előadni, mielőtt lezárnám a faji kérdés tárgyalását, melyet csak akkor volna érdemes megújítani, ha a történet nyújtotta számtalan, mindeddig elmellőzött adatra is kiterjedne fajkutatóink figyelme.

PETŐFI-CENTENÁRIUM.

Irodalmi ünnepek, költők és írók születésnapjaihoz kötöttek, kiválóan alkalmasak arra, hogy az ünneplő nemzetet politikai gondjaiból, társadalmi széttagoztságából kiragadva, legalább egy pillanatra egységessé tegyék. A költő mindenkor egy magasabbrendű élet képviselője és akik őt ünneplik, álljanak még oly távol attól a lelki tartalomtól, melyet nekik a költő nyújthatna, el nem zárkozhatnak azon emelkedés, megtisztulás és akár pillanatnyi megjavulás elől, mely a nemzet jobbainak, a magasabbrendű élet igazi megértőinek lelkében ilyenkor végbemegy. Mert a tömeg könnyebben megértheti, vagy legalább is a valósághoz többé-kevésbé híven elképzelteti magának az ünnepektől alakját, ha az politikus, hadvezér, gazdaság vagy technika terén kitűnt szakember volt: a költőét vagy egyéb szellemi vezérének azonban többnyire csak akképen, hogy annak egyes jellemző vonásait általánosítja, a többit pedig el-mellőzve, nem az egész, hús- és vérbeli embert és komplikált szellemet látja, hanem annak egy tipizált, leegyszerűsített árnyékát. És minél magasabbrendű az illető alak, annál kevesebb vonást fog fel belőle a nagy tömeg, de viszont ezen néhány vonás is elegendő neki arra, hogy hétköznapi nyomorából, lelki szegénységéből kiemelkedve valóban ünnepet üljön.

Az abszolutizmus idején a Kazinczy-centenáriumok voltak a nemzet ünnepnapjai, mikor az ősi visszavonást elfelejtve, egyetlen nagy magyar érzésben egyesült a magárahagyott, idegen nyomás alatt sínylődő magyarság – holott kétségtelen, hogy Kazinczy Ferencnek végtelen finom,

összetett egyéniségéhez csak a legeslegjobbak, a legműveltebbek közeledhettek teljes megértéssel. Kazinczynak tisztán emberi, humanisztikus hajlandóságai, antiszoviniztikus lelki tulajdonságai, melyek a népiestől ösztönszerűleg visszatartották és a „sallangos”, „zsiros” magyarságnak kérlelhetlen ócsárlójává tették, természetszerűleg kevésbé érvényesülhettek az ünneplésben, mely a szent öregnek elsősorban mint a magyar nemzetiség erősakarátú felébresztőjének és önzetlen mártírjának szólt. És ez jól is volt így; a tömegnek nehéz lett volna megmagyarázni, minő szétszakíthatlan kapcsolatban volt e „kiművelt emberfőben” a nemzetinek és általános emberinek egymást kiegészítő, egymás nélkül pusztulásnak induló erkölcsisége. Ami Kazinczy erkölcsi egyéniségét valósággal meghatározza: magyarságának és goethei, vagy inkább humboldti humanizmusának gyermekien tiszta harmóniája, mindez a speciális szépség, háttérében maradt az ünneplésnek, mert nem arra volt szüksége a kornak s mert Kazinczynak magyarsága önmagában is oly hatalmas tűz volt, hogy mellette egy egész nemzet felmelegedhetett.

Petőfi magyarságánál izzóbb tűz ezer év óta nem lángolt magyar földön és nincs is abban semmi kétség, hogy a mai ünnep akkor is eléri célját és megszerzi a nemzet egészének az – erkölcsileg szólva – tiszta pillanatot, ha Petőfit kizárólag mint magyarságunk hőforrását, a hon- és szabadságszeretet ritka szépségű típusát ünnepli. De az a tisztultabb felfogása az egyéni nagyságnak, melyhez a modern történetkutatás, a lelki életnek történeti vizsgálata juttatja el az embert: éppen az egyéni nagyság, a hősök tiszteletének érdekében követeli tőlünk, hogy ne tipizáljunk, ne általánosítsuk az ünnevelt nagyságot, ne vagdaljuk

szét lelkét mellőzhető és szükséges gerezdekre, ez utóbbiak közé azokat sorozva, melyek minmagunknak, az adott pillanatban, saját céljainkra megfelelőknek látszanak.

A mi történetfelfogásunk abban különbözik az előttünk járt nemzedékétől, hogy kötelességének tartva a lelket, az adott emberi, halhatatlan lelkeket megbecsülni, nem követeli többé magának azt a jogot, hogy állítólagos magasabb érdekekből egy-egy géniuszunkról hiányos vagy célzatosan kidolgozott képet nyújtson. Az a huszonhatéves korában holtta vált, feketeképű, bozontoshajú fiatalember, szúrós szemeivel, hirtelen és éppen nem harmonikus mozdulataival, akinek százéves születésnapja közeleg, oly egyéni életet élt, hogy bizonyára nem törődött azzal, fog-e minden szava, minden mozdulata tetszeni következő korok nyárspolgárainak. Mert nem volnánk jobbak újságolvasó nyárspolgároknál, ha ezt az őserjú nagy géniuszt ünnepeelve, kiválogatnók hagyatékából azon darabokat, melyek tetszenek és (legalább hitünk szerint) reánk illenek s haszontalan limlompként eldobnók magunktól azt, amit pillanatnyi szükségleteink nem követelnek meg. E földi életben nincs nagyobb dolog a leieknél és ha ez igaz, mily féltő gonddal kell tudomásul vennünk mindazt, ami egy olyan géniusz lelkéből való, aminő Petőfi volt, – még akkor is, ha belőle gyakorlati haszon nem származik reánk.

A világorradalmárságra, Petőfi világszabadságérületére, nemzetközi és republikánus voltára gondolok itten. Ezeket a komoly kutatás nem intézheti el azzal a kényelmes formulával, hogy Petőfi gyermeklángész volt, aki bizonyára meghiggadt, sőt „megtisztult” volna, ha tovább él és kétségtelenül józan családapa, nyugodt állampolgárként halt volna meg magas korában. Petőfi

gyermeksége sokkal rövidebb volt, mint más közönséges halandóé, megrövidíté azt a génusz és a földhözragadt szegénység; világ-forradalmi ideái semmikép nem írhatók „gyermekkora” rovására; ő akkor, mint maga mondta, a „férfikor nyarában” volt. És gyermek nem ír olyan költeményeket, minő az „Egy gondolat bánt engemet”, melyről Petőfi egyik méltatója joggal állapíthatta meg, hogy „egyike költészete amaz ég-ő csipkebokrainak, melyek közelségében leoldjuk saruinkat, mert közvetlen hatalommal éreztetik velünk a hely szentségét”.

Kétségtelen, hogy Petőn történetszemléletének egyik forrása a pártpolitika és abból származó elfogultság volt, A francia radikálisok mintájára gyűlölte és az emberiségre károsnak tartotta a feudális hatalmak maradványait, nagy általánosítással: a királyokat, papokat és nemeseket. Kún Lászlóról, V. Lászlóról, Dobzse Lászlóról a politikai izgalom idején írt versei e történetellenes történetszemléletnek jellemző példái s bennük ehhez képest a politikai érdek foglalja el a művészi érdek helyét és szétrobbantja, vagy legalább is megbénítja a költői kompozíciót. Doktriner, irrealisztikus történetfelfogása nemcsak verseit, az egész embert is irrealisztikussá, szinte gyermeggé teszi olykor, amikor történetről beszél. Görgey Istvánnal, Artúrnak kedves testvérével jópajtáságban volt mindaddig, míg valami történeti könyvből meg nem tudta, hogy Róbert Károlynak Csák Máté leverésében a rozgonyi harcnál négy Görgey segédkezett. Azóta nem állott vele szóba, mert úgy vélte, hogy Csák Máté – ez a tipikus rabló oligarcha – a szabadságot képviselte a királlyal szemben, s akinek ősei *akkor* a szabadság ügye ellen harcoltak, azzal ő *most* nem érintkezhetik többé. Az emberek e doktriner

klasszifikálása a szabadság kategóriája szerint, a francia forradalom óta minden radikalizmusban megtalálható; Petőfi, versben is alkalmazta, igaz, hogy nála szokatlanul higgadt hangon: „Két nemzet lesz a föld ekkor s ez szembe fog állni: A jók s a gonoszak. Mely eddig veszte örökké, Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma Vértengerbe kerül. Mindegy.” Már formája, a hexameter is ritkasággá avatja Petőfi költeményei közt; oktató, magyarázó tartalma a vége felé prófétai líraisággá magasul ugyan, de egészben véve egyéb retrospektív, az emberi múltat érintő költeményeivel együtt eléggé bizonyítja történetszemléletének doktriner, a reális fejlődéstől függetlenített voltát. E doktrinérség pedig annál kevésbé igazán petőfies, minél elemibb volt az ő öröme a reális, valószínűség élet minden megnyilvánulásában.

Liberális-radikális történetszemlélete az átlagosnál annyiban magasabb és érdekesebb, mivel éppen Petőfié, nem pedig Heine-é, Béranger-é vagy valamely harmadrangú német publicistáé. Forradalmisága sokkal fontosabb és értékesebb akkor, mikor abban az ő közvetlen cselekvő akarata nyilatkozik meg. Forradalmi hangulatát ilyenkor színtelen doktriner elvek helyett az ő végtelen őszinte, tiszta egyénisége hozza létre. Abban a pillanatban, amint megszabadult a múltnak pártpolitikai párakon át látott képeitől és a tanult doktrínáktól, korlátlan hatalommal érvényesül egyénisége, mely mindenkor és mindenekfelett nemzeti és magyar.

Ez a nagy európai géniusz, ki forradalmi előhangulatában a kontinens legkisebb és legtávolabbi rázkódtatásaira is egész idegrendszerével reagál, ki repeső örömmel és dacos megelégedéssel kiálthatta: „Haloványul a gyáva szavamra... dalom Viharodnak előjele, forradalom!”, aki

1848-at mint a népek hajnalcsillagát üdvözli, mely meghozza az írás beteljesülését, az egy nyájat, egy aklot és egy vallást: a szabadságot, – 48 nyarán már tisztán látja, hogy a harc világszabadság helyett az ő maréknyi népének fennmaradásáért, egy egész elnyomó világ ellenében való megmentéséért fog megindulni. A forradalmi romantizmus általános emberiből nemzetivé, lángoló sovínisztává alakult; Petőfi felébred a Világszabadság fellengő álmaiból és teljes frissességében, realiztikus felfogótehetségének csorbítatlanságával ott áll megint a Kis-Kúnság földjén, a hazai talajon, melyet a valóságban soha el nem hagyott. Republikánus érzelmeit ezután sem tagadja meg, ezután is ír általános forradalmi doktrínák terjesztésére verseket – az „Akasszátok fel a királyokat” címűt hozzáértők a politikai költészet kiváló termékének tartják – de erkölcsisége és tiszta géniusza nem itt van többé érdekelve. Általános forradalmi költészete nem lebeghet többé az „Egy gondolat” eszmei magasságában, mióta a haza veszélyben van, mióta meghordozták a véres kardot – nem a világszabadságért, a nagy testvériségért, hanem a honi föld védelméért rác és oláh, osztrák és tót ellenében. Zrínyinek, a költőnek és grófnak volt a jelszava: „Ne bántsod a magyart”; ez most Petőfié lesz, a „világszabadság” iménti dalnokáé.

Világforradalmi versei körülbelül olyan viszonyban vannak a 48-as harc idején írt hazafias költeményeihez, mint a Czipruslombok és Felhők a Júliától inspirált szerelmi lírához. Az említett versfüzérék szertelen csapongásait a nagy, az igazi szenvedély utáni áhítozás hozta létre: a költő élményt *akar*, mikor megfelelő élményei nincsenek, *akar* szerelmes lenni és szerelmet énekel, mely szinte még csak képzeletében él; de a

háborgás elsimul, a szertelenségek eltűnnek, mi-
helyt a valóság Júliája megjelenik ... Hasonló
hatása van a hirtelen előlépő realitásnak a poli-
tikai szenvedély költészetében. Míg a szenvedélyek
csak a pozsonyi országgyűlésen és a pesti kávé-
házakban gomolyogtak, addig a költő is szabadon
csapongott a világűrben, a világszabadság fantá-
ziáiban. De már március tizenötödikén a *magyar*
az, akit talpra akar állítani. Jól jegyezzük meg:
talpra állítani, fegyverbe hívni, nem lefegyve-
rezni, nem pacifistává tenni. Jellasics közeledtére
kijelenti: „tényező leszek az ítéletnek ama véres
napjain, midőn e nemzet elégtételt vesz megtiprott
jogaiért, fölrugott becsületéért!” Mi más ez az
ítélet, mint az melynél az egész világ a „jó” és
„rossz” doktriner liberális kategóriába osztva áll!
A haza veszedelemben, Petőfi mást nem érez, mint
a haza veszedelmét, a magyarság pusztulását:

„A Kárpátoktól le az Al-Dunáig,
Egy bőszi üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén”.

Nem kísérhetjük végig e magyar fajszeretettől
lángoló líra alkotásait a hősi halálig, – bár bizo-
nyára nem volna fölösleges munka, mert lehet
nek-e elegenden a mai viszonyok közt, kik ezeket egy-
folytában, folyamatosan végigolvassák – a Bú-
„csú”-t, melyben szép ifjú hitvesétől, szíve, sze-
relme, lelke, életétől búcsúzik, mert hazájáért ké-
szül vérét ontani, hazájáért indul véres viadalba;
a „Székelyekhez”, a „Hány hét a világ”, a „Nem-
zethez”, az „Ismét magyar lett a magyar” címűe-

ket s még annyi mást? Mindezekben jellemző az a tettekezés, cselekvő, harcias hazafias-frazeológia, mely magában foglalja mindazon kifejezéseket, miket „barbár militarizmus” és „elavult sovinizmus” címén szeret elátkozni a mai liberálist-pacifista demokratizmus. A nemzeti becsületet emlegeti, a nemzeti méltóság sérelméért kész véres harcra kelni s a nemzet gyalázatát a szent fájdalom egy nemével erezi: „Miként a sár, melybe követ hajítanak be, Úgy freccsen szét a harcok mezejéről, Oh nemzetem, képedre a gyalázat.” A nemzeti szolidaritás minden egyéb meggondolást elűz tőle, amikor a magyar föld integritását kell megvédeni; nincs többé rabszolga és úr, csak magyar és nem-magyar és *minden* magyar az ő embere és *minden* nem-magyar az ő ellensége. Nincs szó kiegyezésről, sem kompromisszumról, sem a nemzetiségeknek engedmények által leendő leszereléséről; a doktriner liberális visszatér a történeti nacionalizmushoz és fölveti a kérdést: ki legyen *úr* itt, az ezer éven át magyar földön”? E kérdést a „haza és szabadság” nevében dönti el: „E földön legyen úr a tót vagy a német? E földön, hol annyi vitéz magyar vérzett?... Nincs itt urasága csak az egy magyarnak, S kik a mi fejünkre állani akarnak, Azoknak mi állunk feje tetejére ...” Ugyanaz a költő, ki talán e sorokkal egyidejűleg írta a gyöngye László királyokat kigúnyoló verseit, hogy republikánus érzelmeinek propagandát csináljon velük, ugyanakkor fenntartás nélkül azonosítja magát nemcsak a saját magyar nemzedékével, hanem az egész „vitéz magyar” történettel, a „dicső magyar hazának” a doktriner világforradalmi elvek szerint annyira megvetendő ezeréves történetével!

Nincs tehát okunk húzódozni, még exkluzív nemzeti szempontból sem, Petőfinék kétségtelen,

el nem tagadható világforradalmiságától. Ellenkezőleg, ha magyarok vagyunk, csak büszkék lehetünk rá, hogy ez a nagy költő, ki a világforradalomnak, a szabadságra törő rab szolganépek világszolidaritásának legszebb himnuszait írta, magasztos álmaiból magyar földre tért vissza és magyar földön, újra megtalálva a „Cserebogár” altatódalát, a magyar haza területi épségéért áldozta ifjú boldogságát, napsugaras életét. Benne a magyar talaj nagy költőt ajándékozott a világnak, anélkül hogy ő maga, a szülőanya, elvesztette volna fiát. Petőfi világforradalmisága mögött az ő legyőzhetetlen, mindenén átgázoló cselekvési akaratán kívül ugyanoly kozmopolitizmus van, mint például Széchenyi Istvánnál. Mindketten a magyar talaj emberei, de nem merülnek el a magyar porban, hanem erős és ép erkölcsi érzéssel fogják fel a magyar nemzetiséget, mint az nos emberiség, humanizmus egyik integráns részét, elmaradhatlan kiegészítő színét. Széchenyi ki akarja művelni a magyar lelket, hogy abból az emberi léleknek legszebb példánya, illatos virága legyen, mert fajszeretetével érzi, hogy a magyarból lehet és kell valami nagyot, szépet és dicsőt csinálni. Petőfi rövid életét ily reflexiók helyett a nagy realitások: szülőföld, család, szerelem, haza foglalták le, ezek mellett csak egy rövid periódusában tűnnek fel általános humanisztikus kapcsolatok, a világforradalmi ideák. És jön az utolsó, a tragikus és dicső nagy realitás, a haza földjéért való vérontás s ekkor a mérhetetlenségbe nőtt világforradalmi álmok a magyar szabadságharc tényeivé sűrűsödnek össze és kiderül, hogy Petőfi is magyar talajon állt álmaiban is, mert a *magyart* akarja szabaddá tenni, mint Széchenyi a *magyart* akarta emberivé nemesíteni. Mindkettőjük főlemelkedik arra az általános emberi

perspektívára, honnan objektíve, kívülről lehet megismernünk önmagunkat. Aki ezt elérte és *magyar*, az erőt nyer népét soha el nem hagyni és érette értelmét és nyugalmát, mint Széchenyi, életét, mint Petőfi, feláldozni.

Büszkeség és vigasztalás, nagy vigasztalás ő
minekünk; főlemelő emlék mai üldöztetésünk
idején.

ANDRÁSSY

Próbáljuk meg egyszer: legyünk őszinték és valljuk meg, érint-e közléről, vagy hidegein hagy-e bennünket most teljesedő százados névünnepe a kiegyezés első miniszterelnökének. Bevallhatjuk, mert több okiból is érthető, hogy a legtöbb közülünk, nem tudván összeegyeztetni hétköznapi gondolatvilágával a fogalmakat, melyeket Andrásyhoz fűzünk, közönyösen és értetlenül megy el mellette. Alkotásai: kiegyezés és dualizmus, Bosznia elfoglalása, a német szövetség, mind darabokra zúzódtak az idő forгатagában és a legutóbbi fejlődés kanyarulatában az alkotó személye is annyira elmaradt mögöttünk, hogy arculatján alig tudunk többé hozzánk hasonló vonásokat fölfedezni. Andrásy is azon mágnásnemzedékhez tartozott, mely a rendi Magyarországból átnyúlva a kezdődő polgári világba, élesen megkülönböztethető jelleget mutatott fel. A mi polgári gondolkodásunknak idegenek ezek az Apponyi Györgyök, Majláth Györgyeik, Eszterházy Móricok, kikhez kell számítanunk a kiegyezés után is nagyobb szerepet vivő Sennyeyt, Apponyi Albert tanítómeszterét, valamint a finom irodalmi kultúrával rendelkező Széchen Antalt. Amennyiben mémoires-ok é, g bizalmas levelezések ismerete nélkül megítélhetjük, mindnyájan kitűnő emberek voltak, tehetségesek, komolyan számbavehető egyéniségek, annak ellenére, hogy az egyiknek: nagy fejtörést okozott, felvegyen-e a pártjába főurakon kívül nemes embert is, a másik pedig követi állását azért volt kénytelen elhagyni, mert hónapokon át egyetlenegy jelentést se küldött kormányának. Mindnyájan grandseigneur-ök voltak és egymásközt vagy a nagy nemzetközi világban, fejedelmi

udvarokban és magas (szalonokban éltek; műveltségük és jóindulatuk útjaiban állt ugyan annak, hogy a kisembereiket megvessék, de erre még alkalmuk sem volt, mert egyszerűen nem találkoztak életútjaikon kisemberekkel. A grándseigneur akkor még megengedhette magának, hogy csak hasonszőrűekkel érintkezzék, annál inkább, mert hisz a fölfelé dörgölődző polgári és kisnemes típus sem volt akkoriban még túlságosan elterjedve.

Hogy Andrásyt a felsoroltak legtöbbjétől megkülönböztette minden alkalommal megnyilatkozó liberalizmusa, ez ne tartson vissza bennünket, hogy őt is azon grandseigneur-ök közé számítsuk, kiknek indítékait csak akkor tudjuk valóban méltányolni, ha elképzeljük magunknak azt a szinte tökéletes, hiánytalan függetlenséget, melyet nekik születésük, gazdagságuk és osztályérzetük nyújtott. A grandseigneur megengedhette magának, hogy nagykövet létére ne írjon jelentéseket, amikor szélsőséges idők jártak és nem volt érdekes jelentenivalója. Nemcsak hogy nem remegett állásáért, melynek, nézete szerint, ő adott díszet, nem pedig ez neki, hanem egészben véve is annyira különálló, független pont volt a már polgári bürokráciában, hogy szuverén megvetéssel nézhetett le az ott uralkodó koinvenenciákra és egyedül köre, végső következésben saját egyénisége felfogását isolierte el irányadónak. Andrásy minden doktriner liberális nézete mellett is ilyen grandseigneur volt, akkor is, mikor párisi emigrációjában elkvipázst és hátaslovakat tartott magának, s akkor is, mikor dicsősége tetőpontján, a német szövetség megkötése előtt, kiharcolta magának uralkodójától az irigyelt állásból elbocsáttatását. Függetlenségét mindenkor megőrizte, rang és munka, a polgári és szocialista életbölcsestől

egyaránt annyi hipokrizissal dicsőített munka sohase volt ambíciója s álszemérem nélkül akkor érezte jól magát, ha nem kellett dolgoznia.

Érthető, hogy szélesebb körökben melegebb érzéseket ilyen államférfiú sem akkor, sem ma nem kelthetett. Az ünneplés is, melyben a kortársak a kiegyezés első miniszterelnökét, Ferenc József koronázóját, Bismarck egyenrangú és egyenértékű kartársát részesítették, félszázad távlatán át nézve: lelkes, de rövid és hideg, inkább formális volt. Deák Ferenc, Erzsébet királyné, fölmelegítették az embereket, mert ezek megéreztek bennük a lélek közelségét. Andrassy belsejébe, hossza közpályáján, senki sem pillantott. Érzelmi megnyilatkozások helyett valami mást adott a hazának: tetterejét, talán a legnagyobb tetterőt és legsikeresebbet, melyet Kossuthén kívül az utóbbi magyar század szült.

Alkotásait felsorolva, szinte évről-évre kellene menni, minden esztendőre esik egy-egy olyan munka mely más ember energiáit éveken át emésztette volna. Az emigrációból hazaérkezve, a dualizmusnak: a köztudatba már belekerült alapelveit ő önti praktikus formába. Nélküle talán nincs kiegyezés, de mindenesetre rosszabb van, mely a magyar állam önállóságát nem domborítja ki annyira, mint ahogy ez Andrassynak az udvar, az ókonzervatívok, az osztrákok, sőt Deák ellen is folytatott harcokéban sikerült. Az osztrák alkotmányosság szükségességét is ő fogta fél a legvilágosabban és hangoztatta, mint a kiegyezés egyik föltételét. A dualizmus megalkotása után ő áll harcban az osztrák generálisokkal, az ő sikere a honvédség megalapítása és ő az, aki a királytól kieszközli feketesárga tábornokok nyugalomiba küldését és granicsár főtiszteknek fogcsikorgató, kénytelen meghajlását a dualizmusban kifejezett

magyar állameszme előtt, ő az, aki a határőrvidéket felosztja, s ezzel mindenkorra elejét veszi szervezett horvát haderők meglepetésszerű betörésének. Igaz, mögötte állt zárt arcvonásban, szinte az egész magyar politikai világ, s ennyiben könnyebb helyzete volt, mint utódjainak egész Tisza Istvánig, kiket a magyar államiságnak Bécs felé érvényesítésében folytonosan törzsúrással fenyegetett hátulról a közjogi ellenzék. Mégis szinte csodálatos és egyedül Andrassy hatalmas energia-kifejtésének köszönhető az a folytonos sikerekkel végződő állandó küzdelem, melyet Andrassy mint miniszterelnök, majd mint külügyminiszter folytatott a magyar érdekeknek a monarchiában és azontúl, az európai politikában érvényesítéséért, az ellenfelek légiója ellen. Hohenwart osztrák miniszterelnök, Ferenc József csendes helyeslése mellett, megpróbálja a monarchia osztrák felét nemzetiségek szerint föderatív állammá tenni és a hatalmat a németiségtől elvéve, a csehek kezébe adni. Andrassy, mint magyar miniszterelnök, megakadályozza és az egész tervet megbuktatja, a leghatalmasabb udvari mágnások, a Schwarzenbergék, Clam-Martinitzok, Thunok ellenében, cseh demokratáknak és zavarosifegű német ideológus tanároknak feudálisoktól vezetett koalíciója dacára. Ugyanezekkel állott szembe a francia-német háború idején, mikor Ausztria szlávjai, feudális és udvari emberei Königgraetzért reváns után epedezve, a háború tervének már a császárt is megnyerték. Németországot a hátbatámadástól egyesegyedül a magyar miniszterelnök mentette meg. Mint külügyminiszternek még több az ellensége. Köztük vannak az osztráknémetek, kiket ő ültetett a nyeregbe, s mikor onan kiestek, ő emelt fel és tett megint hatalmassá, persze ismét csak rövid időre, mert e végzetesen ügyetlen politiku-

sok inkább a szövetséges magyarra irigykedtek, semmint arra gondoltak volna, hogy pozíciójukat a szláv feudálisok és demokraták ellen megvédelmezzék. Andrásynak a német szövetség felé folytatott útjában a legádázabb támadásokat éppen az osztráknémetek részéről kellett elszenvednie, kik minden politikai befolyásukat neki köszönhették. Az 1874-es új választói törvényt is ő eszközli ki a németiség erdőkében.

A Bismarckkal kötött német szövetséget, melyet Andrassy már mint lemondott (külügyminiszter írt alá, s ezzel kapcsolatban Bosznia és Hercegovina megszerzését, az *akkori* viszonyokból kell megítélnünk és megértenünk, nem pedig a világhábertí tapasztalataiból. Úgy Bismarck, mint Andrassy, végtelen lenézéssel bánt volna el azzal, ki előttük fölvetette volna annak lehetőségét, hogy a német-osztrák-magyar szövetség egykoron kénytelen lesz az *összes* többi hatalmak ellen sikra szállani. Ez a lehetőség Bismarck és Andrassy európai génusza számára egyszerűen – nem volt lehetőség. Ők nem a francia támadás ellen kötötték a szerződést, hanem hogy a két monarchiának egyesülése elejét vegye annak, hogy Franciaország szövetségest találjon revánsálmái érdekében. Az ő konstrukciójuk szerint Ausztria-Magyarország és Németország nem egy ágyúktól éségylkoló fegyverektől meredező ostromolt vár – nagyon jól tudták, hogy mint ilyen ügyis képtelén koncentrikus támadásnak ellentállni –, ha nem olyan szövetségtest, mely kiterjedt érdekeinél fogva alakítólag képes belenyúlni a szomszédok: a Balkán, Orosz-, Francia-, Olaszország viszonyaiba és az ott netán fölmerülő koalíciós bacillusaikat még idején fájdalom nélkül eltávolíthatja. Ez persze munkát, folytonos vigyázást és iniciatívát követel, aminthogy a külügyek veze-

tése Bismarck idegeit is megörölte, Andrassy pedig a kimerülés előtt csak a lemondás árán tudott elmenekülni. Az ő idejükben a szövetség, s ennek formális megkötése előtt a két államférfiú együttműködése annyit jelentett, hogy két nagy állam külügyminisztere törekszik az államának rendelkezésére álló külön utakon ugyanarra: a Közép-Európa ellen irányuló koalíció megakadályozására. Politikájuk egyik irányelve volt Angolország barátságának biztosítása: ha pl. büszke Albion, a Konstantinápolyra kancsalító, az orosz- osztrák-magyar antant miatt megneheztelt Andrassyra, akkor Bismarck lépett közbe s békíté ki, – és viszont. Andrassy német szövetségének egyik pillére az angol barátság volt; Bismarck és Andrassy konstrukciója angol-francia szövetséget teljességgel a lehetetlenségek világába utalt, s ez magában véve is eléggé mutatja, mennyire más volt az ő szövetségük, mint amivé az tehetségtelen és diplomáciai alkotásra képtelen utódaik kezéiben változott.

Bismarck jelentette ki egyszer, hogy ha neki külpolitikában valami érdeme van, az csak az, hogy a francia háború óta megakadályozta, hogy Németország ellen bárminemű túlerős koalíció alakuljon. Ilyen koalíciónak leginkább kézenfekvő lehetőségét Francia- és Oroszország nyújthatta. Innen a kettős szövetségnek állandóan, szinte erőszakosan, a tények széttördelésével és átformálásával alkalmazott orosz orientációja. A két diplomatának mindent, de mindent kellett mernie, nehogy francia-orosz szövetség jöjjön létre. A pánszlávérzelmű orosz közvélemény, sajtó és udvar napról-napra fegyverzajtól hangzott és alig várta a pillanatot, mikor a balkáni szlávok érdekében keresztülgázolhat a kettős monarchián. Az oroszok között egyedül II. Sándor cár volt Közép-

Európának, igaz, eléggé ingadozó, de mégis szám-bavehető barátja. Bismarck és Andrassy megcsinálják a három császár szövetségét, melyben a cárt személyes érzelmei kötik a német császárhoz és általa Ferenc Józsefhez. De békés úton nem sokáig mehet a dolog, Gorcsakoff és a pánszlávok leigázzák a cár békés akaratát, jön az orosz-török háború, a balkáni szlávok felszabadítása és (pánszlávizálása, mire cukor helyett előkerül az ostor: a győzelmes, békét diktáló Oroszországot a berlini kongresszusra cipelik és ott, főként Anglia segítségével, elveszik tőle a zsákmány nagy részét, kompromittálják a balkáni szlávok előtt, megerősítik Ausztria-Magyarország tekintélyét, s ezzel megint hosszabb időre biztosítják Közép-Európát Kelet és Nyugat koalíciója elől. Bismarcknak a szövetség formális megkötése után is főgondja volt az orosz barátságot fenntartani, amely szerepre Németország alkalmasabb is volt, semmint a' Balkán miatt Oroszország felé több ütközési felülettel rendelkező kettős monarchia.

Középeurópa és benne a magyarság érdekeit elsősorban a Balkánon kellett megvédeni. Andrassy, ezirányban csodálatos találékonysággal, a viszonyok változásához mérten a legváltozatosabb eszközöket alkalmazta. Szerbia az ő idejében sem volt kellemes szomszéd. Politikusai orosz zsoldban vadul fenekedtek Magyarország ellen. Milán kiskorúsága alatt az egyik régens kijelenti, hogy ha Magyarország testén bármi kis seb is mutatkozik, ő azt el fogja mérgecsíteni. Gorcsakoff ezt a Magyarországot körülfogó gyűrűt meg akarta hosszabbítani az Adriáig; háborús célja Románia, Szerbia és Bosznia felszabadítása, azaz eloroszítása volt. Az orosz-török háború hírére Szerbia a törököktől Boszniát követeli, a bosnyákok Milánt, a hercegöcök a montenegrói fejedelmet kiáltják ki

uralkodójukká; Andrásy a veszedelmet kikerülő, előbb reformakciót indít az európai Törökországban, amit az orosz megakadályoz, erre Oroszországgal akar megegyezni: a Balkánt keleti: orosz, és nyugati: osztrák-magyar hatalmi szférára osztja, amit azonban az orosz a győzelem után nem respektál, többé. Az ultima ratio nem áll rendelkezésére: a feudális-katonai párt, Albert főherceggel élén, mely Poroszország ellen mindig szívesen fegyverkezett, nem enged háborút Oroszország ellen, s Andrásynak békés úton kell a monarchia érdekeit biztosítani. Ez sikerül neki a berlini kongresszuson, ahol Ausztria-Magyarország kap megbízást Bosznia pacifikálására. A bosnyák okkupáció a monarchia létkérdésének olyan megoldása volt, mely több egyéb kísérlet után egyedül bizonyult lehetségesnek és a valóságban negyven évre biztosította a balkáni osz orosz békét. Andrásyt dicséri, hogy ezt akkor senki sem képzelte el; úgy a magyar pártok, mint az osztráknémetek ellene voltak és neki heves parlamenti vitákat kellett a delegációkban folytatnia. Apponyi Albert azóta őszintén megvallotta, hogy nem volt igaza, mikor Bosznia okkupációja ellen lépett fel.

De legyen elég a közismert diplomáciai tények felsorolásából. Csak azt akartuk bizonyítani, hogy Bismarck és Andrásy középeurópai konstrukciója egy élő realitás volt, mozgékony és ruganyos, mely az európai konstelláció legkisebb változásaira is reagált és amelynek védelmi apparátusát két geniális munkaerő, lebírhatatlan energia irányította. Hogy nem akadt méltó utódjuk, ki az ő módszerüket a további fejlődéshez képest alkalmazta és kiépítette volna, ezt nekik nem róhatjuk fel. Bismarckot a koalíció lidérce üldözte álmaiban; Andrásy testi szervezetére talán nem hatottak

ennyire politikai gondjai, de ő is minden pillanatban a koalíció lehetősége ellen harcolt. Nem az ő bűnük, hogy Berchtold zavartalanul aludt... Tanulság kell? és vonatkozás a nemzeti élet mai állapotára? – Andrassy géniusza eddig még egyedülálló a magyarságban, annyiban, hogy külpolitikai összefüggésekre volt beajlítva és külpolitikai tényeket alkotott. Hogy hasonló géniusz adasék népünknek éppen most, a külső nyomás leg-súlyosabb korszakában, ez nem tőlünk függ. Tőlünk egyedül az függ, hogy a külső nyomásra egyesült erővel, egyöntetűen reagáljunk és hogy a belviszályt félretéve, egy emberként álljunk amögött, kinek külső helyzetünk javítását, tehermentesítését feladatává tettük. Andrassy példái-
len isikereket ért el, de amikor cselekedett, ott állt mögötte az egész ország.

BISMARCK TEGNAP ÉS MA

A téma közelebb áll hozzánk, a magyarság érdeklődési köréhez, semmint az ember első pillanatban gondolná. A nemzeti élet légyen bármily zárt, körülhatárolt egész, amelyen belül a nemzethez tartozó egyes embereket ugyanazon nemzeti szempontok irányítják, a nemzeti közvélemény legyen tehát bármily egységes és homogén: mindez csak egyes korokon belül érvényes és ott is inkább csak néhány vezető ideára, helyesebben: néhány mindent átfogó nemzeti érzelmekre. Az érzelmeken túl, az értelem világában egy és ugyanazon nemzeti testben is hiába keresnénk egy és ugyanazon uralkodó véleményt, még kevésbé találhatunk megegyezést azon nézetek közt, melyeket egymásra következő nemzedékek alkotnak maguknak ugyanazon tárgy felett. Ha ez nem így volna, akkor legalább is a nemzet nagyjainak képe lehetne állandó és a különböző korokban egyformán érintetlen. Pedig, hogy még a legnagyobbak alakja is mennyire változik a nemzedékek felfogása szerint, erre alig szükséges bizonyítékot hoznunk. Hiszen éppen napjainkban éljük át a Széchenyi Istvánról való felfogás gyökeres átalakulását, elmélyülését; hasonlóképen, bár lassabban, inkább a felület alatt, alakul át Görgey Artúrról, újabb történetünk legnagyobb katonai dicsőségéről való korábbi, rosszul megalapozott felfogásunk.

Bismarck alakját ebből a szempontból megvizsgálni akkor is tanulságos volna tehát, ha ez alkalomból nem is kerülnénk érintkezésbe a nagy német nép, volt szövetségeseink körében forrongó szellemi áramlatokkal, melyek bennünket, ha a

jelenért talán kevésbé is, de a múltért és jövőért annál inkább kell, hogy érdekeljenek.

A *tegnapi* Bismarck – tegnap alatt a háborút és a hozzávezető, süllyedő korszakot értjük – nem volt olyan alak, hogy érette idegenek, nem-németek is felmelegedhettek volna. Mindjárt ki is emelhetjük: azért, mert nem az igazi, nem a valódi Bismarck volt. A háború előtt és alatt Bismarckot szinte kisajátították maguknak azon német pártok, melyek szélső, egyoldalú nacionalizmust, távol minden lelki fölemelkedéstől és gazdasági vagy külpolitikai perspektívától oly szűkkeblűen ápoltak, mint a mi magyarjaink az elvi, meg nem alkuvó negyvennyolcas gondolkodásmódot. A nagy kancellár, a legfinomabb diplomata neve ott forgott – szinte kizárólag – a szélső német nemzeti-népi sajtónak kevéssé gondozott, elhanyagolt külsejű hasábjain és hozzáfóhászokdaktak mindazon német egyesületek, melyek a szélső nemzeti érzést a humanizmussal ellentétben, de annál több sörrel és borral és hihetetlenül ócska, elhasznált germán kosztümökben szerették ápolni. A keleti németségben ezek a körök Schönererre hallgattak, a Los von Rommozgalom egyik megindítójára, aki Bismarck emlékéből egész kultuszt csinált, holott – és ez a tragikomikum a dologban – Bismarck órá olyan keveset adott, hogy 1892-i bécsi tartózkodásakor még csak nem is fogadta. A Bismarck-kultusz ilymódon szervesen összeolvadt a Wotan-és Baldur-imádással, az egyház és a pápa gyűlöletével, nyáréji tűzünnepekkel és azokon tartott lelkes, frázisos szónoklatokkal. A hivatalos, német birodalmi körök nem sokat foglalkoztak Bismarck emlékével – azon ellentét miatt, melyben a vaskancellár uralkodójával, II. Vilmossal volt, a magasabb értelmiségi körök viszont nem

azt a Bismarckot tisztelték, kit a német nép-
nemzetiek, de tény, hogy nagyobb tömegekre csak
ez a wotanizált, ősgermán Bismarck hatott, kinek
érdemei leginkább abban találtattak, hogy az ősi
ellenséget, a franciát és a másik ősi ellenséget,
a katolikus osztrákot leverte és ezzel a német
birodalmi egységet megalapította.

Ez a népies Bismarck az Erőnek, a német erő-
nek primitív megszemélyesítője volt. Háznagy-
ságú, meglehetősen otromba szobrai ebből az időből
származnak. A világháború alatt nem fordulat
ugyan, de továbbfejlődés állott be a fogalomban.
A nemzet fegyverbe állott és elcsodálkozott saját
nagyságán. Elcsodálkozott azon feladat mérhetet-
len voltán, melyet végzete eléje szabott: harcolni
és fennállni egy egész világ egyesült támadásával
szemben és mikor így végignézett ellenségeinek
tömött sorain és azután szemeit a védelmére ki-
állított csapatoknak nem kevésbé hatalmas tö-
megére fordította: akkor ennek a nagy nemzetnek
nem egy gyöngye fia megtántorodott és a jogos
öntudattól az Erő és Hatalom imadásához, az 3
saját fajtájának kizárólagos imadásához pártolt.
Ha nem tudnánk, hogy ezen gondolkodásmód leg-
elrettentőbb dokumentumait (mint például az
angolokra írt Hassgesangot) idegen eredetű zsur-
naliszták követték el, akik a németiség bukásakor
hidegvérrel áttértek a pacifizmusra és nemzet-
köziségre, a görög tragédia hübriszéhez hasonlít-
hatnék ezt a germán öntudatot, mely a világ-
történet egyik legmélyebb bukását előzte meg.
Minket itt mindez annyiban érdekel, hogy a há-
borúnak e hatalmi láza, mely művészetbe és iro-
dalomba, sőt tudományokba is elhatott – jogá-
szok és bölcsészek „Machtfilozófiákat” írtak –
Bismarck alakjának közfelfogására sem maradt
hatás nélkül. Háborús jelszónak, harci kiáltásnak

az ő neve volt leginkább alkalmas, hisz a franciák támadása az ő élete munkáját akarta megsemmisíteni, Elzászt visszacsatolni, a birodalmi egységet darabokra törni és a 71-i szégyenért véres bosszút venni! Bismarck lőn tehát megszemélyesítője a nemzet összefogott akaratának, dacos védekezésének; előbb csak az Erőt jelképezte, egy általános ősgermán lényt, most azonban beleállítatott a jelen véres küzdelmébe és a német nép tényleges, valóságos Hatalmának jelképévé vált, melynek csak fel kell emelkednie sírjából és a nép egységes, erős és győzelmes lesz. Ez a realiztikus felfogás, a gyakorlati cél hozta magával, hogy Bismarck óriási alakját hozzászabták a napi viszonyokhoz és vele akarták igazoltatni mindazt, ami a jelent lelkesíté. Egyik életrajzírója,* kevéssel a háború vége előtt, ezekben látja Bismarck nagyságát: 1. a Hohenzollernok porosz királyi tekintélyét fenntartotta és felmagasította, 2. a német birodalom gerincévé Poroszországot tette, de úgy, hogy 3. a német birodalomban a többi német törzsek is jól érzik magukat, 4. hadsereget és vámreformjával olyan gazdasági erőt alkotott, melyek külső ellenségtől úgy, mint a blokád éhínségétől egykép megmentik a németséget. Őszintén szólva, ez a felsorolás oly szolgailag ragaszkodik a napi politika szükségleteihez, hogy ha valóban csak ezek lettek volna Bismarck érdemei, akkor ma ő érdemek nélkül állana előttünk, mert hisz azóta a Hohenzollernok királysága és Poroszország hegemoniája éppúgy megszűnt, mint ahogyan az ellenséget és éhínséget sem sikerült az országtól távoltartani.

Ilyen jóakarátú, de nyárspolgárias, elfogult né-

* Gottlob Egelhaaf, *Bismarck, sein Leben und sein Werk*. Stuttgart, 1918. II. kiadás.

zetekkel szemben a háborús kilátások romlásával mind többen felemelkedtek azon magaslatra, melyről Bismarck nagysága a valóságban áttekinthető. A Hatalom egyoldalú tisztelete a katonai szellemen gyökerezett, s napja mindinkább leáldozott, amint a katonai erőfeszítések a béke, vagy győzelem meghozására elégtelennek bizonyultak. Gondolkodók akadtak, akik a Vilmos császártól és a porosz katonáktól kifejezett szellem és Bismarck elvei közt eltérést, sőt nyílt ellentétet vettek észre. A kancellár most kialakuló képére döntő befolyással lett a külpolitikai orientáció. Komoly történeti kutatásokból kiderült,* hogy Bismarck a háborút 1914-ben mindenképen, még azon az áron is elkerülte volna, ha Ausztria-Magyarországot sorsára kellett volna engednie. Hogy Bismarck 1914-ben nem üdvözölte volna a háborút, mely az ő legrosszabbtól való félelmét, éjszakákon át gyötrő gonosz álmait váltotta valóra, amikor Németországnak gyöngye szövetségeseivel az egész világ koalíciója ellen kellett síkra szállania. Hisz az ő külpolitikájának egyetlen célja volt: megakadályozni a nagyhatalmak oly koalícióját, mely Németország ellen fordulhatna; hisz ő a francia-orosz szövetséget is végveszedelemnek tekinté hazájára, annál kevésbé fogadhatott el olyan játszmát, melyben francia és orosz mellett, angol és olasz is ellenség. Bismarck nevét tehát, szelíden szólva, értelmetlenség oly helyzetben használni jelszóul, amely helyzetben képtelenség őt elképzelnünk, mert ez a helyzet az ő közreműködésével soha létre nem jöhetett volna. De hasonlóképen lehetetlen az ő nevét olyan törekvésekkel kapcsolatban emlegetni, amelyeket a Hatalom elvén álló

* Herman Oncken, *Das alte und das neue Mitteleuropa*. Gotha, 1917,

pártok a háborús célok érdekében hangoztattak. Az osztrák és francia háborút Bismarck olyan békekötésekkel fejezte be, melyekben a nyeremények a katonai szakértők véleménye szerint semmiképpen nem álltak arányban a győzelem teljes nagyságával. Úgy a nikolsburgi, mint a frankfurti békét Bismarck a győzelmes hadvezérek, elsősorban Moltke erős opposzió jávai szemben harcolta ki Vilmos császártól, aki a diadaltól fellillanyozva, szintén többet akart elvenni a legyőzöitektől, mint amit Bismarck a jövő érdekében megengedhetőnek tartott. Tudjak, számítása Ausztria-Magyarország irányában bevált, s bár Ferenc József, még élete végén is keserűen gondolt a königgratzi vereségre, mégis hű szövetségese lett és maradt Bismarck Németországának. És ha a frankfurti békével nem is sikerült az évszázados gyűlöletet és revánsvágyat lecsillapítania, mégis példát adott a mérsékletre, melyet ugyan a franciák 1918-ban nem követtek, de ezzel a hosszú, több évszázados történeti perben, mely a németek és franciák közt folyik, s melynek a versaillesi béke csak egyik fejezetét zárta le, az Igazság a németek részére került. Aminek egykor lesznek a konkrét következményei.

A háború végefelé Bismarck alakja immár mint a mérséklet és méltányosság képviselője jelent még és mint ilyet használják fel a jobboldali és nagykapitalista annexiós törekvésekkel szemben. Külpolitikai munkáját csak most kezdik igazán értékelni. Ismét a jelen viszonyokkal kapcsolatban: ellentét gyanánt a német diplomácia gyámságtalanságával és tehetetlenségével, mely kétségtelenül egyik oka volt a háború kitörésének és annak, hogy a katasztrófához vezető véres küzdelemből mindvégig” nem sikerült menekvést találni. Amennyiben a német diplomácia mindenkor Vil-

mos császárnak is személyes munkája volt és azt Bismarck ellenségei, Caprivi, Marschall és utódaik, meg a külpolitikába beavatkozó katonák, mint például Waldersee marschall irányították, akik viszont mindnyájan az úgynevezett porosz szellemnek voltak képviselői: így aztán lassankint bizonyos ellentét fejlődött ki e porosz hagyományok és azok egykori exponense, Bismarck között. Egyszerű laikusok megszokták fejcsóválva emlegetni: Bismarck ezt nem így csinálta volna! Az ellentét végkép elmélyült az 1918, év katasztrófája után, amióta Vilmos császár és Bismarck viszonyát illetően az akták ismeretessé váltak.* Perdőntő fontosságot nyert itt Bismarck emlékiratai harmadik kötetének kiadása, melynek csak Vilmos császár halála után lett volna szabad, Bismarck intenciói szerint, megjelennie, de a kiadó cég, a Bismarck-örökösök loyális tiltakozása dacára mégis közzétette 1921-ben. Az egész kötet nem egyéb, mint a fiatal császárral lefolyt konfliktusnak leírása, ami azután az öreg kancellárnak méltatlan eltávolításához vezetett. A tények többnyire ismereteseek voltak, hatalmas történeti kútfővé nem is az adatok gazdagsága, hanem a szerző egyénisége teszi. A legnagyobb, legegyszerűbb jellemek egyike szólal meg és mondja el aránylag nyugodt hangon, itt-ott finom gúnnyal, de mindenütt lebilincselő őszinteséggel a rajta esett sérelem történetét, azon sérelemét, melynek következményei hogy mennyire károsak voltak az egész németsegre, arra az az egy tény jellemző, hogy

* Sok érdekeset publikál erre nézve hazánkfia, Wertheimer Ede, német folyóiratokban, köztük a berlini osztrák-magyar nagykövet, Széchenyi gróf jelentéseit Bismarck bukásáról; továbbá Schütter, Ferenc József és II. Vilmos levelezését Bismarck bécsi látogatása dolgában. Legújabbán O. Gradenwitz, *Akten über Bismarcks grossdeutsche Rundfahrt vom Jahre 1892*, Heidelberg, 1922.

Bismarck bukásakor a német-orosz szerződés meghosszabbítása végett Berlinbe küldött orosz követ megfordult és a szerződést nem hosszabbította meg! A vaskancellár ezzel a posztumus kötetével összetörte ellenfelét, s ezt a benyomást Vilmos császárnak legújabbán megjelent saját emlékirataival sem sikerült legkevésbé sem meggyőn-gítenie.

Ha már most Bismarck alakja, a mai, kialakulóban levő felfogás szerint, ellentétben van azzal a wilheminus-porosoz szellemmel, mely diplomáciai rövidlátása miatt nem tudta a világháborút sem kikerülni, sem a katasztrófa előtt befejezni, ellentétben van továbbá Vilmos császár alakjával is, aki a személyes uralomnak, parlament nélküli abszolutizmusnak, s egyúttal Poroszország birodalmi hegemoniájának is megszemélyesítője: akkor mindez előre is meghatározza Bismarck helyzetét a mai német viszonyokban. A mai német köztársaság életére három tényező hat: a balpárt, ti z el z el szocialisták; a jobbpártiak, a német nemzetiek és a „deutschvölkisch” párt hívei, s a közép, mely a katolikus centrum körül csoportosul és a polgári demokrácia híveit foglalja magában. A szocialisták nem tudják ugyan megbocsátani Bismarcknak azt a bánásmódot, melyben pártjukat részesítette, szemére vetik neki továbbá, hogy a birodalmi alkotmányt nem parlamentáris szellemenben és nem centralisztikusan csinálta meg, hanem az egyes szövetséges államoknak, illetőleg ezek kormányának nagy, föderalisztikus szellemű hatáskört adott. Mindamellett hatott rájuk annak bebizonyosodása, hogy Bismarck nem volt híve az erőszakos, tönkresújtó békekötéseknek és hatott rájuk a közte és Vilmos császár közt levő végletes ellentét. Ezért a szocialisták. – amennyiben nem orosz zsoldosok, hanem németek, mert ilyen is sok

van ott – ha nem is tartják Bismarckot mindenben mintaképnek, de legalább külpolitikában követendő mesternek. Egy újabban megjelent erősen balpárti történeti munka a németységnek három mintaképet jelöl ki: Nagy Frigyest az államnak való hű szolgálatban, Stein bárót belpolitikában és Bismarckot külpolitikában.* Mi magyarok meg lehetnénk elégedve, ha a mi nagyjainkról – kik régebben véletlenül szintén királyok és arisztokraták voltak – hasonló tisztelettel beszélének a mi szocialistáink.

A jobboldali pártok természetesen kitartanak korábbi ideáljuk mellett, nekik Bismarck ma is a vasember, a germán erőnek megszemélyesítője, akit ma is ugyanazon rítus szerint ünnepelnek, mint azelőtt. A vasember arcának gunyoros szegleteiről nem vesznek tudomást. De a nagy ember nem kizárólag az övék többé. Az új Bismarck, megszűnván az északi németység, a poroszok, kizárólagos tulajdonának lenni, meghódította azokat is, kik korábban, a köteles tisztelet mellett is távol tartották magukat az ő kultuszától. Ezek elsősorban a délnémetek, akik egyrészt katolikus voltak, másrészt föderalisztikus hajlandóságuk választott el Bismarck alapításától, a Berlinben központosított német császárságtól. Ez az új impérium a wilhelminus-korszakban lényeges vonásokban különbözött a középkori német császárságtól: először abban, hogy lutheránus császár állott élén, sőt ezenfelül is, a kultúrharc idején, éles ellentétben volt a római katolikus egyházzal, második eltérő tulajdonsága pedig abban állott, hogy az új császári hatalom hordozója, a porosz királyság, sokkal nagyobb erővel feküdt rá a kü-

* Fritz Wuessing, *Geschichte des deutschen Volkes vom Ausgang des 18. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*, Berlini u. Leipzig.

lön történetű és önálló jellegű délnémet népekre, mint a középkori császárságnak gyöngé központi hatalma, avagy a Habsburg-császároknak tisztán névleges újkori impériuma. A korábbi Bismarck ezen északi-lutheránus centralizációnak előharcosa lévén, nem találta meg oly könnyen az utat a katolikus bajorok és a többi délnémet szívéhez, mint az új Bismarck, akit éppen ez az északi hatalom, a lutheránus császár tolt, félre és tettepolitikai halottá. Az újabb publikációkból többek közt az is kiderült, hogy a kancellár a fiatal császár autokrata és központosító tendenciáival szemben a szövetségtanács mellett állott és többször megvédte a porosz hegemonia ellenében a nem-porosz államok jogkörét. Vallási szempontból szintén megállapítható, hogy Bismarck nemcsak hogy nem volt barátja a Hohenzollern-udvarban uralkodó beteges, pietisztikus lutheranizmusnak, hanem hogy ez az irány benne határozottan ellenségét látta és így mindent megtett, női és más felelőtlen befolyás segítségével, a kancellár állásának megrendítésére. Császár és kancellár végleges szakításnak egyik nem utolsó oka az volt, hogy Bismarck semmiképpen nem akarta megengedni, hogy Vilmos az egyik ily hírhedt pietisztikus udvari pappal érintkezzék s vele kompromittálja magát. A katolikus egyház ellen folytatott úgynevezett kultúrharcot pedig Bismarck saját elhatározásából, befolyásos tényezők akarata ellenére szakította meg, miután belátta a katolicizmusnak lelki fölényét, mellyel politikai szempontból is – pedig Bismarck nagy politikus volt – hasznosabbnak látszott jóbarátságban, mint ellenségként élni.

Az új Bismarck és a nem-porosz németiség közti súrlódó terület ily módon az utóbbi publikációk hatása alatt mindinkább lesimult, a göröngyök

szétmállottak, s ma már alig van valami akadály a annak, hogy Bismarck kis felekezetek köréből kiszabadulva, az egész nép elismert vezérévé váljon, párt- és valláskülönbség nélkül. Amennyire megszűröl láthatjuk, ez már meg is történt. Az igazi nagyságnak soha nem árt, ha minél több oldalról és minél részletesebben világítja meg a történetkutatás. Az új kútfők világánál a vasember arca, mely a megszokás folytán szinte vasálarcnak tűnt fel és ridegségével eltaszított, váratlanul meg-elevenedett és olyan finomságok jelentek meg rajta, melyekről korábbi primitív lelkű tisztelői nem is álmodtak. És a legnagyobb diplomáciai géniusz, a mérséklet, a tapintat finom mestere, aki hazáját soha, de hazájáért és népéért önmagát, mindenét, még császárát is kockára tette, természetes fölényel foglalja el az új nemzedék szívében az első helyet, mely őt valóban megilleti. A németiség széles rétegei felismerték, hogy a mai mélységből nem wotani, ősgermán erőszak, hanem megszakítatlan munka, európai látkörű kihasználása a ritkán jövő alkalmaknak és addig is, míg az alkalom jó, vad hazaszeretettől vezetett önmérséklés és önmegtartóztatás fogja kiemelni. És mindezeknek Bismarck volt az utolérhetetlen mestere. És mégis neki is évtizedek nehéz munkájába került célját elérnie. A *mai* Bismarck, amint őt ma ismerjük, követőit elsősorban az elli amarkodástól, az elsietéstől fogja visszatartani. És azt hisszük, ez a Bismarck inkább hasonlít ahhoz, aki élt és dolgozott, mint a tegnapi, a nemzeti torzkép.

TARTALOM

	Oldal
A címhez	7
Állam- és nemzetfenntartás	11
A liberális pártalakulás társadalmi alapjai	41
A faji kérdés és a magyarság	53
Fajbiológiai vagy történeti egység?.....	93
Petőfi-centenárium	110
Andrássy	120
Bismarck tegnap és ma.....	129

* E tanulmányok – az első és ötödik kivételével – az 1922-23. évben megjelentek a NAPKELET és a KERESZTÉNY POLITIKA c. folyóiratokban.